özgür üniversite defterleri 3

Orhan Dilber

Devlet Siyaset Devrim

TÜRKİYE VE ORTADOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

TÜRKİYE VE ORTADOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

Özgür Üniversite Defterleri - 3

Yayın Yönetmeni
Fikret Başkaya

Koordinatör
Paşa Öztürk

Kapak Tasarımı
Ümit Çınar

Dizgi
Ayfer Ünal

Birinci Basım
Nisan 2000

Basım Yeri
Cantekin Mat. Yay. Tic. Ltd. Şti.
Tel: (0312) 384 34 35

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.
Sağlık 1. Sk. No: 47/5
Sıhhiye - ANKARA
Tel: 0312 435 92 38

ISBN : 975-8449-04-4

Orhan Dilber

Devlet, Siyaset ve Devrim

1. GIRIŞ : Yöntem Sorunu ve Bazı Temel Kavramlar

Uzun çağlar boyunca insanlar içine doğdukları toplumsal ilişkilerin insan eliyle yaratılmış olduğuna; ve yaratılabileceğine inanmadılar. Bu ilişkilerin kah ilahi, kah doğal yahut başka bir nesnel zorunluluğun sonucu ve ifadesi olduğunu düşünüp, buna inanarak yaşadılar; ne yazık ki hala böyle olduğunu sananlar çoğunluktadır. Buna rağmen, aynı tarih boyunca mevcut toplumsal ilişkilere, bunların belirlediği kurulu hakimiyet biçimlerine başkaldıranlar hep oldu; bereket hala var. Ne var ki, zaman zaman kurulu düzenleri alaşağı eden bu başkaldırılara rağmen, yönetme-yönetilme ilişkilerinin değişmez nesnel yasalarca tayin edildiğine dair inanışlar, yahut yanlış bilinç değişmedi; hala bu ideolojinin egemenliğini yıkma gereği önümüzde duruyor.

Büyük ölçüde bu nedenle; tarihte kurulu düzenleri alaşağı eden ve devrim diye tanımlanabilecek değişimler (proleter devrimleri çağına kadar) aslında bir sömürücü sınıfın yerine bir başkasının geçip, devraldığı devlet aygıtını mükemmelleştirmesiyle sonuçlandı. Bu süreçte isyan edip, eski yöneticileri alt etmeyi başaranlar genellikle ezi-

len-sömürülen yığınlar olsa bile, bunların kavgası ve isyanı hep eski efendilerin yerine yenilerinin gelmesiyle sonuçlandı. Çoğu kez asıl çatışan sınıflar birlikte yok oldular, eski sınıf ilişkilerinin yerini yeni bir hiyerarşiye dayalı yeni sınıflı toplumlar aldı. Yahut eski hakim sınıfların mensupları bu çatışmalardan yenilenip değişerek ve güçlenerek çıktılar. Ama her halükarda eski devlet makinesi yeni hakim sınıfların elinde daha yetkin bir baskı aygıtı haline geldi. Goethe'nin Faust'ta dile getirdiği, adeta bu süreci tasvir eder:

"Tıpkı ardı arkası gelmez bir hastalığı devralırcasına
Yasaları ve hukuku miras alıyorlar durmadan
Kuşaktan kuşağa aktarıyorlar
Sessiz sedasız taşıyorlar oradan oraya
Sağduyu saçma oluyor, iyilik de cefa"

1917 Ekim Devrimine kadarki bütün devrimler, hazır devlet aygıtının bir hakim sömürücü sınıf yahut sınıf kesiminin elinden alınıp bir başkasının eline geçmesiyle sonuçlandı. Bu el değişimi silsilesi boyunca da bir baskı ve yönetme aygıtı olan devlet giderek daha yetkinleşti, özel bir uzmanlık alanı olarak yöneticilik muazzam bir gelişme gösterdi.

Dünya çapında büyük değişimlere (hatta pek çok alanda «devrim» diye tanımlanabilecek değişimlere) imzasını atan burjuvazi de bu alanda kendinden önceki hakim sınıflardan fazlasını yapmadı; bu alanda bir devrime imza atmadı.

"Feodal toplumun yıkıntılarından fışkıran çağdaş burjuva toplumu da sınıf çelişkilerine son vermedi. Sadece eskilerinin yerine yeni sınıflar, yeni baskı koşulları, yeni mücadele biçimleri getirdi." (Komünist Manifesto)

Güya burjuvazi hakim yönetim ilişkilerinin ilahi ve değişmez olduğu iddiasına karşı çıkarak yükselmiş ve tüm ekonomik hayatın hakimi haline gelmişti. Yapıp yapacağı ilahi yahut doğal olduğu iddia edilen eski düzen kanunlarının yerine, aklın yahut bilimin, bazan da insan tabiatının bir gereği olduğunu iddia ederek kendininkileri, yani

«ekonominin doğal kanunlarını» yerleştirmek oldu. Böylece ilahi bir takdirin tecellisi olarak hep varolması gereken devlet hurafesi yerine başka nesnel kanunların gereği olarak ebediyete intikal edecek bir devlet hurafesi geçti. O dönemeçten itibaren burjuvazi kendi kanunlarını ve bu kanunların dayandığı batıl itikatları tüm dünyaya yaymak suretiyle evrensel bir hakimiyet kurdu. Bu hakimiyet bir fikir akımının yayılması gibi değil, muazzam bir baskı zor ve imha yoluyla sağlandı. O gün bu gündür dünyanın her yerinde ayrı ayrı devletler eliyle de olsa, esas itibariyle aynı yol ve yöntemlerle aynı hakimiyet hüküm sürmektedir.

"*«Bugünkü toplum», Orta Çağ unsurlarından az çok arınmış, her memlekete özgü tarihi evrim tarafından az çok değişikliğe uğratılmış, az çok gelişmiş bütün uygar ülkelerde mevcut olan kapitalist toplumdur. «Bugünkü devlet» ise tersine, sınırlar aşıldıkça değişir. (...) Bununla birlikte ayrı ayrı uygar ülkelerin ayrı ayrı devletlerinin hepsinin, şekillerinin çeşitliliğine rağmen, şu ortak yanları vardır; ki bu da kapitalist anlamda az çok gelişmiş burjuva toplumunun alanı üzerinde kurulu olmalarıdır.*" (Gotha Programı'nın Eleştirisi)

Bu hakimiyetin en önemli dayanaklarından biri mevcut devletin en gelişmiş örneği olarak kabul edilen burjuva demokrasisinin evrensel ve ebedi bir nitelik taşıdığı inancının yaygınlığıdır. Halbuki, devletin ezelden beri varolmadığı ve ebediyete intikal etmek zorunda olmadığı sahiden doğrudur. Devlet her zaman olmadığı gibi, herlerde aynı biçime bürünmüş, her yerde aynı sırayı takip ederek şekillenmiş değildir. Her yerde farklı farklı devlet biçimleri birbirlerini farklı sıralarla takip ettiği gibi, insanlık için devletsiz bir gelecek de olacaktır; ve bu geleceğe farklı toplumlar eşit olmayan bir gelişme seyri içinde ulaşacaklardır. Ama buraya giden yolda her toplumun muhakkak ulaşmak ve aşmak zorunda olduğu bir konak olacaktır. Burjuva liberalleri ve onların dümen suyunda giden İkinci Enternasyonal marksizminin takipçileri bu konağı «demokrasi» konağı olduğunu iddia ederler. Bolşeviklerin yolundan giden komünistler ise, devletin ortadan kaldırılışına giden yolda bu muhakkak yaşanması gereken konağın proletarya

diktatörlüğü, yahut Ekim Devrimi deneyimi içinde vücut bulup teorik bir ifadeye kavuşturulduğu biçimiyle sovyet demokrasisinden başka bir şey olamayacağını savunurlar.

İnsanlığın sınıfsız, sınırsız, dolayısıyla devletsiz geleceği herhangi bir yüce kuvvetin lütfu, yahut kimi nesnel kanunların bir gereği, bir hediyesi olarak tecelli etmeyecektir. Bu gelecek böyle bir geleceğe ekmekten sudan fazla ihtiyacı olup, bunu ne pahasına olursa olsun arzulayanlar tarafından bilinçli bir biçimde yaratılmalıdır; öyle de olacaktır.

Komünistler için devlet ve siyaset sorunu soyut değildir; akademik bir araştırmanın konusuna sığmaz. Komünistler açısından devlet sorunu, günümüzde yüz yüze bulunduğumuz burjuva devletinin ele geçirilip parçalanması; yerine «proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmesi» demek olan proletarya diktatörlüğünün kurulması; ve bu geçiş döneminin sayesinde devletin, yani yöneten/yönetilen ayrımının olmadığı sınıfsız-sınırsız bir dünya toplumuna ulaşma sorunudur.

Nitekim Komünistler Birliği adını taşıyan ilk marksist-komünist örgütün tüzüğünün amaç maddesi bunu ifade etmiştir:

"Birlik'in amacı burjuvazinin alaşağı edilmesi, proletaryanın egemenliği, sınıf karşıtlıkları üzerine kurulu olan eski burjuva toplumunun yıkılması, sınıfsız ve özel mülkiyetsiz yeni bir toplumun kurulmasıdır." (Komünistler Birliği Tüzüğü, Bkz. Komünist Parti Manifestosu, MAYA Kitapları-5,)

O gün bu gündür, komünistler açısından devlet sorunu proleter devriminin sorunudur; komünist siyaset de bu doğrultuda yapılması icap eden faaliyetlerin tümüdür; ve bu siyaset asla genel olarak siyaset ve siyasal mücadele çerçevesinde eritilmemeli, diğer tüm siyaset tarzlarından titizlikle ayırt edilmeli; ayrı tutulmalıdır.

Siyaset Nedir?

Devlet sınıf çatışmalarının ürünü ve ifadesi olarak ortaya çıkmış bir sınıf mücadelesi aracıdır. Bu nedenle, devletin kendisi tarafsız ol-

madığı gibi, devlet hakkındaki düşünceler de tarafsız değildir. Devlet hakkındaki tutum ve görüşler daima ve mutlaka siyasal bir nitelik taşır.

Siyaset ise, bunları kapsasa bile, bir doktrin veya ideolojiye indirgenemez. Siyaset, siyasal iktidarı ele geçirmek için yapılan faaliyetlerin tümünü kapsar. Bu bakımdan siyaset, tanımı gereği siyasal iktidarın temel aracı olan devletle ilintili bir kavramdır.

Ama devleti ele geçirip kullanmak için siyaset yapanlar oldum olası ikiye ayrılır: bunu başaranlar ve başaramayanlar. Bu ayrım aynı zamanda yönetenler ve yönetilenler biçiminde de tarif edilmiştir. Zaten devletin kendisi de yönetenlerle yönetilenlerin ayrılmasının bir ifadesinden başka bir şey değildir. Bu ayrımın ortadan kalkmasını istemek, siyaseti, dolayısıyla onun temel aracı olan devleti ve ona bağlı ya da bağımsız siyasi örgütleri ortadan kaldırmak anlamına gelir.

Devlet, varlığını korumak için tüm siyaset araçlarını (başta «siyasetin başka vasıtalarla sürdürülmesi» demek olan savaşın araçları olmak üzere) kendine tabi kılmak, yönetme tekelini ve bunu korumak için zorunlu araç ve kurumları elinde bulundurmak zorundadır. Siyaseti ve devleti ortadan kaldırmak aslında bu tekele son vermek demektir.

Ama siyaseti ortadan kaldırma amacıyla yapılan faaliyetler de, ne kadar aykırı gibi gözükürse gözüksün, siyasal faaliyetlerdir; dolayısıyla bir siyasal örgütlenmeye ihtiyaç duyar. Ama bu tarz siyaset de onun araçları da baştan itibaren ve temelden diğerlerinden farklı olmak zorundadır. Siyasete bu anlamıyla yaklaşanlar sadece komünistlerdir.

Ama bu «siyaset tarzını» aydınlığa kavuşturmak için önce siyaset hakkındaki genel tanım ve tarifleri ayıklama ihtiyacı kendini dayatmaktadır.

- Siyaset dar bir anlamıyla «sevk ve idare sanatı» olarak tanımlanır. Besbelli ki, mevcut bir devlet altında siyaset yapmanın tarifi olan bu tanım, komünistlerin siyasal mücadelesine ancak örgütçülük başlığı altında girer, girmelidir.

- Siyasetin eski Yunanca'dan gelen karşılığı olan «politika» çok yönlü oyun (poli - thycon) demektir. İlginçtir, yönetilenlerin dilinde de «politikacılık» oldum olası oyunbazlık olarak anlaşılır ve yerilir. Komünistler siyasetin kuralı budur diye bu oyuna bulaşmalı mıdır? Bilakis komünistleri burjuva siyasetinden ve siyasetçilerinden ayırt eden başlıca yönlerden biri bu olmalıdır.

- Siyaset bir başka dar anlamıyla da diplomasiyi çağrıştırır. Bir anlamda nabza göre şerbet vermektir; bilim adamlarının da politikacıların da dilinde «politik davranmak» diye adlandırılan bu tutum da komünistlerden uzaktır; uzak olmalıdır.

- Siyaset yine yaygın ve dar anlamlarından birine göre çıkarcılığı çağrıştırır. Çoğu kez kişisel çıkarlarla, ikbal hırsıyla örtüşen bu tutuma da «politik davranmak, politik çıkarları önde tutmak» dendiği olmaktadır. Bunun bir türü de sosyalistler arasında yaygın olan sekterizmde (esas amaçlar yerine kendi dar politik çıkarlarını gözetmek, kendi örgütünü ve taraftarlarını her durumda kollayıp kayırmak vb.) ifade bulur. Bu tutum da esasen komünistlerin siyasal hedefiyle bağdaşmayan bir tutum olarak bir kenara atılmalıdır.

- Bir de, siyaset deyince, siyasetin kendisi ve asıl hedefleri yerine siyasal mücadelenin taktiklerini, gündelik sorunlara ilişkin tutum alışları vb. akla getirme eğilimi yaygındır. Komünizm için siyasal mücadelenin elbette böyle bir yönü vardır ve siyasal mücadelenin en kritik dönemeçlerinde, özellikle de iktidar sorunu somut olarak belirdiğinde bu yönlerin önem kazanması ve öne çıkması gayet tabiidir.

  Ancak bu, araç-amaç ilişkisinin en titiz biçimde kurulması gereken düzeye işaret eder. Zira bu alanı teknik bir alan olarak ele almak, farkında olmadan hakim siyaset anlayışının bütün pisliklerini tekrar davet eden bir tutum olur.

Komünist Siyaset Nasıl Ayırt edilmelidir?

Siyaset, ya da siyasal mücadele, en genel ve yaygın anlamıyla iktidar için mücadeledir; devlete dair ve devlet için mücadelelerin hepsi bu alana girer. Bu durumda devletin yok oluşu demek olan komünizm için mücadelenin siyasal bir mücadele olduğu söylenebilir mi? Yahut böyle söylenince çoğu kez tereddütlerle karşılaşılması tuhaf mı? Doğrusu sorun böyle bir soyut düzeyde alındığında bu tereddütlere hak vermek gerekir; demek ki bu sorunu aydınlatmak gerekir.

Doğrusu komünizm hedefi için siyasal mücadele başlı başına bir tanım olarak ele alınmalı ve ayırt edilmelidir. Bir kez böyle yapıldı mı, yakın ve uzak hedefler arasındaki bağlantıyı, araç-amaç ilişkisini, amaçlarla mücadele yöntemlerinin uygunluğunu vb. kurmak kolaylaşır.

Teoriden, amaçlardan kopartılmış biçimde ele alınan siyasal mücadele kavrayışı, bazen elverişli bir düşünsel alet oluştursa da, esas hedefler bakımından bulanıklık yaratan bir unsur olur. Zira strateji-taktik ilişkisi, amaç-araç ilişkisi bakımından en az amaçla örgüt arasındaki kadar önemlidir. Bu ayrım özellikle amacı siyaseti ortadan kaldırmak olan komünist siyaset bakımından başlı başına bir önem taşır.

Siyasal mücadele bakımından strateji, siyasal iktidarın ele geçirilmesine ilişkin yolu ifade etmek zorundadır. Bu strateji siyasal iktidarın başlıca aracı olarak cisimleşen devlete ilişkin bir tutumla özetlenebilmelidir. Taktikler ise bu yol üzerinde, önceden bilinen, yahut beklenmedik biçimde beliren, veyahut kimi özgün durumların ifadesi olan kimi sorun ve güçlükleri aşmak üzere benimsenen tutumları ifade eder. Her halükarda taktikler stratejiye aykırı olmamak zorundadır.

Herhangi bir siyasal hareketin stratejik hedefi elbette siyasal iktidarı ele geçirmek olmalıdır; ve taktikler de bu gidişe hizmet etmelidir. Ama birçok hareketin nihai hedefi şu ya da bu biçimde bu noktada biter. Komünist siyasetin de bu anlamda bir stratejik hedefi vardır: mevcut devlet aygıtını parçalayıp yerine sovyet demokrasisi biçiminde örgütlenmiş proletarya diktatörlüğünü kurmaktır. Ama komünistlerin bu

stratejik hedefin ötesinde bir hedefleri de vardır: devletsiz sınıfsız bir dünya toplumuna ulaşmak. Demek ki komünistlerin stratejisi de bu asıl hedefe aykırı olmamak zorundadır. Nitekim sovyet demokrasisinin böyle bir içeriği vardır: devletin tamamen ortadan kalkmasına kadar geçecek geçiş sürecine uygun ve yıkılması için bir başka devrime gerek olmayan bir cumhuriyeti, geçici ve geçişsel biricik devlet tipini ifade eder. Bu bakımdan komünist siyasetin stratejik hedefinin daima proletarya diktatörlüğü olması gerekir; bu nihai hedefe uygun tek stratejik hedeftir. Taktik adımların ve tutumların da bu stratejiyle uyumlu olması gerekir.

Bu durumda doğru politik çizgi izleyip, yanlış bir yöne doğru ilerleyen akımlardan söz etmek; doğru hedefleri olup, buna aykırı siyaset izleyenleri tanımlamak vb. saçma olur. Bunun mümkün sanılması, politik mücadele hedefleri ile politik mücadele araç ve yöntemlerini birbirlerinden mekanik olarak ayırmaktan doğmaktadır. Komünist siyaset hem bir siyasal stratejiyi ve buna uygun taktikleri, hem de bunların hepsine damga vurması gereken bir nihai hedefi: siyaseti ortadan kaldırma hedefini ifade eder, etmelidir. Bu noktada komünist siyasete neden siyaset demek gerektiğini netleştirmek gerekir.

Komünizm için mücadelenin aynı zamanda siyasal bir mücadele oluşu, en basit yönüyle komünizmin kendi kendine ortaya çıkmayacağından, bize tarihin, yahut bilmem hangi kanunların bir hediyesi olarak gerçekleşmeyeceğinden ileri gelir. Komünizme giden yolun açılması gerekir. Bu zorunluluk, önce mevcut siyasi iktidarla, yani burjuva devletiyle ve onun bütün siyasal kuvvetleriyle çatışmayı ve hesaplaşmayı gerektirir. Bu bakımdan komünizm için mücadele daha en başından, mecburen bir siyasal mücadele haline gelir. Ne var ki, bu komünizm için mücadelenin bir tepki olarak, olumsuz yönden, bir bakıma edilgen biçimde siyasallaşmasıdır. Bu kadarı komünizm için mücadeleyi sahici bir siyasal mücadele olarak tanımlamaya yetmez. Nitekim mevcut devletin yıkılması ve mevcut siyasal güçlerin alt edilmesi gerektiğinde hemfikir olan anarşistler tam da buna itiraz ederek, yapılanın bir siyasal mücadele olarak adlandırılmasına karşı çıkmış ve

çıkmaktadırlar. Bugünlerde bu tür bir yaklaşımın marksizm kisvesi altına saklanan türleri de pek yaygındır. Bunların ve bu akımların etkisinin teşhis edilmesi için, sıra siyasete geldiğinde beliren anahtar sözcükler «muhalefet hareketi, muhaliflik» vb.dir. Muhaliflik, iktidar için siyaset yapmamanın son zamanlarda en revaçta olan kılıfıdır.

Komünizm için mücadelenin sahiden siyasal bir mücadele olabilmesi için, bu mücadelenin gerçekten kendisine ait bir siyasal hedefinin (yani iktidar hedefinin) olması gerekir; bu hedef sınıflar ve sınıf çatışmalarıyla birlikte devletin ve siyasetin sahiden ortadan kaldırılmasına giden yoldaki zorunlu ve biricik geçiş biçimi olarak proletarya diktatörlüğünün yaratılması ve kendi kendine sönünceye dek yaşatılmasıdır. Nitekim Marx tarafından ortaya konan da budur; kendi katkısını özetlemek üzere Weydemeyer'e şunu der:

"Yeni olarak yaptığım şundan ibaretti:

1.Sınıfların varlığının, sadece üretimin belirli tarihsel gelişim evrelerine bağlı olduğunu;

2. Sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağını;

3. Bu diktatörlüğün bütün sınıfların kalkmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten ibaret olduğunu göstermek..."
(5 Mart 1852 tarihli mektup)

Komünizme giderken zorunlu bir siyasal geçiş evresi olarak proletarya diktatörlüğünün tarif edilmesi, marksizmin başka akımlardan felsefi olarak ayrılışının bir ifadesidir. Ama aynı zamanda da, başka siyasal akımlarla siyasal ayrım çizgilerinin çekildiği ve marksist komünizmin bir siyasi akım olarak şekillendiği noktadır. Bu nokta komünizm için mücadelenin neden sahici bir siyasal mücadele olduğunu ve ayrı bir siyasi akım olarak varlık sebebini ortaya koyar.

Ne var ki, siyaset var siyaset var. Proletarya diktatörlüğünün gerekliliğini benimsemeksizin, komünizm hedefini de «akılda tutarak» siyasal mücadele yapılabilir. Reformistlerin yaptığı budur; burjuva

devletinin çerçevesinde, onu yıkmak ve parçalamak üzere değil, onun kuralları içinde «iktidar olmak» için, yani hükümet etmek için siyaset yapar, onlar. Elbette bu da siyasettir ama bu siyasetin sınıfsız topluma giden yolun açılmasıyla, devletin giderek sönümlenmesiyle yani komünizmle bir ilişkisi olmayacaktır. Bu anlamda söz konusu tutum haklı olarak «burjuva politikası» olarak yerilmiştir, yerilmelidir.

Buna karşılık, bir de yine komünizm hedefini «akılda tutarak» mevcut devlet mekanizmasını ele geçirmek için parlamenter kurumların dışından yürütülen siyaset tarzı var. Bu bir manada reformist siyasetin tam aksi görünümdedir; sık sık bu siyasetin bir alternatifi olarak görülür de. Ama bu siyaset de ister bir darbe yoluyla, ister uzun süreli bir silahlı mücadele sonucunda olsun siyasal iktidarı, devleti ele geçirse bile, sınıfsız topluma giden yolu açan devletin kendi kendine sönümlenmesi sürecini başlatan bir siyaset olmayacaktır. Demek ki, bu yol da olsa olsa, hakim siyaset alanının içinde bir alternatiftir.

O halde marksist perspektif içinde komünizm için siyaset yapmanın özel bir anlamı olmalı. Bu anlamda komünist siyaset, genel olarak siyasal iktidar için mücadele olmaktan fazla bir anlam taşımak zorundadır. Bu da komünizme giden yolun açılması için mevcut devletin parçalanması ve yerine yeni tipte bir devlet, «devletten devletsizliğe geçişin tek biçimi olarak proletarya diktatörlüğü»nün kurulmasıdır. Ama sadece bu ayrım yetmez. Madem ki proletarya diktatörlüğü sınıfsız devletsiz komünist topluma geçişin biricik biçimidir, o halde komünist bir siyasetin aynı zamanda genel olarak devlet hakkındaki görüş ve tutumu da şimdiden net bir biçimde ayırt edilmelidir.

Devlet Nedir? Nasıl Ele Alınmalıdır?

Her şeyden önce devlet sorunu soyut bir biçimde ve akademik bir sorunmuş gibi ele alınabilecek bir sorun değildir. Devlet bir sınıf mücadelesi aracıdır; o halde devlete ilişkin tutumlar da buna bağlı bir nitelik taşıyacaktır. Devletin kendisi tarafsız olmadığı gibi, devlet hakkındaki düşünceler de tarafsız değildir.

Devletin kalıcı bir kurum olarak varlık sebebi, toplum halinde yaşayan insanlar arasında kökü toplumsal işbölümüne dayanan uzlaşmaz ayrımların ve sınıf karşıtlıklarının ortaya çıkışıdır. Devlet bu sınıf karşıtlıklarının bir ifadesi ve sonucudur. Her devlet uzlaşmaz karşıtlıkları olan sınıflardan birinin diğeri(leri) üzerindeki hakimiyetinin ifadesi, aracı ve bekçisidir.

Belirli bir sınıfın hakimiyetinin aracı olan devlet, hiçbir zaman karşıt sınıfların uzlaştırıldığı bir «düzen», bir uzlaşma zemini olmamıştır ve olmayacaktır. Aksine her devlet son kertede bir baskı aygıtına indirgenebilecek bir sınıf mücadelesi aracıdır. Hangi sınıfın hakimiyet aracı olduğunu belirlemek üzere, her devleti önünde bir sınıf sıfatı ile tanımlama zorunluluğu bu gerçeğin saptanmasından kaynaklanır.

Devletin sınıf karakterinin vurgulanması, her devletin bir sınıfın hakimiyet aracı olduğunun vurgulanması, marksistler için önemlidir. Burjuva devlet biçimlerinin hepsinin aslında bir burjuva diktatörlüğü olduğunun saptanması ve bu diktatörlük tarafından baskı altında tutulan işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirebilmek için bu devleti zor yoluyla parçalamak zorunda oluşu da temel bir ayrım noktasıdır.

Sınıfların olduğu yerde devlet ve sınıf hakimiyeti olacaktır; dolayısıyla gerçek anlamda özgürlükten söz edilemeyecektir. Bir devletin var olduğu koşullarda, toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklerin varlığından kuşku duymamak gerekir. Herhangi bir devlet biçimi altında özgürlüğe ulaşılabileceği düşüncesi ve bu düşüncenin yönlendirdiği pratik, gerçekte, sahiden özgür bir topluma giden yolun tıkanmasına hizmet eder. Bu nedenle herhangi bir devletin sınıfların ve sınıf mücadelesinin üzerinde yer aldığı anlamına gelecek her türlü yanılsama ve yanılgı reddedilmelidir.

Ama bu saptama yalnızca burjuva devleti için değil, aynı zamanda proleter devleti için de geçerlidir. Bu demektir ki, «en demokratik burjuva cumhuriyetinden milyon kere daha demokratik» olsa bile, sovyet demokrasisi, ya da proleter devleti özgürlük demek değildir;

buna giden yolda zorunlu ve uygun yegane siyasal geçiş biçimidir o kadar.

Çağdaş burjuva devletine varan süreçte, her devletin sınıf karakterini belirleyen, hakim sınıfın üzerinde yükseldiği hakim üretim tarzıdır.

Bununla birlikte, belirli bir sınıfın hakimiyetinin aracı olan belirli bir devlet tipinin farklı biçimleri sınıflar arasındaki ilişkiler ve sınıf çatışmaları tarafından belirlenir. Ama, gerçekte hiç bir toplum saf ve net bir biçimde ayrışmış iki temel sınıftan oluşmaz; üstelik temel sınıflar da kendi içlerinde monolitik değillerdir. Bu nedenle, hakim sınıfın hakimiyet aracının büründüğü biçim, hem hakim sınıfın kendi iç katmanları arasındaki ilişki ve çatışmaların izlerini taşır; hem de hakim sınıfın başka sınıf ve sınıf kesimleriyle, özellikle de karşıt sınıfla ilişki ve çatışması içinde şekillenir. Toplumların eşitsiz tarihsel gelişmelerinin en genel ve nihai ürünü olan özgünlükler de bu şekillenmenin tarihsel çerçevesini oluşturur.

Farklı toplumlarda, ya da aynı toplumların farklı evrelerinde farklı devlet biçimlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Köleci devletin monarşik, oligarşik diktatörlükler, aristokratik ya da demokratik cumhuriyetler, veyahut sezarizm gibi özgül biçimlerde vücut bulduğu; feodal devletin de monarşik ya da cumhuriyetçi biçimlere büründüğü görülmüştür. Batı Avrupa uygarlığının ötesinde şekillenen başka toplumlarda devletin ortaya çıkışının da, şekillenişinin de bu coğrafyada izlenenden farklı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Üstelik uluslararası düzlemdeki iletişim ve ilişkiler, giderek artan bir kuvvetle, bu alanda da eşitsiz ve sıçramalı bir gelişmeye imkan vermektedir. Devletin tarihte büründüğü biçimler her toplumun sırayla yaşamak ve aşmak zorunda olduğu evreler değildir. Zaten bütün dar görüşlü ve mekanik doktrinlere inat, böyle olduğu görülmemektedir.

Burjuva ideologlarının iddialarının ve bunlara kananların inancının aksine, burjuva devletinin bir biçimi olarak «demokrasi» her toplumun zorunlu olarak geçmek zorunda olduğu bir tarihsel aşama de-

ğildir. Bununla birlikte, daha önceki devlet tiplerinin hepsinden farklı ve ayrı temellerde örgütlenmiş özgül bir devlet tipi olarak proleter devleti ya da proletarya diktatörlüğü, sınıf karşıtlıklarıyla bölünmüş toplumların ortadan kaldırılması, insanlığın bütünsel kurtuluşu ve gerçekten özgürleşmesi yolunda yaşanması gereken zorunlu bir evredir; sınıfsız topluma, dolayısıyla devletsizliğe geçişin tek biçimidir.

Devletin ezeli ve ebedi bir olgu olmadığının vurgulanması, devlet konusundaki her marksist yaklaşımın birinci adımı olmak zorundadır. Bunu izlemesi gereken ikinci adım da, devletin yok oluşunun bir çırpıda ve herhangi bir yoldan değil, burjuva toplumunun sömürülen sınıfı olan proletaryanın eliyle, onun egemen sınıf olarak örgütlendiği bir geçiş döneminin ardından ve sadece bu yoldan gerçekleşeceğinin kabulüdür.

2. Marksizm'de Devlet Sorunu

"Çalışmalarının başka yönlerinde olduğu gibi, Marx'ın devlet hakkındaki düşüncelerine de genellikle daha sonraki yorum ve uyarlamaların prizmasından bakılagelmiştir. Bu yorum ve uyarlamalar uzun süre marksist devlet teorisi, ya da marksist-leninist devlet teorisi biçiminde kalıplaşmışlarsa da, Marx'ın kendi görüşlerinin yeterli bir anlatımını veriyor sayılamazlar. Bunun nedeni, bu teorilerin Marx'ın görüşleri ile hiçbir ilişkisinin bulunmaması değil, daha çok, onun düşüncesinin kimi yanlarına öteki yönlerini zedeleyecek ölçüde ağırlık verilmesi....dir. Bu, kendi başına daha sonraki görüşleri Marx'ınkinden daha iyi ya da daha kötü yapmaz ..." (R. Miliband, 1965)

Miliband bu sözleriyle önemli bir soruna parmak bastı. Ama bundan da önemli olan, niçin «daha sonraki yorum ve uyarlamalara» ihtiyaç duyulduğu, daha doğrusu bu gayretin nasıl gerekçelendirildiğidir. Marx'ın devlet ve siyaset hakkındaki temel tez ve görüşlerinin yorumlanması veya sözümona «yetkinleştirilmesi» halisane dürtüsüyle açıklanan pek çok girişimin ortak kalkış noktası, Marx'ın siyaset teorisi özellikle de devlet sorunu hakkında derli toplu bir teorik çerçeve bırakmamış olduğu saptamasıdır. Marx'ın tutarlı ve doyurucu bir ekonomi teorisi bırakmakla birlikte bununla kıyaslanabilecek bir siyaset teorisi ve burjuva devletini alaşağı etmek üzere bir mücadele stratejisi bırakmadığını söyleyen Perry Anderson da (Bkz. Batı'da Sol Düşünce) bu saptamayı paylaşanlardan biridir.

Anderson'la aynı okuldan olmamakla (hatta bir bakıma karşıt okullardan olmakla) birlikte, Althusser-Poulantzas çizgisini izleyenler de Marx'ta saptadıkları aynı kusuru «epistemolojik kopuş» tılsımıyla kapatmak istemektedirler. Bu durumda Marx'ı Hegel'in etkisi altındaki genç Marx ve Kapital'in yazarı olgun Marx olarak ikiye bölüp bu iki parçayı birbirinden ayırmak gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu aynı zamanda tabir uygunsa «siyasetçi Marx» ile «iktisatçı Marx»ı birbirle-

rinden ayırt etmek anlamına gelir. Oysa bu pek çok burjuva ideologunun da hevesle razı olacağı ve kimi durumda zaten yaptığı bir ayrımdır. Bu ayrımın mümkün olup olmadığı ve ne işe yarayacağı konusu bir yana, Marx'ın ortaya koyduğu düşünsel çerçevenin özüne ve esasına ne kadar uygun bir operasyon olduğu öncelikle tartışma konusudur.

Bırakalım pek çok başkası gibi yaşayıp ölmüş bir birey olarak Marx'ın nasıl ikiye ayrılacağını; insanların toplumsal ilişkilerin ürünü olup, genetik (tür) olarak ele alınamayacağını; insan emeğinin dünya-tarihsel bir bütün olmakla birlikte, toplumsal bakımdan bölünmüş bulunduğunu (kafa-kol, kadın/erkek vb. ile başlayan toplumsal işbölümü); bu bölünmüşlüğün ortadan kaldırılmasının komünizmin hedefi ve ölçüsü olması gerektiğini söyleyen Marx'ın genç/olgun, iktisatçı/siyasetçi vb. olarak nasıl ayrıştırılacağı ve bu ayrışmanın Marx'ın hangi zamandaki hangi düşüncesiyle bağdaştırılabilir bir tutum olduğu başlı başına bir muammadır.

Halbuki, ille iki Marx'ı ayrıştırmak gerekiyorsa, bu doğru ve devrimci fikirleri savunan Marx öyle olmayanı ayırmak biçiminde olamaz. Olsa olsa devrimci bir faaliyet içindeki Marx (yani bir devrimci örgüt faaliyeti içindeki Marx) ile yalnızca düşünür (yahut onun kemiklerini sızlatmak için aydın diyelim) olarak Marx birbirinden ayırt edilip irdelenebilir. Marx'ın hayatı onun devrimci bir faaliyet içinde bulunduğu ve bulunmadığı epizodlara ayrıştırılabilir. Ama bu epizodları gençlik ve olgunluk dönemine göre, yahut şu ya da bu düşünceyi savunup savunmadığına göre ayırt etmek mümkün ve doğru değildir. Dahası Marx'ın hayatından devrimci örgüt faaliyeti içinde yer aldığı dönemi ayrıştırmaya çalışmak, onun kadim dostu ve yoldaşı Engels'in tabiri ile «bir şövalye yüzükten taşını ayırmak» gibi bir şey olur.

Marx'ın teorik mirasında devlet ve siyaset konusunda bir boşluk olduğu saptamasına bu boşluğun doldurulup tamamlanması gerektiği fikri eşlik eder. Bu da açık yahut örtük biçimde savunulan oldukça yaygın bir anlayıştır. Oysa bu anlayış, fahiş bir yanılgıyı yansıtmıyorsa, ya cehaletin yahut kötü niyetli bir çarpıtmanın ifadesidir.

Her şeyden önce, Marx düşüncelerini ifade etmeye başladığı ilk andan itibaren, devlet ve siyasetle ilgilenmiş olduğu kimse için sır değildir. «Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi»; «Yahudi Sorunu»; «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı»; orman köylüleri ile ilgili ünlü gençlik makalesi; «Prusya Kralı ve Sosyal Reform» makalesi hakkında eleştirel notlar; «1844 Elyazmaları»; «Kutsal Aile» ; ve ayrıca doğrudan doğruya siyasal gelişmeler hakkındaki kitap ve makaleleri (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri; Fransa'da iç Savaş; Louis Buonaparte'ın 18 Brumaire'i vb.) buna yeterince tanıklık eder. Çoğu kez bir iktisatçı olarak anılan Marx, esasen hukukçu oğlu bir hukuk doktorudur ve oldukça ileri bir safhadan sonra ekonomi politikle ciddi olarak ilgilenmeye başlamıştır. Ekonomi politiğin Türkçesi de siyasal iktisattır; sadece iktisat değil.

Bu noktada asıl ilginç olan şudur: «Ekonomi Politiğin Eleştirisi» başlığını taşıyan Kapital'i «kapitalizmin işleyiş kanunlarını ortaya koyan eser» diye tanımlamakta tereddüt göstermeyen pek çok kimse, Marx'ın «hukuk felsefesinin eleştirisi» «devlet teorisinin eleştirisi» gibi başlıklar taşıyan yahut genel olarak siyaset hakkındaki polemiklerini «burjuva devletinin ve siyasetin kanunlarının ortaya konması» olarak tarif etmeye nedense yanaşmamaktadır. Doğrusu Marx'ın hukuk devlet teorisi ve siyasete dair bitmiş ve bitmemiş yazılarını bu biçiminde tanımlamak mümkün değildir; ama Kapital de «Ekonomi Politiğin Eleştirisi»nden başka bir şey değildir ve o da tamamlanmamıştır.

Dahası «Ekonomi Politiğin Eleştirisi»nin salt iktisatla ilgili olduğu da bir safsatadır. Bilakis bu eleştirinin başlıca yönlerinden biri iktisadi ilişkilerin salt iktisadi ilişkiler olarak ve iktisadi kategorilerle anlaşılamayacağına dairdir. «Ekonomi Politiğin Eleştirisi», açıktır ki ağırlıklı olarak klasik iktisatçıların eleştirisidir; yani liberal burjuva ideolojisinin temellerini döşeyen ve Marx'ın deyişiyle «burjuva devriminde burjuvazinin fikri öncüleri» olanların eleştirisidir. Oysa liberal burjuva düşüncesinin etkisindeki herkes gibi, klasik iktisatçıların da paylaştığı temel tezlerin başında «doğa kanunları gibi işleyen temel iktisat kanunları olduğu»; bu itibarla «devletin ve siyasi güçlerin bu

kanunlara müdahale etmemesi gerektiği» inancı gelir. Demek ki, bu iktisatçılar ekonominin işleyiş kanunları diye sundukları kimi yasaları bulup ortaya koymak suretiyle burjuvaziye bir hizmet sunmakla kalmış değillerdir. Bunlar aynı zamanda herkesi (devleti de) ekonominin nesnel kanunları diye takdis edilen yasalara boyun eğmeğe çağırmaktadırlar. Devletin buna dahil edilmesi küçük bir ayrıntı değildir; devletin «ekonominin doğal kanunlarına boyun eğmesi» demek, devletin ekonominin patronunun hizmetine girmesi demektir. Komünist Manifesto'da *«Çağdaş devletin hükümeti, tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komiteden başka bir şey değildir»* denmesi bu olguya işaret etmek içindir.

Madem ki, Bu durumda «Ekonomi Politiğin Eleştirisi» başlığını taşıyan bir kitabın bu konuyu es geçip sadece «kapitalizmin işleyiş kanunlarına» ilişkin bir çerçeveyle kendini sınırlaması düşünülebilir mi?

Böyle değildir zaten; Kapital'in planı, bu kitabın «devlet» ile taçlanarak sona ereceğini gösteriyor. Ne yazık ki Kapital böyle bitmiyor. 1905-1910 yılları arasında «Artı-değer Teorileri» başlığı ile yayınlanabilen son cilde dair notların bu başlığı taşıdığına bakıp bu kısmın da dar anlamda iktisat sorunlarıyla ilgili olduğunu düşünenler de az değildir. Halbuki «Artı-değer Teorileri» ekonomi politikçilerin artı-değerin bölüşülmesi, üretken-üretken olmayan emek hakkındaki tezlerini ele alıp eleştiren ve emek sürecinin insani yanlarını işleyen notlardan oluşmaktadır. Üretken-üretken olmayan emek ayrımlarının, işbölümünün devlet ve siyasete dair sorunlar olmadığını; artı-değere el konulması ve artı-değerin bölüşülmesi sürecinde devletin bir işlevi bulunmadığını; emek sürecinin yabancılaşmayla ilişkisinin de siyasetle ilişkili bir şey olmadığını düşünenler Kapital'den arta kalan bu son notların da devlete dair ipuçları sunmadığı sonucuna varabilirler. Devlet ve siyaset konusunda yeni icatlar peşine düşenlerin çoğu böyle yapmaktadır. Bu tür yeni icatlara değil, Marx ve Engels'in görüşlerini ayırt ederek ortaya koydukları dönemeçteki saptamalara başvurmak her zaman daha isabetlidir. Bu dönemeci ifade eden Alman ideolojisi'nin merkezi sorunlarından biri «işbölümü» kavramıdır. ışbölümü-

nün marksist kavranışı devletin kavranışının başlıca anahtarıdır; devletin büsbütün ortadan kalkmasına giden yolun kapısını açacak olan da aynı anahtardır: komünizmin «işbölümünün ortadan kaldırılması» diye tanımlanması boşuna değildir.

Marksizm Bakımından İşbölünü Nedir; Niçin Ortadan Kaldırılmalıdır?

Nesnel koşullar karşısında «iradesinden bağımsız olarak» sürüklendiği sanılan insanın gerçekte nasıl bir konumda olduğunu «Alman ıdeolojisi»nde açıklarken Marx, hayvanla insan arasındaki temel farklardan birine şöyle değindi:

> "*... insanı koyundan ayırt eden tek şey, onda içgüdünün yerini bilincin almış olmasıdır; ya da insan içgüdüsünün bilinçli bir içgüdü olmasıdır.*"

Bu karşılaştırma Kapital'de de yapıldığı gibi, arı-mimar örümcek-dokumacı karşılaştırmaları ile açılabilir. Söz konusu olan arı yahut örümcek vb.nin gayrı ihtiyari olarak yaptıklarını insanın tasarlayarak ve kolektif bir ilişkiler bütünü içinde yapmakta oluşudur; ve bu bir ayrıntı değildir. Bilinçle içgüdüyü ayırt ederken, Marx'ın dikkat çektiği nokta, insanla hayvan arasındaki nesnel farklardan biridir. Ne var ki işin ince yanı da tam buradadır. Bu nesnel ayrım aynı zamanda öznel bir niteliğe işaret etmektedir: insanlar bu bilinç sayesinde, kendilerini hayvanlardan kendi kendilerine ayırt edebilmektedirler de. Bu ayırt etme işlemi ise, çağlar boyunca, her çağın hakim düşünüş tarzına göre değişik özelliklere vurgu yapılarak sağlanmıştır. Marx, aynı yerde bu konuya şöyle değindi:

> "*İnsanlar hayvanlardan bilinçle, dinle, ya da istediğiniz herhangi bir başka şeyle ayırt edilebilirler. ınsanların kendileri ise geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz ... kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye başlarlar. ınsanlar geçim araçlarını üretmekle, dolaylı olarak, maddi hayatlarını da üretirler.*"

Bu sözlerin yer aldığı paragrafın biraz üzerinde, sonradan karalanmış bir cümlede ise daha vurgulu biçimde şu sözler vardı:

"İnsanların kendilerini hayvanlardan ayırt ettikleri ilk tarihsel eylem, düşünüyor olmaları değil, geçim araçlarını üretiyor olmalarıdır."

Bu vurgu önemlidir; çünkü, insanların kendilerini ayırt etmelerini sağlayan bilincin de maddi hayatın üretim tarzı tarafından belirlendiğine işaret ederken, hem bilincin rolünü reddetmeyen, hem de bilinci belirleyen asıl temeli hatırlatan diyalektik bir kavrayışı yansıtmaktadır.

Marx'ın ısrarla üzerinde durduğu sorunlardan biri, çoğu zaman nesne olarak ele alınan insanın aynı zamanda özne olduğu, öznenin de nesnelliğinden ayrı kavranılamayacağıdır. Bilincin ancak bilinçli varlık olarak kavranabileceğini söylemesi de bundandır.

Bununla birlikte, bilinçle varlığın, teori ile pratiğin birbirinden ayrılması sadece felsefi bir sorun, kimi filozofların bir kusuru değildir. Bu aynı zamanda filozofların düşünüş tarzını da belirleyen tarihsel-toplumsal bir hakikatin sonucudur; insanların yarattığı sahici bir tarihsel ve toplumsal sorundur.

Bilinçli varlık olarak tarif edilebilecek olan insanın ve insan faaliyetinin iki yönü, emeğin kafa ve kol emeği olarak bölünüşü ile birbirlerinden kopmuş ve tarihin akışı içinde farklı kisvelere bürünebilen özgül bir ilişki içine girmişlerdir. Bu nedenledir ki, teori ile pratik arasında insan dolayımıyla kurulan ilişki lalettayin gerçekleşemez; emeğin kafa ve kol arasında bölünüşünün yön verdiği bir ilişki kurulur teoriyle pratik arasında. Bu iki unsur birinin diğerine hükmettiği ve aynı zamanda da ona muhtaç olduğu bir hiyerarşik ilişki içinde bütün sınıflı toplumların temel dokusunu oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki Marx'ın düşüncesinde bu ayrımı açıklayan işbölümü kavramı merkezi bir öneme sahiptir.

Marx ve Engels Alman ıdeolojisi'nde üretimin niceliksel artışıyla, üretim koşullarının niteliksel değişimini ele aldıktan sonra, bu üre-

tim süreci içinde insanların birbirleriyle kaçınılmaz olarak çok yönlü ilişkilere girdiklerini ve bu ilişkilerin emeğin toplumsal bakımdan bölünmesine (işbölümüne) vardığını açıkladı.

Sınıfların ortaya çıkışının ve tüm sınıf mücadelelerinin kökünde yatan olgu, insan emeğinin, kadın-erkek, kafa-kol vb. biçiminde bölünüşüdür. Bunun nasıl olduğu «Alman ideolojisi»nde açık seçik ve ayrıntılarıyla sergileniyor. «İşbölümü» kavramı ve olgusu bu biçimde anlaşılmadığı zaman, komünizmin hedefinin Marx tarafından neden «işbölümünün ortadan kaldırılması» olarak tarif edildiğini anlamak da mümkün değildir.

Besbelli ki, bu ifadeyle Marx'ın kastettiği insanların, hepsi birden aynı işi aynı biçimde yapan bir garabet türüne dönüşmesi değildir. Söz konusu olan, başlangıçta doğal ve zorunlu bir ihtiyaç olarak beliren emeğin toplumsal bakımdan bölünmesinin ardından gelen bir başka tarihsel duruma; yani insanların bu temel işbölümünü de içerecek tarzda, hiyerarşik biçimde ve biri diğerine hükmeden sınıflar halinde bölünmüş olmasına son vermektir.

İnsanların birbirleriyle çok yönlü ilişkiler içinde hayatlarını üretmelerinin bir gereği olarak doğan işbölümü, hem üretim tarzının gelişmesine ve üretim güçlerinin artmasına yol açmıştır; hem de insanların sınıflar halinde bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Üretim ilişkilerinin bir noktasından itibaren işbölümünün kafa-kol emeği ayrımına varması, insanların tek tek bireyler ya da birey toplulukları olarak aynı bütünlüğü temsil edememeleri sonucunu doğurur. Böylece insanların bir kesimiyle diğerleri arasında hiyerarşik ve birinin diğerine tabi olduğu bir ilişki doğar; özel çıkarlar ile genel çıkarlar ayrımı belirir, giderek sınıflar şekillenir.

Üstelik bu işbölümünün kaynağında bulunan zihinsel ve bedensel emeğin birbirlerinden ayrılması nedeniyle, insanların birbirlerini ve işbölümünün kendisini görme, algılama ve açıklama biçimleri de bu maddi gerçeğe göre koşullanmıştır. Bir üstyapı kurumu olarak ideolojinin yanlış bilinç biçiminde şekillenmesinin de, genel olarak üstyapı

kurumlarının hepsinin de yanılsamalı, yanıltıcı bir karaktere sahip olmaları bundandır. Bilinç-varlık ilişkisinin bir çelişki olarak tezahür etmesinin ve böyle kavranmasının kaynağında da bu olgu vardır. Temel ve üstyapı kurumları arasındaki ilişkinin de, yabancılaşma olgusunun da ardında yatan tarihsel etken, Marx'a göre buradadır. «Alman ıdeolojisi» bu gelişmeyi şu sözlerle tarif etti:

> *"İşbölümü ilkin cinsel işbölümünden (kadın-erkek-editörün notu) başka bir şey değilken, sonraları doğal melekeler (mesela pazu gücü) ihtiyaçlar, raslantılar vb. yoluyla kendiliğinden ya da «doğal» olarak gelişen bir işbölümüne dönüşür. ışbölümü ancak kol ve kafa emeği arasında bir ayrılma baş gösterdikten sonra sahiden işbölümü olur. (altını biz çizdik - editörün notu) Doğrusu o andan itibaren bilinç, halihazır pratiğin bilincinden başka bir şey olmakla, gerçek bir şeyi temsil etmeksizin, bir şeyi gerçekten temsil etmekle böbürlenebilir artık; kendini dünyadan kurtaracak, «saf» teori, ilahiyat, felsefe, ahlak vb. yaratmaya başlayacak duruma gelmiştir. Ne ki bu teori ilahiyat, felsefe, ahlak vb., hali hazır ilişkilerle çelişkiye düşse bile, böyle bir şey ancak halihazır sosyal ilişkilerin, halihazır üretim güçleriyle çelişkiye düşmüş olmasından ötürüdür....*
>
> *... Üretim güçleri, toplumun durumu ve bilinç birbirleriyle çelişebilirler ve mutlaka çelişeceklerdir; çünkü işbölümü zihni ve maddi faaliyetin- eğlence ve çalışmanın, üretim ve tüketimin- değişik kişilerin nasibine düşmesi imkanını, hatta olgusunu da birlikte getirir. Bu üç unsur arasında çelişki çıkmamasının tek yolu giderek işbölümünün ortadan kaldırılmasıdır"*

Tek yönlü bir ekonomik determinizmi ifade etmediği apaçık olan bu çerçeve, materyalist tarih anlayışının diyalektik bütünselliğini de parlak biçimde yansıtmaktadır. İşbölümünün gelişmesi ve üretken güçlerin artması, aynı zamanda bu işbölümüne son vermenin koşullarını da yaratmıştır. Bu koşullar: dünya pazarının oluşması ve insanların dünya tarihini ampirik olarak yaşar hale gelmeleri; üretimin ve üre-

tim imkanlarının muazzam artışı; ve varolan toplumsal gerçekliğin inkarının cisimleşmesi olarak proletaryanın uluslararası bir sınıf halinde şekillenmesidir. Bu saptamalar hem komünizm hedefinin maddi dayanağıdır; hem de bu hedefe biçim veren içeriği oluşturur.

İşbölümünün ortadan kaldırılmasını sınıfsız topluma geçiş süreci ve proletarya diktatörlüğü kavramı çerçevesinde yalın bir somutluk içinde ele alan «Devlet ve İhtilal» kitabı da, hem Lenin'in Marx'ın temel yaklaşımlarını temsil ettiğini; hem de onun bunları siyaset diline tercüme edişindeki maharetini göstermektedir. Böylece bir başka sorun da açıklığa kavuşmaktadır: Lenin «Devlet ve İhtilal»de sınıfların ortadan kaldırılışının ardından, devletin de tamamen ortadan kaldırılabilmesi için, emeğin toplumsal bölünüşünün bu biçimlerinin tamamen tasfiye edilmesi gerektiğini vurgular. Soruna bu açıdan bakıldığında, bu vurgu da tesadüf değildir. Bu kitabın temel tezlerine ilişkin notların, İkinci Enternasyonal ile köklü bir hesaplaşamaya hazırlanmak üzere yoğun bir okuma faaliyetine (Hegel dahil) yönelen Lenin'in «Felsefe Defterleri» diye bilinen not defterlerinde yer alması da tesadüf değildir; bu notların Komünist Enternasyonal'in İkinci Enternasyonal ile ayrım çizgilerinin çekildiği temel belgelerinin neredeyse her satırına emdirilmiş olması da. Ama Lenin'in bu okuma faaliyeti sırasında Alman İdeolojisi ve Grundrisse'yi okuyamamış olması kötü bir tesadüftür.

Ama çoktan beri bu temel eserler herkesin ulaşabileceği bir konumda olduğu halde, marksistler arasında işbölümü kavramı hala ciddi bir yanlış anlamaya kaynaklık edecek tarzda kullanılmaktadır. Marx'ın düşüncesinin akışı içinde daha açıkça görülebileceği gibi, çoğunlukla «toplumsal işbölümü» diye tercüme edilen ve kullanılan kavramla Marx, başlangıçta (hem tarihsel hem toplumsal bakımdan) bir bütün oluşturan insan emeğinin toplumsal bakımdan bölünüşünden söz etmektedir. Aslında bir bütün olan «insan emeği» önce «kadın-erkek emeği» olarak; sonra «kafa-kol emeği» olarak (ki buna Marx «emeğin asıl bölünüşü» der) bölünmüştür. Sonra da «sanayi ve ticarette kullanılan emeğin tarımda kullanılan emekten ayrılması», «kent-kır

olarak» bölünmesi gelir. Buna daha sonra uluslararası işbölümü de eklenmiştir; ki emeğin bölünüşünün bu yönü günümüz koşullarının kavranmasında başlı başına bir etken olarak ele alınmalıdır.

Emeğin bu biçimde bölünüşü insanlar arasına toplumsal çitler çekilmesine varır; ki bunlar çağdan çağa, toplumdan topluma değişen ama özü ve kökü değişmeyen sınıf ayrımlarıdır.

Böylece bütün sınıflı toplumlarda teori, yani «kafa», pratiğe, yani «kol»a muhtaç hale gelmiştir ve bunun için (hem de bu sayede) ona hükmeder. Tıpkı erkeğin kadına, sermayenin ücretli emeğe, bir başka boyutta da İngiltere'nin Hindistan'a vb. muhtaç olmaları ve onlara hükmetmeleri gibi... Ancak bu ihtiyaç ve hükmetme ilişkisi tikel, tek yönlü ve mekanik bir ilişki değil, diyalektik bir ilişkidir.

Birincisi bu ilişkilerin iki tarafı arasında bir karşılıklı bağımlılık vardır; biri olmadan diğeri olamaz.

İkincisi bu ilişkiler tikel değildir; yani bir erkeğin bir kadınla, bir kapitalistin bir ücretli emekçiyle, bir kafa emekçisinin bir kol emekçisiyle, bir İngiliz'in bir Hintli'yle ilişkisine indirgenemez.

Üçüncüsü tikel ilişkiler ancak bütün göz önünde bulundurularak anlaşılabilir; ama bütün, bu tek tek ilişkilerin toplamı değildir; ilişkinin bütünlüğü başlı başına bir hakikat ve bir etkendir.

Dördüncüsü, bu ilişkinin iki tarafı arasında hiç bir zaman birebir ve otomatik bir ilişki yoktur; her iki taraf bir dolayımla ilişkilenir. Bu dolayım hem ilişkiyi sağlayan halkadır; hem de bu ilişkinin mevcut biçimiyle sürekliliğini sağlayan başlıca etkeni bu dolayım oluşturur.

Somut, yani ve toplumsal insan varlığının hemen hemen bütün ilişkilerini (örneğin, aile kurumu sayesinde buna kadın-erkek ilişkisi de dahildir) ilişkilendiren ve bunların belli bir hiyerarşi ve süreklilik içinde süregitmesini sağlayan dolayım öteden beri aynıdır: bu dolayım devletten başka bir şey değildir. Engels bunu şu sözlerle tarif etti:

"Bu, toplumun çözümsüz çelişkilerin içine sürüklenmiş olduğu-

nun ve kendi kendine alt edemeyeceği uzlaşmaz zıtlıklarla çatladığının tasdik edilmesidir. Ancak bu zıtlıkların, ekonomik çıkar çatışmaları içinde olan bu sınıfların, kendilerini ve toplumu sonu gelmez bir mücadele içinde yiyip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yükselen bir gücün çatışmaları yatıştırması ve bunları «düzen» sınırları içinde tutması zorunlu olur; toplumun içinden çıkmış olan, ancak kendini toplumun üzerinde bir yere koyan ve artan ölçüde kendini toplumdan yabancılaştıran bu güç, devlettir."

Demek ki, hem devletin ne olduğunu kavramak hem de devletin sahiden ortadan kalkmasına varacak komünist devrimi sonucuna vardırabilmek için işbölümü konusundaki temel marksist saptamaların kavranışı merkezi bir önem taşımaktadır. Tam bu noktada yine kafakol emeklerinin ayrılmasıyla, dolayısıyla da devletle ilişkili bir başka yöntemsel kılavuza ihtiyaç vardır. Bu kılavuz teori-pratik ilişkisinin marksist kavranışıdır; zira varlık-bilinç ilişkisinin kavranışıyla başlayan bu kavrayış, sadece teori ve pratik boyutunda kalmaz, özne-nesne, yöneten-yönetilen ayrımlarına kadar uzanır.

Teori-Pratik İlişkisi ve «11 Tez»

Teori-pratik ilişkisinden söz açıldığında pek çok marksistin aklına «Feuerbach hakkında Tezler», özellikle bu tezlerden on birincisi, daha doğrusu bu tezin de son sözcükleri gelir. Sanki büyük bir icatmış gibi «mühim olan dünyayı değiştirmektir» dedikten sonra, «ama değiştirmek için değiştireceğimiz şeyi anlamamız gerekir» sözlerini eklemek adettendir.

Teori-pratik ilişkisini amaçlılık ve işbölümü çerçevesinde ele aldıktan sonra, «filozoflar dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla kaldılar, halbuki iş onu değiştirmektedir» önermesine bir daha bakmalı. Bu sözler filozofları küçümsemek ve güya «filozofların dünyayı değiştirmek istemediklerini» yahut «değiştirmeyi akıl edemediklerini» ima etmek için söylenmemiştir. Aksine, bu türden filozoflar da olsa

bile, filozofların çoğunun dünyayı ve genel olarak varlığı anlamak, izah etmek ve bu izahatlara uygun biçimde değiştirmek istedikleri açıktır. Bütün filozofların ve felsefi doktrinlerin, sonunda bir takım etik kurallarına, düzen tasavvurlarına varmaları tesadüf değil, bu arayışın bir ifadesidir; ve elbette bu Marx'ın da malumudur.

Öte yandan, «On birinci Tez»deki önermenin maksadı felsefi, yahut teorik çabanın yani soyut düşüncenin dünyayı değiştirme kudretinden mahrum olduğuna dair basit gerçeği hatırlatmak da değildir. Tezlerin bütünü göz önünde bulundurulduğunda açıkça anlaşılır ki, asıl göze batırılmak istenen şey, hakikati anlamanın biricik yolunun somut insan faaliyetinde yattığı hakkındaki pek yaygın olmayan saptamadır.

Demek ki bu «on birinci tez» tam da «değiştirmek için anlamak gerekir» anlayışını eleştirmek ve «anlamak için amaçlı ve değiştirici bir faaliyete girişmek gerektiği»ni ortaya koymak üzere yazılmıştır. Bu bakımdan bu tez Feuerbach'ın «eleştirel pratik faaliyetin, devrimci faaliyetin önemini» anlamamakla eleştirildiği «birinci tez»le gayet uyumlu bir biçimde örtüşür.

Marx'ın asıl katkısı, «insan düşüncesinin nesnel doğruya varıp varamayacağını bilmek, teorik değil, pratik bir sorundur. İnsanın doğruyu, yani hakikati pratikte sağlaması gerekir...» ve «insanların şartların ve eğitimin ürünü oldukları hakkındaki materyalist teori ... şartları değiştirenin de insan olduğunu ve eğitmenlerin de eğitilmesi gerektiğini unutur. ... Şartların değişmesiyle insan faaliyetinin çakışması yıkıcı-değiştirici pratikten başka biçimde ele alınamaz ve anlaşılamaz» deyişindedir. Burada «yıkıcı-değiştirici pratik» denilen şeyin kör bir pratik olmadığı apaçıktır. Zira, Birinci Tez'de Feuerbach «devrimci faaliyetin, eleştirel pratik faaliyetin önemini anlamamak»la eleştirilmektedir. Burada sözü edilen ve devrimci faaliyetle özdeşleştirilen «eleştirel pratik»ten anlaşılması gereken ise besbelli ki kör ve bilinçsiz bir faaliyet değil, amaçlı bir faaliyettir.

Ne var ki, marksizm adına söylenenlerin çoğu, bu gerçeğin üzerinden atlayıp, tekrar aydınlanmacı burjuva ideolojisinin içine düş-

mektedir. Nitekim «değiştirmek için anlamak gerekir» önermesi tastamam bu ideolojinin çıkış noktasıdır. Halbuki Feuerbach hakkındaki on bir tezden ikincisi bunu eleştirmek üzere yazılmıştır:

"İnsan düşüncesinin nesnel doğruya varıp varamayacağını bilmek teorik değil, pratik bir sorundur. İnsanın doğruyu, yani hakikati pratikte sağlaması (kanıtlaması-çn) gerekir...."

Bu önerme ne «düşünceler pratikte kanıtlanmalıdır» basitliğine indirgenebilir; ne de Napolyon'un «işe girişilir ve görülür» öğüdüyle örtüşür. Bu sözlerle kastedilen şudur: eylerken kendi eylemi hakkında düşünüp, bilinçle eyleyen insanın somut faaliyeti doğrunun tek anahtarıdır.

Bu saptamayla ilgili en kritik nokta, teori ile bilinci ve Marx'ın özel bir anlam yüklediği eleştiri kavramını birbirlerine karıştırmamak gereğidir. Çoğu kez bir objektiflik kılıfına sokulmak istenmesine rağmen, Marx'ın «eleştiri»si özneldir; ve Marx'ın «eleştirel pratik» dediği şey de, bilinçli ve kasıtlı (yani düpedüz öznel) bir pratik olarak anlaşılmalıdır. Ne bilinç, kaba materyalist bakış açısıyla körleşmiş bulunanların sandığı gibi, maddenin yansıması olarak telakki edilen teoriden ibarettir; ne de eleştiri salt teori zemininde düşünülmelidir. Eleştiri fikirlerden ibaret olmayıp, bilinçli, amaçlı bir pratiktir aynı zamanda. Bilinç de ancak somut bir tarihsel toplumsal konumdan bakıldığında kavranabilen manevi unsurları, özellikle de özlem ve amaçları, bir yaşam tarzını ve ilkeleri içeren bir öznelliktir. Bu bilinç soyutlanıp teorik olarak ifade edilebilir olsa bile, teoriye indirgenemez ve teoriden çıkarsanamaz.

Doğrusu bir kez teori ile bilinç özdeşleştirilip, eleştiri teori alanında sınırlandı mı, pratiğin bilinçli pratik olmasının önü de kesilmiş olur. İçine düşülebilecek olan daha kötü bir durum ise, Marx'ın Owen örneğini vererek kaba materyalizmi eleştirirken söylediği durumdur; ve ne yazık ki, bu duruma düşen bir tek Owen olmamıştır;

"Maddeci doktrin toplumu iki kısma ayırmak zorundadır ve bunlardan biri kendini toplumun üzerine yükseltir."

Bu, işbölümünü mutlaklaştıran, kafanın ebediyen kola hükmedeceğini varsayan bakış açısıdır. Oysa, Marx'ın, Proudhon'la tartışırken önerdiği bambaşkadır: emeğin bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmayı hedefleyen bir pratik eleştirici faaliyete yönelmek gerekir. Çünkü; *«Eleştiri silahı silahların eleştirisinin yerini alamaz.»*

Bu sözlerle kastedilen eleştirinin işe yaramaz bir şey olduğu değildir besbelli; aksine söz konusu olan «bir silah olarak eleştiri»dir. Buna karşılık «silahların eleştirisi» ile anlatılmak istenen de örneğin silahlı propaganda değil; bilinçlenmiş proletaryanın devrimci pratik eleştirisidir. Bu bütünlüğü Jakubowski şöyle ifade ediyor:

> *"Marksist sosyalizm kitleler tarafından özümlenmeyi amaçlayan bir teoridir ve proletaryaya seslenir. Marksist sosyalizm varolan ilişkilerin eleştirisinden ibaret değildir. Teorik eleştiri, o eleştirinin «sonuçları» demek olan pratik devrim yolunda bir hazırlıktır. ... Ama burada önerilen, saf zihinsel teorinin yerini bütünüyle eyleme, teorisiz bir saf pratiğe bırakması değildir kesinlikle. Pratik, bilinçli pratik olmalıdır... Böylelikle «eleştiri silahı», «silah biçimine dönüşmüş bir eleştiri» haline gelir; teori, pratik bir ifade kazanmıştır ve pratiğe eşlik eder durumdadır."*

Demek ki, teori-pratik ilişkisi genel ve soyut olarak değil devrimci proletarya hareketi ve komünizm hedefi arasındaki ilişki olarak ele alınmalıdır. O zaman marksizmin bu temel yaklaşımının devlet-siyaset-devrim sorunlarıyla ilişkisi yerli yerine oturtulabilir. Ne var ki, çoktan beri bu konularda marksizm kisvesi altında Avrupa-merkezli burjuva ideolojisinin hurafeleri kol gezmektedir. Bu yaygınlığın nedenleri arasında da yine Avrupa-merkezli (yani burjuva ve emperyalist) bir ideolojiyi içerip ifade eden «İkinci Enternasyonal Marksizmi» başlı başına bir yer tutmaktadır. Bu etkeni teşhis edip ayırt etmek üzere devlet hakkında burjuva ideologlarının benimseyip yaydıkları belli başlı hurafelere değinmek gerekir. Bu sayede hangi düşüncelerin ikinci Enternasyonal oportünizmi ile, dolayısıyla da burjuva ideolojisi ile ilintili olduğunu ayırt etmek kolaylaşır.

3. «Bugünkü Devlet»in Ortaya Çıkış ve Evrimine Dair Efsaneler Hakkında Bazı Saptamalar

Marx'ın en gelişmiş modern toplum olarak ele aldığı burjuva toplumunun Avrupa'daki evrimine bakıldığında, devletin oluşumu hakkında şu genel çerçeveye varılabilir.

İnsanlar doğa karşısında çırılçıplak ve çaresizken, kaderlerini kimi doğal güçlerin çizdiğine inanır; bunları kah gözlerine göründükleri gibi, kah «insanüstü insanlar» suretinde totemleştirir, her şeyin bu ilahlar tarafından tayin edilip onların keyfine göre yürüdüğüne inanırdı. Sonraları bu totemler veya tanrılar, yine insanların imgeleminde soyutlaştı; gelmiş geçmiş bütün totemlerin kudretine ve iyi-kötü tüm niteliklerine sahip, bir «tek tanrı» fikri oluştu. Böylece dizginlenen ve dizginlenemeyen doğa güçleri dahil, tüm dünyevi hakikatlerin üzerine çıkarılan bir tanrı fikri ve imgesi oluştu; bu tanrının evren için koyduğu kuralların insanların kaderini belirlediği düşüncesi egemen oldu. Derken, bu soyut tanrının yer yüzündeki temsilcileri kabul edilen (ve böyle kabul edilmek için epeyi gayret gösterip, hatırı sayılır bedeller ödeyen) din adamlarıyla onların oluşturduğu dini kurumların, insanların kaderinin belirlenmesinde en önemli aracılar olduğuna inanıldı. Dini kurumlardan ve din adamlarından icazet alan hükümdarların koyduğu kuralların insanların kaderini tayin ettiğine inanılmasına ramak kalmıştı artık; o da oldu.

Pozitif bilimler sayesinde sırrı çözülmeye başlayan doğa kanunları, ilk çağlardaki insanların onlara yakıştırdığı imgelerden soyunup, «daha modern» kisvelere bürünmüş determinizm öğeleri olarak tekrar belirdi. Artık her şeyin doğadaki kesinliğe yakın bir determinizmle maddi dünyaya hükmeden kanunlar tarafından belirlendiği, düşüncelerin ve tüm maddi olmayan olguların bir maddi temeli olduğu ve maddi hayatın yansımaları biçiminde tasavvur edilebileceği düşünülmeye başladı. Ama yine de siyasal kurumların, hükümdarların, yerçekimine meydan okuyan balonlar gibi iktidara yükselmedikleri ve oradan New-

ton'un kafasına düşen elma gibi düşmedikleri herkes için aşikardı. Böylece doğa kanunlarından ayrı ama onlar gibi algılanan «ekonomi kanunları»nın belirleyiciliği icat edildi.

Siyasal rejimlerin ve toplumsal ilişkilerin tıpkı doğa kanunları gibi kesinlikle işleyen, ama onlardan farklı oldukları da şu ya da bu biçimde teslim edilen «ekonomi kanunları» tarafından belirlendiği hakkındaki saptama tüm bir çağa damga vuran ideolojilerin kalkış noktası oldu; bu düşünce yaygınlaşıp, egemen olmaya başladı.

Tabii ki bu durumda da söz konusu olan, doğrudan doğruya doğa kanunlarının yahut ekonomi kanunlarının belirleyiciliğinden çok, bu kanunların sırrına vakıf olduğu düşünülen aydınların, bilim adamlarının belirleyiciliğiydi. Marx'ın söylediği gibi, «burjuvazinin bilimsel temsilcileri» sayılan iktisatçılar ve ekonomi kanunlarının sırrına vakıf olanlar ön almaya başlamıştı. «Ekonominin patronu» olarak üretim ilişkilerine hükmeden burjuvazi öne çıkıp, egemenliğini dünya ölçüsüne yaymış ve liberal burjuva ideolojisinin temel fikirleri, hakim düşünüş tarzının kalkış noktaları haline gelmişti.

Ama yine de bilim adamlarının, iktisatçıların, doğrudan doğruya hüküm sürmedikleri açıktır. Daha doğrusu, bilimden icazet alan bir iktidar dini kurumların icazetiyle hüküm sürenin yerini almıştır. Ama aynı zamanda icazet verenler icazet verdiklerinin paralı hizmetkarları haline gelmişlerdir.

> *"Burjuvazi o güne dek el üstünde tutulan, baş tacı edilip saygı duyulan ne kadar meslek varsa hepsinin halesini yolup atmıştır. Hekimi, hukukçuyu, papazı, şairi, bilim adamını kendisinin paralı hizmetkarlarına çevirmiştir."*(Komünist Manifesto)

Belki de, bu durumun en çarpıcı ifadelerinden birine «hayatta en hakiki mürşit ilimdir» sözüyle de tanınan bir paşanın kurduğu tiranik cumhuriyetin tebaları hala tanık olmaya devam etmektedir. Bu sözü söyleyen bir bilim adamı değil, asker olduğu halde, her gün kendini yeniden belli eden bu tuhaflığı radikal bir biçimde sorgulamak pek ak-

la gelmemektedir. Bu da liberal burjuva ideolojisinin hala şu ya da bu kisve altında hüküm sürmekte olduğunun bir işaretidir.

«Komünist Manifesto» yayınlandığı zaman, sosyalizm adıyla anılan akımlar arasında «burjuva sosyalizmi» de vardı. Manifesto bu akımın mensuplarını «iktisatçılar, hayırseverler, insaniyetçiler, ... bağış kampanyacıları, ... her türden masa başı reform heveslileri» diye tarif etti. Komünist Manifesto bir de kendini «reel sosyalizm» «alman sosyalizm bilimi», «sosyalizmin felsefi temeli» gibi yaftalarla tanımlayıp, «bütün sınıf mücadelelerine tepeden ve tarafsız bir horgörüyle bakan» küçük burjuva sosyalizminden söz etti.

Her iki akım da çağın hakim düşünüş tarzına damga vuran pozitivist nesnelci bakış açısından beslenmekteydi. Daha sonra bu iki akımın kalıntıları İkinci Enternasyonal içinde buluşup, birleşerek marksizm adına ve onun yerine işçi hareketinin başına musallat olmuştur. Özellikle Kautsky'nin (ama sadece onun değil) katkılarıyla bir tür «sosyal darwincilik»e dönüştürülerek mekanik, evrimci ve pozitivist bir doktrin haline getirilen «marksist» teori İkinci Enternasyonal'e hakim olmuş ve bu örgüt sayesinde yaygınlaşmıştır.

İkinci Enternasyonal'den her bakımdan bir kopuşu temsil eden Komünist Enternasyonal de, Lenin'den sonra, yine İkinci Enternasyonal artıklarının marifetiyle aynı yörüngeye oturmuştur. Bu suretle pek çok siyasi ayrışmaya rağmen, marksizmin özüne aykırı bir felsefi köprü, farklı akımları ve kuşakları birbirine bağlayan köklü bir bağ olmuştur. Marksizm adına uzun zaman boyunca bu kaynaktan beslenen bakış açısı, hala yaygın ve egemendir.

Öte yandan devlet sadece tarihçesi içinde kavranabilecek bir inceleme konusu da değildir. Sonuçta devletin bir takım kurumları vardır ve bu kurumların tarihsel ve düşünsel temelleri de vardır. Avrupa'da doğup şekillenen burjuva devletinin de Avrupa'nın kültürel tarihinde yer alan felsefi kökleri vardır.

a. Avrupa Medeniyeti'nin Platonik Temelleri

Rönesans Hakkındaki Burjuva Hurafeler

Rönesans (=yeniden doğuş), Yeni Çağ diye başlayıp, Aydınlanma Çağı, Sanayileşme Çağı, İletişim Çağı vb. isimlerle adlandırılarak evrilen bu çağ, kendine en çok isim takılan ve en çok kendine taktığı isim ve sıfatlarla anılan bir çağ oldu. Ama aynı çağı gerçek ismiyle, yani burjuvazinin çağı adıyla anmaya böyle olduğunu düşünenlerin bile çoğu zaman dili varmadı.

Bir bakıma Galile'nin «dünya küreseldir ve dönüyor» demesiyle; Kristof Kolomb'un da bunu kanıtlamak üzere denize açılışıyla başlamıştı bu çağ. Aynı çağın en uzun yüzyılının geride kalmakta olduğu şimdilerde, «dünyanın küreselleştiği» iddiası yeniden revaçta. Ama bu kez, engizitörlerle, «modern Galileler» ve bunların elbirliği etmesinden medet umanlar koro halinde tekrarlıyorlar bu eski keşfi. Bu koro eşliğinde, büyük bölümü Kolomb'un neresi olduğunu bile bilmeksizin ayak bastığı topraklarda örülen bir çorap, dünyanın «küreselleşen» başına geçiriliyor. Uzun zaman önce, Orta Çağ karanlığına son vermek iddiasıyla Avrupa'da doğan burjuva medeniyetinin başlangıcını Rönesans'ta bulmak yanlış olmaz.

Engels'in «ilk kapitalist ulus» (Bkz. Komünist Manifestonun 1893 İtalyanca Baskısına Önsöz) diye tarif ettiği İtalya'da başlayan Rönesans pek çokları tarafından burjuvazinin tarih sahnesin ilk adımlarını atışı olarak kabul edilir. Bu gelişmenin İtalya'da olması tesadüf değildir; çünkü ilk serbest kentlerin ülkesidir orası; ve burjuvazinin (nadiren isabetli olan) türkçe karşılığı da «kentsoylu»dur.

Aynı zamanda Marco Polo'nun, Kristof Kolomb'un, onu Amerika sahillerine götüren haritayı çizen Toscanelli'nin, Macellan'ın; «modern kapitalist çağın başlangıcını ifadeye kavuşturan», «feodal Orta Çağın son şairi Dante»nin de, burjuva çağının siyasetçisini tasvir eden Makyavel'in de; her bakımdan, çağdaş aydının tipik özelliklerini gösteren Galile'nin de vatanının aynı yer olması da tesadüf değildir.

Rönesans bir yönüyle bir ileri çıkıştır; bir başka yönüyle büyük bir geri dönüş. Burjuva çağının şafağını belirlemesi, burjuvaziyi ileri fırlatması bakımından bir ileri çıkıştır. Ama Aristo'yu ve antik yunan düşüncesini Müslüman düşünürlerden öğrenerek tanıtan Akinolu aziz Tomaso'nun hatırı sayılır katkılarıyla eski Yunan düşüncesine bir geri dönüştür aynı zamanda.

Ama Rönesans İtalya'nın eski Yunan'a ikinci kez ve «platonik» olarak geri dönüşüdür. Sanat edebiyat ve felsefe alanında, tüm antik Yunan uygarlığının ve bu uygarlığın Roma'daki izdüşümlerinin tüm düşünsel ürünleri Rönesans'ın pembe bulutlarında yeniden doğdu. Ama asla bir önceki gibi, yani Roma ımparatorluğu zamanındaki gibi olmadı bu yeniden doğuş. Sanatta eski mitoloji ile birlikte, Roma Hukuku da yeniden ele alınıp işlendi, Eflatun'un Devlet'i ve «adalet fikri» yeniden ele alındı ama güçlü Roma devletinden mahrum olarak yapıldı bunlar; bu anlamda Rönesans platonik bir yeniden doğuştur. Bu tanımlamayı netleştirmek ve Avrupa uygarlığının mahiyetini kavramak için Eflatun'a ve akıbetine bakmakta yarar var.

«Platonik» sözcüğü daha çok «platonik aşk» tamlamasıyla hatırlanır; bu «aşk» türü, sahici aşkın tüm maddi, bedensel sonuçlarından arındırılmış, sadece zihinde yaratılmış ve oraya hapsedilmiş bir aşkı anlatır ve bu aşk türü sahici aşka en fazla ekmek fikrinin fırından çıkmış bir ekmeğe benzediği kadar benzer. Maddiyatçılığın hüküm sürdüğü günümüzde cinselliğin vurgulanarak öne çıkarıldığı aşk arayışlarının «platonik aşk» kavramını buruşturup atmış gibi göründüğüne bakarak, platonizmin hayatımızdan ebediyen çıkıp gittiğine hüküm verilebilir; bu doğru değildir. Aksine platonizmin, yani Eflatun'un düşüncelerinin onun hayalinden bile geçirmediği ölçüde yaygınlaşmış ve egemen olduğu söylenirse abartma olmaz.

Devlet hakkındaki diyalogları Türkçeleştiren Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz; «Rönesans'tan bu yana politika alanında ne düşünülmüşse Devlet'te çekirdek olarak vardır» derken, tabii ki sadece bir tek kültürün çerçevesinden bakarak söylüyorlar bunu; ve o çerçevede de doğru söylüyorlar. Ama bu sınırı aşıp Devlet'e ve Eflatun'a

evrensel bir değer atfetmek amacıyla «Doğuda ve Batıda Hıristiyanlık ve Müslümanlıktan önce en kutsal değilse bile, en önemli kitap Devlet'ti. Kaldı ki, ilk Hıristiyan ve Müslüman aydınları kendi din felsefelerini bu kitabın değişik yorumları üstüne kurdular.» (Eflatun'un Devlet'ine Önsöz, s.8, Remzi Kitabevi) derken doğru söylemiyorlar.

Bir kere birbirine karşıt ve birbirinin alternatifi imiş gibi sundukları Hıristiyanlık ve Müslümanlık ve bunlara göre tarif edilen doğu ve batı aynı eksen üzerindedirler. Avrupa medeniyeti denilen medeniyet Akdeniz'i sarmalayan kara parçalarının tümünü kapsayan topraklarda doğmuştur. Bu zeminde birbirlerini yabancı sayan toplumlar olduysa bile, bunlar birbirleriyle ortak bir iklimin ürünleridir. Hatta Martin Bernal'in çarpıcı kitabı «Siyah Atena; Klasik Medeniyetin Afro-asyatik Kökleri»nde iddia edip gösterdiği gibi, bu ortak kökler sanılabileceğinden fazladır. Bu «Klasik Medeniyet» yahut Avrupa medeniyeti ancak burjuvaziyle birlikte dünyaya yayıldıkça yabancı medeniyetlerle yüzyüze gelmiştir.

Bu bakımdan Devlet'te söylenenler Afrika'daki Buşmanlara, Amerika'daki Çerokilere ve İnkalara, Asya'daki Çinlilere, Hintlilere, Avustralya'nın Aborijinlerine, Eskimolara hiç de aşina gelmemiştir, gelmemektedir. Eflatun'un Devlet'inin sahiden önemli bir unsurunu oluşturduğu «Batı medeniyeti»nin asıl farklı kültür ve medeniyetlerle yüz yüze gelmesi burjuvazinin tarih sahnesinde boy gösterip dünyayı fethetmeye başlamasından itibaren olmuştur.

Her neyse, Eflatun'un bir feylesoftan ziyade atleti andıran bir cüsseye sahip olduğunu biliyoruz. Ama aşk hayatı hakkında fazla bilgimiz yok; platonik aşkın onun hayatındaki yeri ve anlamını da bu bakımdan bilmiyoruz. Bununla birlikte platonik siyasetle devlet hakkında ve Eflatun'un siyasetle ilişkisi hakkında elle tutulur pek çok veriye sahibiz. Bunların başında Eflatun'un devlet ve siyaset hakkında en çok düşünüp fikir üretenlerin başında geldiği ve en iyi devlet yönetiminin felsefeci bir tiran tarafından sağlanabileceğini vaaz ettiği halde; önce amcası Kritias'ın bir ayaklanma girişiminde ölmesi, ardından da hocası Sokrat'ın aynı olayla ilgili olarak idama mahkum edilip intihar et-

mesinden itibaren somut siyasetten bucak bucak kaçtığını biliyoruz. Tek somut ürününün bu uzun kaç-göçün ardından olgunlaşıp Atina'ya döndükten sonra, «ideal devlet adamları» olacağını düşündüğü feylesofların yetiştirilmesi için kurup çalıştırdığı Akademia olduğunu da biliyoruz (bu kurumun bildiğimiz akademi ile yakın ilişkisi vardır).

Ancak, Eflatun'un yetiştirdiği öğrencilerin hepsi kendisi gibi siyasetten kaçmış değillerdir; aksine pek çok siyasetçinin de onun düşüncelerini takip ettiğini ve etmekte olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar arasında, Sicilya'yı fethedip yönetmeye kalkışınca öldürülen (MÖ. 354) Dion gibi talihsiz olanları olduğu gibi, ikbale kavuşanları da pek çoktur. Ancak bunlardan bir tanesi ve onun izlediği yol bizi ilgilendiriyor: Aristoteles.

Eflatun'un her türlü ilme vakıf ve erdemli yöneticisi belki hep onun zihninde kaldı, pek çoklarının düşlerini süsledi; ama onun düşlediği devlet ancak ilginç bir işbirliği ile kuruldu. Aristo'nun yetenekli öğrencisi Makedonyalı İskender, kısa ömrü içinde, Eflatun zamanında sönmeye yüz tutmuş Yunan uygarlığını, o zaman Akdeniz havzası etrafında yaşanlar için bütün dünya denilebilecek bir alana, balkanlardan Afrika'ya, Magrip'ten Hindistan'a kadar yaydı. Bu yayılmaya Helenistik sıfatı takıldı. Yunan kültürü, bu arada Eflatun'un düşünceleri ve kutsal «adalet fikri» bu sayede yayılıp, değişik kaynaklardan tekrar tekrar yeniden doğma imkanına kavuştu.

Ama İskender ilk bakışta ve birçokları tarafından tamamen Eflatun'un çizdiği hükümdar tipinin karşıtı gibi görülmektedir. Çözene Asya'nın kapılarının açılacağı rivayet edilen ünlü kördüğümü çözmek için hiç bir zihinsel çabaya yönelmeyip, düğümü bir kılıç darbesiyle kesiveren İskender hakkındaki efsane adeta platonizmin tam zıddı bir tutuma örnek olmuştur; öyledir de. Ama tam da bu nedenle platonik siyaset ve devlet anlayışını ancak İskender'in tutumunun tamamlayabileceğine hükmetmek gerekir. Nitekim tam öyle oldu ve hep öyle olmaya devam etti.

Eflatun'un adalet, yasalar vb. hakkındaki fikirleri ancak ister İs-

kender'in yahut bir başkasının komutası altında, onun orduları gibi donanmış bir orduyla hayat bulabilirdi. Aristo Eflatun ile İskender arasında hem fikri hem de fiziki bir taşıyıcı rolü oynamıştı; ama aynı zamanda bir tek kimsede cisimleşemeyen feylesof-tiran ilişkisinin nasıl kurulabileceğinin çarpıcı örneği bu sayede görüldü: elini etliye sütlüye bulaştırmaktan sakınan platonik feylesof ancak bir tiranın akıl hocası ve hizmetkarı olabilirdi; daima öyle oldu.

Daha sonra da bu buluşma değişik vesilelerle tekrarlandı. İskender'le buluşan Aristo'yu, Makyavelli Rönesans ortamına Prens tasviri ile taşıdı. Onun Prensi hayaliydi ve bu imgede feylesof ile tiran bir kez daha soyut olarak buluşmuşlardır; ama bu kez Prens ne feylesoftur ne de tiran, o herhangi biri olabilir ve bir sürü feylesoftan yararlanabileceği gibi, bir çok tiranın gücünü seferber edebilir. Kısacası burjuva çağının siyaset-bilim-felsefe ilişkileri Rönesans'tan itibaren şekillenmeye başladı. O gün bugündür «muasır medeniyet seviyesine ulaşma» hedefi Avrupa medeniyetine işaret etmektedir.

Kastedilen «çağdaş medeniyetin» serpilmeye başladığı bir çağda, hem diyalektik yöntemi, hem de genel düşünce sistemi bakımından Eflatun'un sadık izleyicilerinden biri olan Hegel platonik devlet ve siyaset anlayışını bir kez daha somutlayıp ortaya koydu. Sadece Rönesans'ı izleyen aydınlanma çağının değil, aynı zamanda tüm felsefe tarihinin bir doruk noktası, hatta son noktası olan Hegel Eflatun'un feylesofu ile tiranını tarihsel süreç içinde organize olmuş kurumlaşmış tek bir bünyede buluşturdu ve ona «devlet» dedi. Makyavelli'nin «Prens»inin meziyetleri de bu kurguya «aklın nıiesi» olarak soyutlaşıp dahil oldu. Eflatun'un tiranda somutlaştırdığı güç ve iktidarla feylesofun temsil ettiği «adalet yahut doğruluk» Hegel'de «haklılığını yahut doğruluğunu gücünden yahut iktidarından alan» devletin içinde buluştular. Böylece tarihsel bir evrimin sonucu olan organizasyonu ile yücelen bir devlet kavramı doğmuş oldu. Mamafih Hegel için bu kavram soyut değildi: Prusya devleti bunu ifade etmekteydi.

Böylece tüm dünyaya yayılmak kendisini ve ilişkilerini her yere

taşımak zorunda olan burjuvazinin muhtaç olduğu kudret tarif edilmiş oluyordu. Avrupa'da doğan burjuvazi Avrupa'nın kendisine sunduğu bu kudretli araçla donandı ve «kendi suretinde bir dünya yaratmaya» koyuldu.

Burjuvazinin dünyayı fethe çıkışı aynı zamanda Rönesans'la çok yakından ilişkilidir. Ama «yeniden doğuş» anlamına gelen Rönesans, aslında bir reenkarnasyona («ba'sü ba'del mevd») daha çok benzemektedir: klasik Yunan medeniyetinin düşünce ve değerleri (ruhu da diyebiliriz) burjuvaziyle birlikte yeni ve daha iri, giderek dünya çapında bir gövdeye kavuşmuştur.

Medeniyet Hakkındaki Hurafeler

Rönesans aynı zamanda genel olarak «medeniyet» diye tanımlanan Batı-burjuva medeniyetinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edildiğine göre, medeniyet kavramı ile Batı veya Avrupa medeniyeti kavramları arasındaki ilişki üzerinde durmakta yarar var. Çünkü ezilenlerin başına sık sık musallat olan emperyalist gözbağı bununla ilişkilidir.

Medeniyet denince, genellikle Avrupa toplumlarının evrimi ve bu evrimin vardığı son nokta akla gelmekte; medeniyet kavramı ile Avrupa yahut Batı medeniyeti kavramları birbirlerine özdeş sayılmaktadır. Bunda şaşılacak bir şey yok mudur? Asıl şaşılası şey medeniyet kavramının zaten çok yeni ve Avrupa'ya özgü bir kavram olduğunun farkında olunmamasıdır. Grand Larousse Encyclopedique, Civilisation = medeniyet = uygarlık sözcüğünün karşısında şunları yazıyor:

> *"Medeniyeti tanımlamak, her şeyden önce dilimizde yeni olan bir sözcüğün tarihini yazmak demektir: bu sözcük aydınlanma çağında, 18. Yüzyılın ortalarında doğmuştur. Hiç bir surette tesadüfi bir tarih olmayan bu doğum tarihi de, bu kavramın günümüze kadarki kaderinin aydınlanmasına büyük ölçüde imkan sunar. ..."*

Doğrusu, bu açıdan bakıldığında, medeniyet kavramının totolojik

bir içeriği olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Medeniyet kavramı evrensel bir ölçü değildir.

Öte yandan medeni (civil) kavramı, sözcük olarak kentli, yerleşmiş anlamına gelir. Nitekim medeniyetin üstün gelmesi ile kırın kentlere tabi kılınması eş anlamlı kullanılmaktadır. Oysa Marx'ın komünist toplum tasavvurunda da kent/kır ayrımının kent/kır işbölümünün ortadan kaldırılması fikri önemli bir eşiğe işaret etmektedir. Pek çokları farkında olmaksızın kır/kent işbölümünün ortadan kaldırılmasıyla kırın/kente tabi kılınmasını özdeş kabul ederek kullanmaktadır. Böyle olunca, komünist bir topluma giden yolun burjuva medeniyetinin doğrusal gelişmesiyle aşılacağına dair bir yanılsama alttan alta işlenmiş olmaktadır. Halbuki burjuva medeniyetinin gelişimi içinde gerçekleşenin bununla bir ilişkisi yoktur. Burjuvazi kentlerin kıra bağımlılığını kırarak, kırı kente tabi kılmıştır. Ama bunun komünist bir toplumla ilişkisi yoktur. Komünizmin hedefi kent kır ayrımını, kentle kır arasındaki işbölümünü ortadan kaldırmaktır; burjuvazi ise kırı kente tabi kılan çarpık bir işbölümü yaratmakla kırı, yahut daha geniş bir anlamda doğayı, hem de doğa hakkındaki bilinçle birlikte ortadan kaldırma eğilimindedir; bunun ileri bir safhasına daha şimdiden ulaşmış durumdayız. Bunun bir adım ilerisinin komünizme yaklaşacağı bir yana burjuvalar dahil kimse bir adım ilerisini düşünmek bile istememektedir.

Öte yandan komünist toplumun üst evresinde sadece kent/kır ayrımından söz edilmekte değildir; aynı değerde görülmek üzere kafa/kol emeği arasındaki ayrım ve işbölümünden ve kadın/erkek arasındaki ayrım ve işbölümünden de söz edilmektedir. Burjuva medeniyetinin kent/kır ayrımını ortadan kaldırma yönündeki eğilimine bakılırsa, kafanın kolu, erkeğin kadını yok etmesi yönünde bir felaket tasavvur edilebilir. Doğrusu bunu burjuvaziden bile beklememek gerekir. Olacak olan bugün olanın ta kendisidir. Burjuvazi kırı kente, kol emeğini, kafa emeğine, kadını erkeğe tabi kılan bir işbölümünü tarihten devralmış ve yetkinleştirmiştir. Komünist bir devrimin yapacağı ise bu tabiyet ilişkisi biçimindeki işbölümünü ortadan kaldırıp uyumlu bir işbirliğini sağlamaktır. «herkesin özgürlüğü başkasının özgürlüğünün koşu-

İu olacak» ne anlama geliyorsa, kır/kent, kadın/erkek, kafa/kol ayrımları ve bunlara dayanan emeğin toplumsal bölünüşü de öyle ortadan kaldırılacaktır. Bunun burjuva toplumunun yarattığı ve güç aldığı iş-bölümüyle ilişkisi olduğunu sananlar burjuva medeniyetinin cazibesinden kurtulamamış olanlardır ve bu cazibeden kurtulmadıkları takdirde o medeniyetle aynı yere gitmeyi hak etmiş olacaklardır.

Öte yandan, burjuva medeniyeti kenti kıra üstün tutarken, kent kurmuş bütün yerleşik toplumları medeni saymakta da değildir; yani ayrıca milliyetçi daha doğrusu Avrupa merkezcidir. Yalnız Avrupa'nın ve Avrupalıların kurdukları ve yaşadıkları kentleri medeniyet örneği saymakta, başkalarına ancak kendi medeniyetini benimsedikleri takdirde kentli sıfatını layık görmektedir.

Bu nedenle, Maya'lar, Aztek'ler, Çin'liler, Mısır'ılılar, Mezopotamya'lılar Avrupa'nın medeni kentlerinden çok öncesinde kentler (hem de ne kentler) kurmuş oldukları halde, medeni sayılmamaktadırlar. Aksine Mezopotamya'nın kentlerini yerle bir eden Büyük İskender'i medeniyetin temsilcisi, yok edilenleri barbar saymak genel bir adettir.

Helenistik kültürün mirasçısı olan Avrupa medeniyetinin evrimini nasıl devam ettirdiğini görmek için bir adım daha atılırsa, Endülüs'ün oya gibi işlenmiş kentlerini, özellikle Kurtuba ve Gırnata'yı medeniyet adına yeniden fethederken (reconquista) tarümar eden İspanyollar medeni yıktıkları barbar kabul edildi. Cortez, Pizzaro vb. güya barbarlara medeniyet taşımak, «kırları kentlere tabi kılmak» üzere Amerika kıtasına vardıklarında, kendi kentlerinden daha gelişkin kentler buldular ve bunları yıktıktan sonra, bu ülkeleri büyük plantasyonlar veya maden ocakları haline getirdiler. Yani kendi kentleri dışındaki kentleri kıra çevirip bu kırları kendi kentlerine bağladılar. Aslında kendi kentlerinin de gerçek anlamda kentler haline gelmesi ancak bu talandan sonra ve onun sayesinde oldu. Böylece ezelden beri taşıdıklarına inandıkları medeniyet sıfatını ebediyete kadar sürdürmeyi güvence altına almak istedikleri açık değil mi? Ne var ki, bu fatihlerin mede-

niyet elçisi değil, Kolomb'un sefere çıkmasından az önce makamına oturan, oturur oturmaz da binlerce «hemşehrisini» din ve medeniyet uğruna engizisyon işkencelerine tabi tutup, olmadık eziyetlerle telef eden Torquemada'nın resmi elçileri olduğu bir sır mıdır? (1483-1498 arasında İspanya Engizisyonu'nun başındaki bu «medeni» zat, 8 bini diri diri yakılmak suretiyle, binlerce insanın katledilmesinden bizzat sorumluydu) Üstelik bu «medeniyet elçileri» Aztek, Maya ve İnka kentlerini buralarda insanların «vahşice kurban edildikleri» bahanesiyle yerle bir ettiler! Bereket o sıralarda «elinin hamuru ile» savaşa karışmakla kalmayıp, siyasete müptela olmuş gibi bu misyonu sürdürmeye kalkışan Jeanne D'Arc'ı diri diri yakmakla meşgul olanlar henüz medeniyet uğruna sefere çıkmış değillerdi. Onlar Jeanne D'Arc'ı azize mertebesine yükselttikten sonra bu sefere katılacaktı.

b. Burjuva Medeniyetinin Geçmişi Hakkındaki Efsaneler

Bir bakıma medeniyet yeni yeni oluşan burjuvaların (isabetli biçimde Türkçe'de bunlara aynı anlama gelmek üzere kentsoylu da deniyor) soyluların karşısına dikilirken büründüğü bir asalet örtüsüdür. Tıpkı sonradan Amerikan burjuvazisinin Britanya'dan kendilerine soyluluk ünvanları ve soyağaçları satın almaları, şato taklidi malikaneler inşa etmeleri, yahut yaşadığımız topraklardaki sonradan görmelerin kendilerine uyduruk bir «paşa dede portresi» edinmeleri gibi, feodal toplumun ortasındaki sahipsiz, köksüz ve geleceğinden de pek emin olmayan Avrupa'nın ilk burjuvaları da bağlanacakları bir kök arayışına girdiler. Bu arayış «ilk kapitalist ulus» olan İtalyanlar arasında başladı. Bu arayış içinde, burjuvazinin ataları, Antik Yunan ve Roma kentlerine, onların kültürlerine sarılmışlardır. Bu evrim önce, Rönesans'la başlayıp, Aydınlanma ile gelişmiştir.

Burjuvazi geçmişte yalnız kendisine ata seçtiklerini medeni saymıştır; bu atalarıyla birlikte onların kendilerinden olmayanlar için kullandıkları barbar sözcüğünü medeniyeti ayırt etmek için tılsımlı bir kavram olarak benimsemişlerdir. Böylece medeniyet «barbarlıktan kurtuluş», «barbar olmama» anlamına bürünmüştür. Yani, medeniyet

bir kez daha «Avrupalı olma» anlamını kazanmıştır. İspanyollar, Endülüs'ü, Kurtuba ve Gırnata'yı, talan ederken, Maya'ların, Aztek ve İnka'ların muazzam kentlerini yerle bir ederken, henüz bir kent kurmayı başaramamışlardı. Bütün bu icraatı da kırların kente tabi kılınması diye vaftiz etmekteydiler. Burjuvazi barutu Çin'den öğrenmiş bütün dünyayı barut gücüyle dize getirip istila etmişti. Kağıt parayı da başka pek çok şey gibi onlardan öğrenip, bu paranın dünya üzerindeki egemenliğine kendi imzasını atmıştır. Hollandalılar Java'dan öğrendikleri emprime teknolojisini geride izi bile kalmayacak şekilde oradan söküp almış, kendi ülkelerinde muazzam bir tekstil sanayii haline getirdikten sonra, çıplak gezen bütün Afrikalıların bu teknolojiyle basılmış kumaşlara sarınıp yaşamalarını zorla sağlayıp, bir de bunun kendi kültürleri olduğuna inanmalarını sağlamıştır. İngilizler serbest rekabet yoluyla alt edemedikleri Hindistan'daki tekstil teknolojisini bütün dokuma tezgahlarını imha edip, dokumacıları kötürümleştirerek sağladıktan sonra, Hintlilerin hem serbest rekabete hem de İngiliz sanayinin üstünlüğüne en az Buda'ya inandıkları kadar inanmalarını sağlamıştır. Avrupa cebir ve geometrinin nice inceliklerini Araplardan öğrendikten sonra, onların matematik öğretmeni olmayı başarmış ve Arapları da bu konudaki üstünlüğünü kabule ikna etmiştir; 0 sayısını bulan Arapların belleğine bu keşif Avrupa'nın yanında solda sıfır oldukları biçiminde kazınmıştır. Kristof Kolomb seferine çıkarken, Avrupa'daki toplam değerli maden kütlesi 1 metre 60 santimlik bir küp oluşturacak kadarken, yalnız İspanyollar «altının altın olduğu zamanda», 1521'den 1660 yılına kadar Avrupa'ya 200 ton altın ve 18 bin ton gümüş taşımışlardı.

Ama onlar medeni, diğerleri barbar kabul ediliyordu. Bu anlamda, medeni kavramının hem kökeni hem de evrimi bakımından burjuva olduğunu söylemek abartı olmaz. Dünyaya medeniyeti taşıdığını iddia ederken burjuvazinin kendisini ortaya çıkaran, var eden koşul ve ilişkileri yaymayı kastettiği açıktır. Komünist Manifesto bu gelişmeyi şu sözlerle tarif etti:

> *"Bütün üretim araçlarının gelişmesi ve ulaşımın alabildiğine kolaylaşması sayesinde burjuvazi, bütün milletleri, hatta en barbar*

olanları dahi, medeniyet alanı içine çekmektedir. Meta ürünlerinin ucuzluğuyla bütün Çin setlerini topa tutup, yerle bir ederken, barbarların dik başlı yabancı düşmanlığının yelkenleri suya indirmesini sağlamaktadır. Bütün milletleri, yok olma tehdidiyle yüzyüze bırakıp, burjuva üretim tarzını benimsemeye zorlamakta; onları kendisinin medeniyet dediği şeyi kabule, yani burjuva olmaya zorlamaktadır. Tek kelimeyle, burjuvazi, kendi suretinde bir dünya yaratmaktadır. ....

Burjuvazi, nüfusun, üretim araçlarının ve mülkiyetin dağınıklığına giderek son vermektedir. Nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezileştirmiş, mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırmıştır. Bunun zorunlu sonucu, siyasi merkezileşme olmuştur." (Komünist Manifesto, Burjuvalar ve Proleterler Başlığı)

Şimdi bir daha bunun ideolojik boyutunun nasıl şekillendiğine bakmalı.

Orta Çağ Karanlığına Karşı Aydınlanma Efsanesi

Avrupa medeniyetini yüceltip sonra da buna tapınmayı adet edinen ve bunu reddedenlere ağız birliği ile gerici sıfatı yakıştıranların tuhaf bir çelişkisi var. Orta Çağ'a damgasını vuran, zulüm baskı ve yağmanın mirası üzerinde «aydınlanan» ve «dünyayı aydınlatma» iddiasıyla ortaya çıkan Avuapai gözlüklü burjuva aydınları engizisyon ve yağmacılığı lanetlemeyi adeta bir ibadet sayarlar. Bu ibadet, adeta bir günah çıkarma seansı gibidir. Kendi geçmişlerindeki bir kara lekeden bahsetmeyi sözümona erdemleri arasına katmayı ödev sayan bu gibiler, bu kara lekenin «Orta Çağ karanlığı»ndan ibaret olduğuna ve geçmişte kaldığına inanıp bu inancı yaymak istemektedirler. Halbuki tam da bu karanlık dönemde yapılanları medeniyetin gelişmesi yolunda önemli bir adım olarak anmaya devam etmekte bir mahzur görmemektedirler. Ama sanki böyle bir «günah çıkarma» ile bu geçmiş adeta onların geçmişi olmaktan çıkmaktadır. Buna karşılık, kendilerinden baş-

ka herkesin böyle bir geçmişi olduğuna inanmakta ve herkesi buna inandırmaya çabalamaktadırlar.

Besbelli «Orta Çağ karanlığı» masalı daha çok başka kültür ve medeniyetlerin Avrupalılaştırılması (yani burjuvalaştırılması) için uydurulmaktadır. Kendilerine benzemeyen her şeyi barbar ve yabancı saymak alışkanlığı bir de başkalarını kendilerinin geride bıraktığı evrelerde çakılı kalmış olmakla suçlamaya dönüşmektedir. Herkesin bir Orta Çağ'dan geçmiş olması gerektiği düşüncesi batılı ve batıcı tüm aydınların hiç düşünmeden ve pek tartışmadan benimsediği bir temel varsayımdır.

Halbuki bu her şeyden önce anakronik bir açıklamadır; daha doğrusu bu safsatanın aynasında «Orta Çağ Karanlığı» efsanesinin foyası meydana çıkmaktadır. Avrupa «Orta Çağ Karanlığı»ndayken, Avrupa dışındaki medeniyetler aynı karanlığı paylaşmadıkları gibi, bolluk ve refah içindeydiler; sonradan burjuva medeniyetinin medeniyet ölçüsü saydığı ne varsa o ölçülere göre daha medeni idiler. Zaten öyle olmasaydı, Avrupa'lıların bu medeniyetleri «keşfe» çıkması bile bahis konusu olmazdı. On beşinci yüzyılın sonuna doğru, Avrupa'nın bir bölümü (İngiltere ve Fransa) Yüz Yıl Savaşı'ndan henüz çıkmıştı; Avrupa'nın doğusunda din savaşlarının tohumları ekiliyordu. Son Kara Veba salgını (1346-1353) 25 milyon kişinin canına mal olmuştu; Fransa'nın güney bölgesi ıssızlaşmıştı. Bu salgını tam fetih hareketinin hızlandığı on altıncı yüzyıldaki izleyecekti; bu salgında ise yalnız Milano kentinin nüfusu 280 binden 60 bine düştü. Engizisyon'un dorukta olduğu, «cadı avları»nın yaygınlaştığı dönem de bu dönemdi. Dünyaya medeniyet taşıma iddiasıyla yola çıktığı iddia edilen Avrupalının dünyaya taşıyıp taşıyabileceği medeniyet buydu işte. Ölümle içiçe yaşamaya alışmış, din uğruna yaşanan sivil savaşlar sayesinde kılıçları bilenmiş, gözlerini kan bürümüş Avrupalılar gittikleri her yerde karşılaştıkları tüm toplumları bu kültür ve silah gücüyle alt ettiler. Medeniyet Avrupa'nın dünyaya açılmasının nedeni değildi; ancak bu fetih ve yağma hareketinin ardından oluştu «burjuva medeniyeti» denilen medeniyet.

Burjuva egemenliği, Avrupa merkezcilik, Batı medeniyeti vb. konularda öyle ya da böyle birbirinden ayrılan görüş ve tutumlar bir haylidir. Buna karşılık, en geniş anlamıyla dünyanın, yani doğanın insan tarafından keşfinin tamamlanmakta olduğu konusunda çok daha geniş bir mutabakat vardır. «Her şeye rağmen», tarih ilerledikçe, doğanın esrarengiz yönlerinin bir bir çözüldüğü ve insan aklının giderek nesnel dünyaya hakim olmakta olduğu apaçık bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Bunda şaşılacak bir şey yok; çünkü bu fikir çok uzun zamandan beri, en azından toplumsal emeğin kafa-kol emeği olarak ayrılışından beri, bütün hakim ideolojilerin temelinde yatan bir ortak inanışa ve arayışa karşılık düşmektedir. Aklın egemenliği fikri oldum olası insanın doğaya hakim olmasının bir yolu, hatta tek yolu olarak görülmüş, doğanın gizemlerinin çözülmesi ve hurafelerin kovalanması için, aklın egemenliğinin ve akla uygun bir medeniyetin hüküm sürmesi arayışları hiç bitip tükenmemiştir.

Bugünlerde dünyanın yeniden fethini tamamlamak üzere son «fırça» darbelerini indirmekte olan medeniyet de aklın egemen olduğu iddiasını taşıyan aydınlanmacı burjuva medeniyetinin ta kendisidir. Ne var ki, bu uygarlığın sözümona eleştirmenleri, hatta bu uygarlığa savaş açan pek çokları da bu medeniyetin özüne karşı çıkmayıp, aksine onu sahiplenme konusunda bir yarış içinde olmuşlardır.

Sosyalizm adına burjuva kültürünün ve medeniyetinin karşısına dikilen başlıca itiraz bu medeniyetin akıl-dışı olduğu noktasında değil miydi? Sosyalizm alternatifi yıllarca daha akılcı bir toplumsal alternatif olarak savunulup sunulmadı mı? Burjuva Avrupa medeniyetinin istila hareketine karşı gösterilen direnişlerin büyük bir bölümü, aynı uygarlığa öykünerek onu alaşağı etmeye yeltenmedi mi?

Aydınlanmacı burjuva düşüncesi matbaanın icadıyla birlikte, kilisenin büyüsünün de bozulduğunu ve Orta Çağ karanlığının hızla sona erdiğini sık sık tekrarlar; buna inananlar da az buz değildir. Halbuki

Marx, matbaanın icadıyla bütün Orta Çağ boyunca üretilmiş hurafelerden daha çoğunun daha hızla ve daha geniş kitleleri teslim aldığını hatırlattı. O günden beri okur yazarlığın yaygınlaşması ve iletişim araçlarının gelişmesi bu durumu kat be kat arttırmıştır. Hele bugünün medya denilen yalan makinesinin ürünleri yanında tarihin bütün hurafeleri masum birer şaka gibi kalmaktadır. Buna şaşmamak gerekir, tarihin en zengin sömürücü sınıfı olan burjuvazi ve en gelişkin devlet aygıtı bu mekanizmanın ardındadır. Bu nedenledir ki, iletişim, bilgi ve ulaşım imkanlarının sermayenin tekelinde gelişmesi, kafa/kol emeği arasındaki bölünmenin derinleşmesine koşut gitmektedir. Böyle olduğu sürece, efsanelerin kökü kurumayacak, aksine eskisinden çok efsane üretilip yayılacaktır; nitekim öyle olduğu aşikardır. Bir başka deyişle tarihi yaşayanlarla anlatanlar birbirlerinden ayrı olduğu sürece, tarihin ilerlemesine ve tarihin «bilimsel» biçimde açıklanması yönündeki gayretlerin artmasına inat, tarih hakkında efsanevi anlatımların misillemesine artması ve yeni efsanelerin üremesi yan yana gidecektir.

Marx'ın hatırlattığı gibi, kafa kol emeği ayrımı sürdüğü müddetçe, mitolojiden bağımsız bir muhayyilenin oluşması mümkün değildir; ve her toplumun muhayyilesi, doğa ile, daha doğrusu toplumsal ilişkileri de içeren nesnel dünya ile kurduğu ilişkisinin biçimlendirdiği bir mitoloji ile beslenmektedir. Günümüzün burjuva toplumu da öyle. Hatta efsane ve masalların yerini düpedüz yalan ve sahteciliğin alışının tam da bu toplumla ilgili bir gerçek olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle tarih hakkındaki yalanlar bu toplumun varlığını sürdürmesi için izlenen siyasetin başlıca araçlarından bir olmuş, sistemleşmiş, yetkinleşmiştir.

Hakikatin üzerindeki tüm gizleri kaldırmak, bütün efsanelere son vermek iddiasıyla ortaya çıkan ilk burjuva ideologları olan aydınlanmacı düşünürler tarihlerindeki bütün efsaneleri kapsayan en büyük efsanenin yaratılmasında en önemli işlevi görmüşlerdir.

Aydınlanmacı Batı-burjuva düşüncesinin şekillenmesinde önemli

bir dönemeci ifade eden Francis Bacon burjuva medeniyetinin iyi bir tasvirini erkenden yaptı:

> "*Bugün doğaya sırf düşüncemizde egemen oluyor ve bu düşüncenin baskısına boyun eğiyoruz; üstelik bu düşünce tarafından kendimizde, doğaya pratikte egemen oluyormuş sanısının uyandırılmasına da göz yumuyoruz.*" (F. Bacon'dan aktaranlar Horkheimer ve Adorno, age., c. 1, s.20)

Aydınlanma burjuva toplumunun ideolojisidir; burjuva toplumu emeğin kafa/kol emeği olarak bölünüşüyle başlayan tarihsel evrimin Avrupa'da ulaştığı son noktadır. Avrupa yahut Batı medeniyeti denilen burjuva medeniyetinin manevi iskeleti hakkında, Horkheimer ve Adorno birlikte, doğru söylüyorlar:

> "*Aydınlanma gelişen düşünmenin en geniş anlamda, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür. Ne var ki, tamamen aydınlatılmış yeryüzü bugün muzaffer bir felaketin belirtilerini taşıyor.*" (T. Adorno, M. Horkheimer, Aydınlanmanın Diyalektiği, c. 1, s.19, Kabalcı Y.)

Halbuki Marx'ın tarih konusundaki en önemli saptamalarından biri, evrensel bir tarihin olmadığı; evrensel tarihin bir sonuç olduğu hakkındaki saptamasıdır. Burjuvazinin en önemli katkısı da bu alandadır. Ama bu çelişkili bir katkıdır. Burjuvazi bir yandan dünyanın dört kapısına yönelen bir fetih hareketi başlatıp, o güne kadar birbirlerinden habersiz yaşayan insanları birbirlerinden haberdar ve birbiriyle karşılıklı ilişki içinde dünya tarihini ampirik olarak yaşayan insanlar haline getirdi; bu söz konusu diyalektik ilişkinin olumlu yanıdır. Öte yandan burjuvazi bir dünya tarihi yaratırken, bunun varılan bir sonuç olduğunu gözden kaçırarak, geçmişe yürüttü evrensel tarih vargısını. Böylece kendine kurgusal bir geçmiş yaratmakla kalmayıp, bu geçmişi bütün insanlığın yaşamak zorunda olduğu bir geçmiş, kendi durumunu da herkesin ulaşmak zorunda olduğu bir zirve ilan etti. Böylece

kendi medeniyetini ezelden ebede uzanan evrensel bir tarih düzleminde tescil etmeye kalktı.

Tarihi kendi tarihinden ibaret sanmak ve bunu herkese dayatmak burjuva medeniyetinin en tipik özelliği oldu. Bu aynı zamanda dünyanın geleceğini kendi ipoteği altına alma isteğinin bir dışavurumuydu. Bir yandan başka medeniyetlerin yok edilmesi yahut zorla «kalkındırılması» ile (ne de olsa geçmişinde Prokrust ve yatağı hakkındaki mitolojik öykü vardı!) yayılan bu medeniyet, ne yazık ki sözde bilimsel desteklerle de bezenmiştir ve halen bu sözde bilimsel destekler sayesinde bütün dünyaya hükmeden bir hurafe yaratmıştır. Doğrusu dürüst bir antropologun şu sözleri doğrudur:

> *"Antropoloji batı emperyalizminin çocuğudur. Kökleri Aydınlanmanın hümanist görüşlerine kadar uzanmakla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarında bir üniversite disiplini ve modern bir bilim olarak kendine gelmiştir. Bu dönem Batı milletlerinin sanayi-öncesi ve batılı olmayan dünyayı iktisadi ve siyasi bakımdan kendi denetimleri altına fiilen almak üzere son atılıma giriştikleri dönemdir.* " (Kathleen Gough, Antropoloji ve Emperyalizm, Monthly Review Nisan 1968 sayısı, s.12)

Doğrudan doğruya işgalci devletlerin denetim ve himayesi altında elde edilen antropolojik ve arkeolojik bulgular aslında insanlığın toplam kültürel mirasının bir sentezine ulaşmak üzere değil, Avrupa medeniyetinin medeni, diğerlerinin de ilkel ve barbar olduğu hakkındaki kurguyu doğrulamak ve herkese kabul etmek üzere en büyük safsataların yaratıldığı bir alan olmuştur.

Bugün küreselleşme kılıfı altında yeniden kendine aydınlardan bir destek bulma arayışı içinde olan ve ne yazık ki haddinden fazlasına mazhar olan emperyalist saldırılar hala kendilerini esas itibariyle aynı esaslarla mazur gösterme çabasındadır. Buna safsatalara inanıp bunları yayanlar şu ya da bu biçimde burjuva egemenliğine teslim olmuştur-

lar; yahut olma yolundadırlar. Buna karşılık hala emperyalizmin ve burjuva egemenliğinin karşısında olanların burjuva medeniyeti ve emperyalizm hakkındaki yanılsamaları daha çok bir başka kaynaktan beslenmektedir. Bu da devrim ve burjuva devrimi hakkında batıl itikatların doğmasına neden olan bir tarihsel dönemeçle, daha doğrusu bu dönemeç hakkındaki ideolojilerle ilgilidir. Söz konusu olan 1789 Fransız Devrimidir; ve bu devrim hem devletin ne olduğu konusundaki tüm hurafelerin yıkılmasını sağlayan dersler sunmuştur; hem de bu hurafelerin kaynağı olan düzenin yıkılması için zorunlu olan devrimin neye benzemesi, neye benzememesi gerektiğine ilişkin dersler sunmaktadır.

4. Devlet ve Devrim Sorunlarının Hem Netleşmesine Hem de Bulanıklaşmasına Yol açan Bir Dönemeç: 1789 Fransız Devrimi

Her şeyden önce, sanki tartışmasız bir doğru gibi, marksist olan olmayan pek çokları tarafından benimsenen bir düşünceyi sorgulamak gerekir. Önce 1789 Fransız Devrimi'nin «burjuva sosyal devriminin mükemmel örneği olduğu doğru mudur?» sorusunu sormak gerekir. Fransız devriminin toplumda derin bir alt üst oluşu başlatan bir dönemeç mi; yoksa olmakta olan derin alt üst oluşa bir ivme, bir katkı mı oluşturduğunu sorgulamak gerekir.

Birincisi, genellikle öyle sanılsa da 1789 Devrimi'nin «burjuva sosyal devriminin mükemmel örneği» olduğu doğru değildir. Tam tersi doğrudur: 1789 Devrimi «burjuva devrimleri» silsilesi içinde atipik bir örnektir. Aynı yolu izleyen başka burjuva devrimi örneği görülmüş değildir.

1789 Devrimi'nin mahiyeti uzunca bir süreç farklı farklı epizodlara bölündüğünde anlaşılabilmektedir ancak. Başlangıç evresi bir proleter ayaklanmanın erken ve ilk örneği, «erken öten Gal horozu»dur. Sonra değişik «burjuva devrimleri»nde aşağı yukarı tekrarlanan başka evreler gelmektedir. Jakoben diktatörlüğü de dahil olmak üzere burjuva cumhuriyetinin türlü biçimleri; kralcı restorasyon; Bonapartizmin türleri vb. Ancak bu açıdan bakıldığında Fransa'daki «burjuva devrimi»nin hangi yönlerinin ve epizodlarının başka «burjuva devrimleri»nde tekrar ettiğini ve Fransız Devrimi'nin hangi bakımdan «tipik bir burjuva devrimi» olup olmadığını ayırt etmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında İtalyan Birliği'ni sağlayan Garibaldi hareketi ile Fransız Devrimi'nden çok Cromwell hareketi arasında benzerlik olduğu; Bismarck rejimi ile 1789 Devrimi'nden çok Napoleon yahut Louis Buonaparte diktatörlükleri arasında benzerlik kurulabileceği vb. görülür; Mustafa Kemal rejimi de 1789'dan çok bu örneklerle benzeştirilebilir.

Böylece «tipik burjuva devrimleri» deyince hangi tarihsel örnek-

lere bakmak gerektiği ve 1789 Devrimi'nin atipik yanının neresi olduğu belirginleşir. Aynı zamanda «burjuva devrimleri»ni «yukarıdan» veya «aşağıdan» diye ayırmanın isabetli olmadığı da görülür. Zira «aşağıdan» denebilecek başlıca örnek 1789 Devrimi'dir; onu da «burjuva» sıfatından çok «devrim» sıfatıyla anmak gerekir. Yani 1789 Devrimi «aşağıdan bir burjuva devrimi» değil; bir proleter (baldırı çıplak) ayaklanmasının tepesine binen bir «burjuva devrimi»dir; üstelik burjuva niteliğini alabilmek için peş peşe başka karşı devrimlere ihtiyaç duymuştur.

Bu bakımdan 1917 Devrimi'ne kadar bütün devrimcilerin ufkunun Fransız Devrimi'yle bezeli oluşu tesadüf değildir. Aynı nedenle 1789'da olup bitene «burjuva devrimi» dememekte yarar vardır. Dolayısıyla ötekilere de «yukarıdan devrim» gibi tuhaf tarifler getirmeye gerek yoktur.

Böyle bakıldığında TC'nin kurulmasına varan sürecin mahiyeti konusu da netleşmektedir. Bu süreç bazı yönleri ile Bismarck rejimini (saltanatı saltanata rağmen kurtarma ve büyütme hedefi itibariyle); bazı yönleri ile Cromwell hareketini (eski hakim sınıfın bir kesimiyle birlikte eski hakim sınıfın diğer kesimine karşı bir burjuva komplosu); bazı yönleri ile Amerikan bağımsızlık mücadelesini (Fransızlar'ın desteği ile İngilizler'e karşı beyaz Amerikan kolonilerinin bağımsızlık savaşı) ve hatta Hollanda'nınkini (Hollanda'nın eski ve yeni hakim sınıflarının ittifak halinde İspanya vesayetine başkaldırışı) andırmakla birlikte, hiç bir yönüyle 1789 Devrimi'ne benzememektedir.

a. 1789'da Ne Oldu?

14 Temmuz günü, hala hüküm süren burjuva diktatörlüğünün yerli yerine oturduğu 1880 (Üçüncü Cumhuriyet) tarihinden beri, Fransızlar'ın ulusal bayramı olarak kutlanıyor. Ama 14 Temmuz 1789 yalnız Fransızlar için bir «bayram» değildir; çok daha yaygın bir çerçevede Fransız Devrimi'nin bir simgesi olarak kabul edilir; hatta uzun zaman genel olarak devrim kavramının somut örneği olarak görülmüştür.

Ama bu yaygınlığa rağmen, Fransız Devrimi'ni anmak için neden Kurucu Meclis'in açıldığı 17 Haziran 1789'un, yahut On altıncı Louis'nin idam edildiği 21 Ocak 1793'ün, veyahut Robespierre Anayasa'sının kabul edildiği 24 Haziran 1793'ün vs. akla gelmediğini sorgulamak pek adetten değildir. Halbuki bu ve benzeri tarihlerin her biri Fransız Devrimi'nin önemli ve karakteristik yönlerini hatırlatan günlerdir. Doğrusu, 14 Temmuz 1789 ise Fransız Devrimi'nin önemli dönemeç noktalarından biri olmakla birlikte, bu devrimin asli yönlerinden birine işaret etmekte değildir.

14 Temmuz 1789 günü, Bastille zindanı ayaklanan yığınlar tarafından ele geçirildi. Bastille'in zaptedilmesiyle Fransız Devrimi'nin seyri de önemli bir değişikliğe uğradı. Bu dönemeç noktası her ne kadar «en tipik burjuva devrimi»nin yıldönümü olarak anılıyor olsa da, aslında Fransız Devrimi'nin burjuva yanını değil, proleter yanını hatırlatır. Bu bakımdan herhalde ulusal bayram olarak kutlanan «14 Temmuz», bu günden çok, 1880'de Paris Komünü'nün yıkıntıları üzerine kurulan Üçüncü Cumhuriyet'i anmak üzere kutlanıyor olsa gerektir. Bu bakımdan 1789 Devrimi'nde Fransız burjuvazisinin andığı yönlerle devrimcilerin andığı yönleri ayrıştırmak şarttır.

1789'da Fransız Burjuvazisi Ne İstiyordu?

1789 Devrimi'nin ardından büyük ölçüde bu devrimin sonuçlarına ve ürünlerine bakılarak yapılan pek çok soyutlama bu ürünlerin burjuvazinin nesnel/doğal talepleri ihtiyaçları imiş gibi ele alma ve başka ülkelerdeki «burjuva devrimleri»nin de ille bu yollardan geçmesi gerektiğini varsayma gibi bir yanılgıda ortaklaşmaktadır. Hatta devrimin ortaya çıkardığı kimi şiar, kavram ve kurumların önceden burjuva aydınları tarafından tasarlanmış olduğu; hatta devrimin bu fikirler sayesinde yol alıp gerçekleştiği de yaygın bir inanıştır. Halbuki bu devrimi ne burjuvalar yapmıştır; ne de devrimin asıl özneleri olan yığınlar bu fikirlerle, «bir burjuva devrimi yapmak üzere» yola çıkmışlardır. Aksine, devrimin özgül gelişme seyrinde ortaya çıkan pek çok

kurum, talep ve şiar burjuvazinin yıllar süren çabalarla kurtulmak için uğraştığı sorunlar haline gelmiştir.

Örneğin, devrimin en çok bilinen «eşitlik, kardeşlik, özgürlük» şiarlarının her bir öğesi devrim süreci içinde ve sonrasında, burjuvazinin başına ayrı birer bela olmuştur.

- Burjuvazi eşitlik isterken soylular ve ruhbanlarla eşit olmak, zenginliğiyle orantılı bir itibar elde etmek istiyordu; devrim süreci içinde «üçüncü zümre» içinde yer alan işçiler ve köylüler de eşitlik istemeye; kadınlar erkeklerle eşit haklar talep etmeye ve hepsi birden eşit yurttaşlar olarak itibar görmeyi arzulamaya başladılar.
- Burjuvazi Fransızlar'ın bir ulus olarak kaynaşmasını ve birbirlerini kardeş olarak görmelerini istiyorlardı; çünkü böylece güçlü bir devletin temelleri atılacaktı. Halbuki, Santa Domingo'lu Toussaint Louverture adlı siyah önderin örneğinde olduğu gibi, devrimin ilk yıllarından itibaren sömürgelerde yaşayan köleler de kardeşlik temelinde yurttaş hakları talep etmeye başladılar.
- Burjuvazi mülk edinme ve ticaret özgürlüğü istiyordu; işçiler ve köylüler siyaset, örgütlenme ve emeklerinin ürünlerinden özgürce yararlanma hakkı istemeye başladılar. Bu sorunlar burjuvazinin uzun süre önünü kesmiştir. Bir asırlık zaman boyunca, peş peşe gerici darbeler, karşı devrimler bu hedeflerin Fransız toplumunun bilincinden ve hafızasından silinmesi için yapılmıştır.

Bir başka deyişle Fransız Devrimi burjuvazinin, üstelik yalnız Fransız burjuvazisinin değil tüm dünya burjuvazisinin kurtulmak zorunda olduğu bir devrimci bilinç yaratmıştır. Aslına bakılırsa, bırakalım devrimin kitlelerin bilincine kazıdığı bu talepleri, 1789'da yeni yeni palazlanmış bulunan Fransız burjuvazisinin önünde bir cumhuriyet hedefi bile yoktu. Ufku kralın yetkilerini sınırlamak ve meşruti bir monarşi çerçevesinde iktidara ortak olmakla sınırlıydı. Uzun zamandır

oluşturulan düşünsel çerçeve daha çok Montesqieu'nün İngiltere örneğinden hareketle şekillendirdiği meşruti monarşi perspektifini (kuvvetler ayrılığı vb. ilkeler bir cumhuriyeti değil, monarşiyi varsayıyordu) ifade etmekteydi. Kralın yetkilerini sınırlamak, soyluların ve kilisenin ayrıcalıklarını kısmak, burjuvaların önünü açmak özellikle de emeğin serbestleşmesini ve ticaret özgürlüğünü güvence altına almak ve diğer ülkelerdeki rakipleri karşısında avantajlı bir konum elde etmek burjuvaların başlıca hedefiydi.

Bir başka deyişle, Fransa'daki «burjuva devriminin programı» diye bir şeyden söz edilecekse eğer, bu program hem varsayılandan oldukça farklıydı, hem de bu varsayımı oluşturan pek çok öğe ancak devrimin ilerleyişi içerisinde burjuvazinin gündemine girdi.

1789 Devrimi'nin Kritik Bir Dönemeci

5 Mayıs 1789'da Kral Etats Generaux (soyluların, ruhban zümresinin ve tüm geri kalan kesimleri içeren «üçüncü zümre»nin temsilcilerinden oluşan bir meclisti) meclisinin sarayında resmen toplanmasına rıza gösterdi. Bunun ardından, meclisteki burjuva temsilcilerin inisiyatifi ve kimi soyluların ve kilise temsilcilerinin de razı olmasıyla, bu meclis hızla şekil değiştirdi. Önce «farklı zümrelerin temsilcileri olarak değil, Fransızlar'ın temsilcileri» olarak toplanma kararı çıktı. 17 Haziran'da da Ulusal Kurucu Meclis oluşturma önerisi kabul gördü.

Bu arada, soylular ayrıcalıklarının ellerinden gitmekte olduğunun farkına varmış ve şikayetlerini krala iletmişlerdi. Bu şikayetleri bir destek mesajı olarak alan XVI. Louis önce tamirat bahanesiyle meclisin Versailles'da toplanmasını engelledi. Peşinden, her zümrenin temsilcilerinin ayrı ayrı toplanması gerektiğini buyurdu. Ama, soylu temsilcilerin bir kısmı ile kilise temsilcilerinin çoğunluğu üçüncü zümre temsilcileri ile birlikte hareket ettiler. 7 Temmuz günü bir anayasa komisyonu seçildi; 9 Temmuz'da da meclis kendini Ulusal Kurucu Meclis olarak ilan etti. Bir bakıma, hiç bir zor kullanılmadığı halde, meşru-

tiyet hukuken ve şeklen kurulmuş oluyordu. Burjuvazinin istediği de bundan fazla değildi.

Ancak, üçüncü zümrenin meclisteki temsilcileri burjuvalardan oluşuyor olsa da bu zümre halkın geri kalan ezici çoğunluğunu da içeriyordu; ve bu kesimler uzun zamandır açlık çekiyordu. Meclisten cesaret alan halk yığınlarının alışılmışın dışında bir hareketlilik ve inisiyatif içinde olması kralı tedirgin etmekteydi; düzeni sağlamak ve gerektiğinde meclisi kapatabilmek üzere, çoğunluğu İsviçreli paralı askerlerden oluşan 20 bin kişilik bir birliği Paris'te sarayının etrafında konuşlandırdı. Bu gelişme yığınlardaki tedirginliği arttırdığı gibi, meclisin inisiyatif yeteneğini de gösterdi. 12 Temmuz günü Hotel de Ville'de toplanan meclis sürekli bir komite seçmeye ve her bölgeden 200'er kişilik bir milis gücünün toplanmasına karar verdi.

Artık meclisin iradesinden bağımsız olarak devrim başlıyordu: binlerce insan sokaklarda silah bulmak üzere her yere girip çıkmaya başlamıştı. 14 Temmuz sabahı ayaklanan yığınlar Darülaceze binasında bir silah deposu olduğunu öğrenince, burayı basıp muhafızları etkisizleştirdiler; 32 bin silaha el koyarak Bastille'e yöneldiler. Sanıldığının aksine, Bastille zindanında pek az mahkum vardı; ayaklanan kitle buraya, hem zulmün bir simgesi oluşu, hem de mahzenlerindeki silahlara el koymak üzere yönelmekteydi.

14 Temmuz 1789 günü, akşam üzeri saat beş sıralarında, binlerce silahlı insan, Bastille zindanının etrafı 25 metre genişliğinde bir kanalla çevrili 30 metre yüksekliğindeki taş duvarlarına dayanmıştı.

Önce durumun ciddiyetinin farkına varmayan muhafız komutanı Launay isyancıların üzerine ateş açtırdı; yüz civarında insan öldükten sonra, bir ast subay bir de teğmen ayaklananlara askerleri ve toplarıyla birlikte katıldı. Toplar kapıya yönelince Launay bu kez meclis temsilcileriyle anlaşarak teslim olmaya karar verdi. Temsilciler can güvenliğinin sağlanacağı konusunda söz verse de, Launay ve onunla birlikte üç subayla bir işbirlikçi tüccar linç edilip, başları kesilerek mızrakların ucunda şehirde gezdirildi. Doğrusu, o günden sonra yaşanan pek çok

devrim ve karşı devrime bakıldığında müstesna bir gelişme gibi görünmese de, bu olay, Bastille komutanı kadar onunla «centilmen anlaşması» yapan meclis temsilcilerini de şaşırttı; ayaklananlar hariç herkesi ürküttü. Buna şaşmamak gerekir; çünkü henüz devrim kavramının bile bilinmediği bir dönemde, ilk halk devrimi başlamıştı.

Bastille'in alındığı haberi, meclisteki temsilciler sayesinde iki üç gün içinde tüm taşra bölgelerine yayıldı. Tüm Fransa bu haber üzerine ayaklandı. Her ne kadar her kentte gelişmeler farklı olduysa da, kralın otoritesi her kentte yıkıldı. işte 14 Temmuz bu yönüyle önemli bir dönemeç oluşturmaktadır. Hakim sınıfların yalnız Fransa'da değil, her yerde o gün bugündür unutmak ve unutturmak istediği dönemeç budur.

Ama, aynı olgu aynı zamanda, yüzyıllardır devrimcilerin asıl hatırladığı ve anlatmak zorunda olduğu dönüm noktasına işaret eder. Zira, tarihte ilk kez yeni toplumun sömürülen sınıfının aktif rol üstlendiği bir devrim olmaktadır. Zira, daha önce Spartaküs örneğinde olduğu gibi kölelerin efendilerine karşı ayaklanmaları görülmüş olsa bile, bunlar yeni toplumun sınıflarını harekete geçiren eylemler olmamıştı. Keza, türlü köylü ayaklanmaları ya soyluların veya kilisenin değişik kesimlerini iktidara taşıyan eylemler olmuştu; ya da bu kesimlerin yer değiştirmeleri savaşlar sayesinde olmuştu. Bu bakımdan, Fransız Devrimi, yeni toplumun sınıfları arasındaki sınıf mücadelesinin rol oynayacağı ilk örnek olarak, kendinden önceki burjuva devrimlerinden ayrılır (elbette Fransız devrimi ilk burjuva devrimi değildi!).

Bu dönemeçten itibaren, Fransa'daki siyasal gelişmelere toplumun embriyon halindeki iki sınıfının ilişki ve çelişkileri damga vuracaktır. Fransız Devrimi asıl bu yönüyle tipik bir örnek teşkil etmektedir. Genellikle sanıldığının aksine, «tipik bir burjuva devrimi» olmaktan çok, bir daha bir «burjuva devrimi» olarak hiç tekrarlanmayan bir devrimdir. Bu devrimin asıl önemli özelliği burjuva toplumunun sınıf mücadelelerini devrim sürecinin içine çekmiş olmasıdır. Bu süreci ayaklanan yığınlar nezdinde aziz bir yer tutan kişiliklerden birinin portresinde izlemek mümkündür.

b. Fransız Devrimi'nin Ne Olduğunun Kavranmasına Yardımcı Bir Portre: «Azgın» Devrimci Papaz Jacques Roux

Jacques Roux, Fransız Devrimi'nin en çalkantılı zamanlarında adından çok söz edilen, en azından Paris'te iyi tanınan ve Robespierre'in en güçlü olduğu zamanda bile kolaylıkla alt edemediği bir kişilik olduğu halde, sonradan adı unutuldu; bir gravür resmi bile kalmadı. Oysa, devrimin ilk gününden ölümüne kadar ayaklanan yığınların doğal sözcülerinden biri olarak sivrilmiş ve sevilmişti.

Hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve o zamanki örflere göre çocukluğundan itibaren rahip olmak üzere kiliseye emanet edilmiş olan Jacques Roux, 1789 devrimi patlak verdiğinde, Paris civarında bir bölge kilisesinin rahibiydi. Devrim dalgası içinde, özellikle soyluların, ruhban kesiminin ve üçüncü zümre (Tiers Etat) denilen halk kitlesinin temsilcileri Etat Generaux çerçevesinde bir araya geldikten sonra, pek çok rahibin yaptığı gibi derhal kendisini devrimin bir misyoneri olarak görüp zaten temas içinde olduğu yoksul halk tabakaları arasında ateşli konuşmalar yapmaya başladı. Esasen soyluluğu ve kilisenin başındaki aristokratik din adamlarını hedef alan bir harekete rahiplerin katılması; ve rahipler arasından demokrasi vaazları verenlerin türemesi bile, 1789 hareketinin bir devrim niteliği taşıdığının tipik göstergelerinden biriydi.

Ama, Jacques Roux devrim saflarına katılan rahiplerden her hangi biri olmadı. Baştan itibaren din adamı kimliğinden sıyrılıp önde gelen bir halk hatipi/sözcüsü oldu. Ama, aynı Jacques Roux, «azgınlar-enrage» denilen isyan halindeki aynı yoksul kitlenin önderi olarak onların huzurunda idama mahkum edildi. Doğrusu, Jacques Roux, bir önderlik ihtiyacıyla yanıp tutuşan bu kitlenin önderi olmaktan çok sadık bir sözcüsü, tercümanı olarak kaldı. Böyle olduğu için de siyasal kavganın yani iktidar kavgasının en kızıştığı dönemeçte bu kavganın kurbanları arsına girdi.

Jacques Roux, devrimin ilk yıllarında Paris'in varoşlarında yıl-

maz bir devrim ajitatörü olarak başladığı siyasal mücadelenin ilk anlarından itibaren kendini yoksul kitlelere sevdirmeyi becermişti. Devrim sürecinde pek çok parlak hatip ve entelektüel öne çıkıp, isim yaptığı halde, bunların çoğu halkın içinden çıkmış değillerdi. Devrimin en radikal kanadının önderleri olan jakobenler arasından da, hatiplik ve bilgi birikimi bakımından Marat, Danton, Robespierre vb. daha çok fikir kulüplerinde, elit kesimlerle sınırlı kulüplerde yetişmişlerdi; onların dilini konuşuyor «baldırı çıplakları» pek tanımıyor ve onlar tarafından da (en azından devrimin çalkantılı günlerine kadar) tanınmıyorlardı.

Roux ise, kenar mahalle rahipliği yapması nedeniyle, Paris varoşlarının dilini konuşuyor onları yakından tanıyordu; hiç değilse bir kesimi tarafından da çok somut olarak tanınıyordu. Bu nedenle, kendini devrim davasına adadığı andan itibaren bu kez kiliseye, zenginlere ve zorbalara karşı bir ajitasyonu aynı kesim içinde yürütmekte zorlanmadı. Halk da onu seviyordu; nitekim seçim kapıları açılır açılmaz, 1791'de Paris Belediye Meclisi'ne (Komün) seçildi ve ölümüne kadar orada kaldı; oradan alınması da kolay olmadı.

Toprağa bağlı aristokrasinin yerine iktidara yükselme kavgası veren burjuvazi, daha çok dış ticaretle uğraşan ve aristokrasiye kafa tutmasına imkan veren zenginliğini buradan elde eden bir sınıftı. iktidarı elde eder etmez, ilk arayışı kabuklarını kırmak ve Avrupa'daki rakipleriyle hesaplaşarak ticaret kanallarını arttırmak yönünde oldu. Bu savaş demekti; burjuvazinin hem ılımlı (Jironden) hem de radikal (Montanyar-Jakoben) kanatları, 1792'den itibaren önce Belçika ve Hollanda'yı elinde bulunduran Avusturya'ya savaş açılmasını sağladı. Buraları, aslında İngiltere'nin kıtaya ayak bastığı yerlerdi ve Fransız burjuvazisinin asıl rakibi oydu. Nitekim, daha devrimin ilk günlerinde, İngiliz Avam Kamarası'nda burjuva milletvekillerinin Fransız Devrimi aleyhine konuşmalar yapıp İngiltere'yi bir şeyler yapmaya çağırmalarına bakılırsa, İngiliz burjuvazisi de bu durumun farkındaydı.

Ne var ki, savaş hem burjuvazinin amaçları bakımından, hem de iktidarı sağlamlaştırma arayışındaki siyasetçilerin devrim dinamizmini dışa çevirme ihtiyaçları bakımından en akla yakın yol gibi görünse de,

burjuvazinin elini ayağını bağlayan sonuçlar doğurdu. Bu gelişmenin yoksul kesimlerin eğilimleri ve talepleriyle yakın ilişkisi olsa bile, kendiliğinden olmadı. Krala karşı «ekmek» isteyerek başkaldıranların bağrından devrim süreci içinde çıkan «azgınlar-enrage» hareketi, burjuvazinin iktidara yerleşmesinde ve ılımlıların hizaya getirilmesinde önemli bir kaldıraç rolü oynamıştı. Ama, buna karşılık, savaşın başlamasıyla birlikte, aynı hareket, iktidarı ele geçiren jakobenlerin baş belası haline geldi. Leclerc ve Varlet'den başka, Jacques Roux da, bu hareketin önde gelen sözcüleri arasındaydı. «Azgınlar»ın yanı sıra ve ona koşut olarak, bir de hızla örgütlenmeye başlayan kadın hareketi vardı; o zaman geri itilen bu hareket bir daha Paris Komünü sırasında kendini gösterecekti.

O zaman herkes askerlik yapmadığı için ve savaşanlar daha çok paralı askerler olduğu için, halk yığınları savaş felaketinden doğrudan doğruya değil, ekonomik sonuçları dolayısıyla etkilenmekteydiler. Azgınlar ve kadın hareketi özellikle aristokratlardan alınıp burjuvalara verilen ayrıcalıkların kısıtlanmasını; ekmek fiyatlarındaki artışın durdurulmasını, ücretlere konan sınırlama ve vergilerin kaldırılmasını, seçme seçilme ve örgütlenme haklarına konan (gelir ve meslek durumuyla ilgili) kısıtlamaların kaldırılmasını; ve savaşla birlikte hızla artan işsizlik ve açlığın önlenmesini talep ediyordu. Bu hareket aslında kralı giyotine gönderen hareketin ta kendisiydi. Bu nedenle, hafife alınacak bir hareket olmadığı kesindi. Bunu ilk fark edenler, aynı dalga sayesinde iktidara tünemiş bulunan jakobenler'di. Öyle ki, jakoben iktidarı, büyük ümitlerle başlattığı savaştan çok, bu hareketi nasıl denetime alacağı üzerine yoğunlaşmaya başladı. Bu, azgınları tasfiye eden jakobenlerin alaşağı edilmelerine varacaktı.

Devrimin ilk yıllarında, azgınların hitap ettiği aynı kitleyi ateşleyen unsurlar arasında Marat'nın gazetesi «Halkın Dostu» önemli bir yer tutuyordu. Bu gazete, Marat'nın öldürülmesinden sonra Jacques Roux ve arkadaşlarının eline geçti. Ama, böylelikle jakobenler'i iktidara taşıyan bu gazete bu kez jakobenler'in korkulu rüyası oluvermişti. Gazete, halkı, özellikle kadınları ekmek için sokağa çıkmaya kışkırtı-

yor; daha önce haklarını kraldan nasıl aldılarsa yine aynı biçimde almaya çağırıyordu. Bu tutum jakobenler arasında «kışkırtıcılık», «anarşi», «ihanet», «bozgunculuk» suçlamalarıyla karşılanırken, halk arasında yankı bulmaya devam ediyordu. Çünkü, krallığa karşı ayaklanırken de, ılımlıların (jirondenler) üzerine yürürlerken de, aynı ajitasyonla harekete geçmişler ve benzer ithamlarla karşılaşmışlardı. Bunun üzerine, Robespierre başka yollar aramak zorunda kaldı.

Roux'nun eski bir rahip olmasını ona karşı kullanması da mümkün değildi. Bir kere halk onu bu sayede tanımıştı ve artık onu bir rahip olarak görmüyor, aksine bir siyasal önder olarak görmek istiyordu. Hem de jakobenler kilisenin mallarına el koyduktan sonra, din kurumlarını ve din adamlarını yeniden itibar sahibi yapıp dini burjuvazinin hizmetine sokmanın yollarını aramakla meşguldüler.

Bu durumda jakobenler önce «Halkın Dostu» gazetesini etkisizleştirmek için, Marat'nın dul karısını, Roux ve arkadaşlarını lanetleyen konuşmalar yaptırdılar. Sonra savaş sürmekte olduğu için düşman ajanlığı suçlamalarından medet umdular. Yine de bu suçlamalar Jacques Roux hakkında temsil ettiği yığınlar nezdinde etkili olabilecek suçlamalar olmadı. Zaten, jakobenler'in zihniyetine de uygun olarak, bu manevra daha ziyade, yönetim kademelerinde Roux ve taraftarları aleyhine bir denge yaratmaya dönüktü; bu sağlanınca Roux mahkemeye çıkarıldı. Jacques Roux; «Devrimler olurken temiz ruhlu insanları kullanırlar ve artık ihtiyaçları kalmayınca da onları cam bir kadeh gibi ezerler» diyordu.

> *"Kendimi her türlü tiranlığın amansız düşmanı olarak ortaya koyduktan ve ılımlılara, bencillere, istifçilere, bizi aç bırakan tüm hainlere savaş açtıktan sonra, bütün bunların olması doğaldır Eski ve yeni rejimin hainleri tarafından hedef haline getirilişimi de doğal karşıladığımı söyleyebilirim."*

Bu sözlerle aleyhindeki kampanyalara yanıt veren Roux, sözcülüğünü yaptığı kitle hareketine yaslanarak yapılan bir dizi tasfiyeye tanık olmuştu; şimdi kendisine karşı böyle bir hareketin gelişmesi onu

şaşırtmıyordu. Belki de almış olduğu stoacı rahip terbiyesi nedeniyle, bu durumu tevekkülle karşılamaktan memnun olduğu bile düşünülebilirdi. Bununla birlikte, daha önce pek çok kez idam törenine nezaret etmek üzere çıktığı giyotin sehpasına (XIV. Louis'yi sehpaya kadar götürmüş olan da oydu) çıkmaya hevesli olmadığı kesindi. Ölümden korktuğu için değil, önderlik etmeyi beceremediği kitlenin önüne bir hain olarak çıkmaktan utandığı içindi bu besbelli. Zira, mahkemeler sırasında beş kez kendini bıçaklayarak intihara teşebbüs etti. Kimileri bunu mahkemeye çıkmaktan korktuğu biçiminde yorumlasa da, ilgisi yoktu. Yargıç «Marat da bu mahkemeye geldi ve zaferle çıktı, niçin mahkemeden çekiniyorsun» diyerek aynı soruyu sorduğunda; «Marat ile benim aramda çok fark var o benim kadar azimli değildi.» diye cevap vererek vakur bir tutum göstermişti.

Nitekim tutumunu sürdürdü ve son intihar girişiminde başarılı oldu; kendisini sözcülüğünü yaptığı kitlenin önünde bir hain olarak idam etmelerine izin vermedi. Onu izleyen Babeuf ve yoldaşları ise, bunu başaramayıp yaralı olarak giyotine götürüleceklerdi.

Roux ile Marat ve başka jakobenler arasındaki farkların en önemlisi onun akibetini de tayin eden farktı. Jacques Roux siyasete ve siyasal mücadeleye bir siyasetçi gibi değil; adeta eski mesleğini sürdürürcesine bir misyoner gibi yaklaşmıştır. Halbuki o sıra ayaklanan ve Fransa'nın altını üstüne getiren ve her defasında iktidara başkalarını taşıdıklarını idrak eden yığınların asıl ihtiyacı, onlara siyasal iktidarı alma yolunu açacak bir siyasal önderlikti. Jacques Roux bu ihtiyacı karşılama yönünde hiç bir adım atmadı; onun arkadaşları da kendisi gibi «halkın sadık sözcüleri» olarak kaldılar ve bir bir idam edildiler.

Pek çokları Jacques Roux ve onun gibilerin siyasete uzak durmalarına bakarak Fransız Devrimi'nde örnek alınacak akım olarak jakobenler'i görmektedir. Çünkü jakobenler devrimin siyasi denklemini kavramış ve siyasal iktidarı ele geçirmenin bu denklemin kilit sorunu olduğunu fark etmişlerdi. Ama bu sonuca varan bir tek onlar değildi.

Aynı devrimin içinden ve Jacques Roux ile aynı saflardan çıkıp, siyasetin iktidarı almak üzere yapılması gerektiği dersini sımsıkı ezberleyen bir de Babeuf ve takipçileri vardı. Nitekim, onların kurdukları «Eşitler Komplosu» adlı örgüt ilk devrimci örgüt sayılsa yanlış olmaz. Nitekim daha sonra uzun yıllar boyunca Avrupa'da devrimcilik dendiğinde akla bu geleneğin takipçileri gelmiştir. Hatta Narodnik hareketin kurucularından Pyotr Tkaçev de bu dergahtan yetişmedir; tıpkı Komünist Manifesto'nun arkasında duran örgütün kurucuları gibi.

Buna rağmen, Fransız devriminde örnek alınacak akım olarak jakobenleri seçmek, siyaseti ve devrimciliği burjuva kulvarına sokmak anlamına gelir. Roux ve Babeuf'ü seçmek ise, proletaryanın ve komünizmin yoluna işaret eder. Nitekim Nazım Hikmet de bu yola işaret edenlerdendir:

"Kahrol Danton; Ölmelisin Robespierre'im;
Ben Babeuf'le beraberim!"

Fransız devriminden uluslararası burjuvazi bir ders çıkardı: bundan böyle aristokrasiye karşı mücadelede burjuvazi proletaryadan uzak durmalıydı. Proletarya adına bu deneyimden komünistler de, Komünistler Birliği'nin kurulmasından itibaren bir dersi kayda geçirdiler. Bolşeviklerin önderliğinde bu ders Ekim Devrimiyle taçlandı: burjuva demokratik devrim gündemdeyse, bu devrim burjuvasız bir burjuva devrimi olmalı ve işçi sınıfının damga vurduğu bir işçi köylü ittifakı ile gerçekleşerek proletarya diktatörlüğüne ulaşmalı. Ekim devrimi ile somutlanıp, nihayet devrimcilerin ufkunda Fransız Devrimi'nin aşılmasını sağlayan bu hedef, 1789'da başlayan devrim sürecinde önce Babeuf'ün, sonra onun takipçilerinin ve onlarla birlikte Marx'ın da çıkartıp önce Almanya, sonra da Rusya için öngördükleri perspektife işaret etmektedir: devrimin sürekliliği.

c. Devrim Deyince Ne Anlaşılmalı?

Tüm burjuva ideologları, devrim (ihtilal) kavramını halihazır siyasal iktidara karşı zor yoluyla ve az ya da çok kanlı bir müdahale yapılması ana fikri etrafında yuvarlatmaktadır. Bu yaklaşıma göre 1789'da Fransa'da 1917'de Rusya'da olanlar birer devrim=ihtilaldir. Ama herhangi bir darbe de devrim=ihtilal sıfatını almaktadır. Birbirleriyle tarihsel ve sosyal bakımdan pek benzeşmeyen bir çok gelişmeyi aynı kalıba sokan bu yaklaşımın anahtar kavramı, zor yoluyla siyasete müdahaleye indirgenmektedir. İlle bu esasa göre bir değerlendirme yapmak gerekirse; devrim kavramının en genel ve yaygın ölçekte çağrıştırdığı ve onu reform kavramından ayırt eden başlıca unsurlardan birinin gerçekten zor öğesi olduğu yanlış değildir. Nitekim, Engels'in «zorun yeni bir topluma gebe olan toplumların ebesi» olduğu yolundaki sözleri de bunu hatırlatmaktadır. Ama bu sözlerden dökülen ana fikir, şiddetli bir devrimin bile yeni bir toplumun yaratıcısı değil, ortaya çıkışına yardımcı olan zorunlu bir unsur olduğudur.

Devrim kavramı ele alınırken, bununla zor kavramı arasındaki ilişki önemli olmakla birlikte her şey değildir. Burjuva terminolojisinde her zor yoluyla müdahale, örneğin bir hükümet darbesi de «devrim» olarak tanımlanır. Bir toplumdaki radikal değişiklikleri, ister politik ister sosyal sıfatlarıyla tanımlansın, devrim kavramıyla açıklayabilmek için zor öğesi marksistler açısından da zorunlu bir unsur oluşturmaktadır. Ama marksizmin ayırt edici yanı her halde bu tanıma «aşağıdan» ve «yukarıdan» sıfatlarını ekleyerek bir yön tayininde bulunmak olmamalıdır.

Marksistler açısından devletin bizatihi varlığı da bir zor etkenidir. Böylece, bir bakıma «devlet zoruyla gerçekleşen politik devrim»lerden, ya da «devlet zoruyla önü açılan toplumsal devrim»lerden de marksist terminolojinin zemininde kalarak söz edilebilir. Bununla birlikte, marksistler açısından devrim kavramıyla çağrıştırılan asıl zor «kitlelerin zoru»dur. Marx kitlesel zora dayalı devrimleri «halk devrimi» diye ayırt etmiştir. Ama, genel olarak devrimden bu «halk dev-

rimleri»ni anlamak doğru olsa bile, devrimle zorun ilişkisini daha geniş bir çerçevede düşünmek gerekir. Bu elbette karşı-devrim için de geçerlidir.

Bu saptamayla birlikte, «ebelik» benzeştirmesini kullanmaya devam edersek, bir de toplumsal gelişmeye «erken doğum yaptıran», hatta bunu «sezar tarzıyla = sezaryen» yaptıran siyasal değişimlerin olduğu da görülür. Örneğin, Bismarck'ın bonapartist rejimi bunun bir örneği ise, M. Kemal'inki de onun emperyalizm çağına gecikmiş bir karikatürüdür. Kuşkusuz Bismarck rejiminin gücü de, M. Kemal'inki de tarihsel gelişmeninkinden üstün değildir. Onlar sadece tarihsel olarak ortaya çıkmış bulunan burjuva ilişkilerinin gerek Alman toprağında gerekse de Anadolu'da «çiçek açmasında» bir itilim sağlamışlardır.

Tam bu noktada, tekrar Fransız Devrimi'ni hatırlamak yararlı olur. Fransız Devrimi kendi içinde bir kaç evreden geçmiş ve daha sonra bonapartizm, 1830 ve 1848 devrimleri, tekrar bonapartizm, 1871 devrimi ve karşı-devrimi gibi aşamalardan geçerek siyasal biçimlenmesini bulmuştur. Kuşkusuz bütün toplumlar aynı evrelerden geçmemişlerdir; geçmeleri de gerekmez. Nitekim alman burjuva devrimi, ya da bir başka deyişle, alman devletinin burjuva şekillenişi ancak 1918'de ve bir proleter devriminin sosyal demokrasinin yardımıyla ezilmesi suretiyle tamamlanmıştır. Bu karşı-devrim Almanya'daki burjuva politik devrimlerin biçimlerinden biri olmuştur; Hitler'in faşist darbesi de bir başkası olacaktır.

> *"Bütün devrimler ... burjuva devlet aygıtını parçalamak yerine onu yetkinleştirmekten başka bir şey yapmamışlardır."* (Marx, Louis Bonapart'ın 18 Brumeri)

Burjuva devrimleri çağında, sosyal devrim esas olarak toplumun bağrında yeşeren yeni üretim ilişkilerinin dayattığı bir değişimin ifadesidir. Politik devrimler ise ya buna ivme kazandırır, ya onu geriletir, ya da kimi örneklerde görüldüğü gibi, politik devrimlerin bu sosyal devrimin çabuklaşmasına hizmet ettiği söylenebilir. Ama her halükarda bu devrimler «devlet yapısının fethini galibin başlıca ganimeti saydılar» (Marx aynı yerde) .

Bu durumda burjuva devrimlerinin önceki devlet aygıtını parçalamak zorunda olduklarını sanmanın yanlış olduğuna dikkat çekmek gerekir. Öte yandan burjuva sosyal devrimlerinin mülkiyet ve üretim ilişkilerinde esaslı bir değişim yaratmakla birlikte, devraldıkları mülkiyet ve üretim ilişkilerini ve kimi siyasal kurumları her zaman tümüyle değiştirmek zorunda olmadıkları da doğrudur.

Örneğin, Fransız burjuva devrimi, Fransa'da serfliğin ve köleliğin yerine ücretli emeği getirip, Bourbon hanedanının yanı sıra aristokrasinin önemli bir kısmını mülksüzleştirmekle birlikte, sömürgelerde kölelik ilişkisine dokunmak zorunda kalmamıştır. Amerikan kapitalizmi uzun süre köle emeği ile birlikte yaşayabilmiştir. İngiliz kapitalizmi mülkiyet ve üretim ilişkilerini değiştirirken bütün aristokratların mülkiyetlerine dokunmak zorunda kalmamıştır. Hiç bir burjuva sosyal devrimi, geçmiş toplumdan devraldığı kadın-erkek arasındaki ezmeezilme ilişkisini kaldırmak ihtiyacı hissetmemiş, feodal krallıkların sömürge imparatorluklarından vazgeçmeyi aklına bile getirmemiştir. Yine bu devrimlerin merkezi krallıklardan devraldıkları devlet makinesini ele geçirip bunu kullanmak ve geliştirmekle yetindikleri de bilinmektedir. Demek ki nihai hedefi devleti büsbütün kaldırmak olan proleter devriminin bambaşka bir anlamı olması ve bambaşka bir seyir izlemesi gerekir.

Proleter Devrimin Farkı

Bütün burjuva devrimleri ister ayaklanmaları kullanarak, ister saray entirikalarını ya da bonapartist yöntemleri kullanarak siyasal iktidarı ele geçirmekle yetindiler. Oysa, proleter devriminin birinci adımı tam da bu noktada ayrılır; bununla yetinmeyip eski devlet makinesini parçalamak zorundadır; zaten sömürülen bir sınıfın siyasi iktidarı ele geçirebilmesi için bile, sömürücü sınıfların birbirlerine devrederek güçlendirdikleri bu devlet makinesinin parçalanmasından başka bir yol da yoktur.

Bu nedenledir ki, özellikle proleter devrimi ve sonrasının geliş-

melerini açıklamak için burjuva politik ve sosyal devrimlerin genel olarak devletle ve tarihsel serüven içinde sömürücü sınıf devletinin en gelişkin ifadesi olan burjuva devletiyle olan ilişkisini ele almak gerekir. Bu ilişki göz önüne alındığı takdirde, bu tanımların kapitalizm dahil geçmişteki devrimler için kullanıldığı içerikle kapitalizmden komünizme geçiş dönemi için kullanılamayacağı, kullanılmaması gerektiği daha açık seçik ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, bir de Lenin'in «Devlet ve İhtilal»de devrim kavramına nasıl bir içerik verdiğine bakmakta yarar var. Lenin, burada daha çok «genel olarak devrim» kavramını kullandı. Devrim kavramına, kah burjuva sosyal devrimi yerine, kah politik devrim yerine, kah proleter devrimi yerine genel bir kavram olarak başvurdu. Çünkü daha çok reformistlerin ve merkezcilerin devrim sorununun üzerinden atlayışıyla ilgilenmekteydi. Bu yaklaşımda önemli bir vurgu bizi ilgilendiriyor: Lenin, devrim sorununu devletle olan ilişkisi açısından ele aldı.

Lenin, bu yaklaşımında kısaca: «Burjuva devleti bir devrimle parçalanmak zorundadır; bunun yerine geçecek olan proleter devleti ise kendi kendine sönecektir, bir devrimle parçalanmasına gerek yoktur; bunu ayırt etmemek Marx'ı uysallaştırmak isteyen reformistlerin tuzağına düşmektir» fikrini, Marx ve Engels'in temel görüşlerini hatırlatarak vurguladı. Bu içeriğiyle ele alındığında, Lenin'in kastettiği devrim eski devlet makinesini ele geçirmekle yetinmeyip bunu parçalayan bir eylemi ifade etmektedir. Bu, proleter devrimidir ve ister politik ister sosyal olsunlar, bütün öteki devrimlerden ayırt edilmelidir. Nitekim Lenin:

«...bundan önceki bütün devrimler devlet aygıtını yetkinleştirmişler, güçlendirmişlerdir; oysa onu kırmak parçalamak gerekir» diyerek Marx'ı bir kez daha teyit ederken, «bütün devrimler»den proleter devrimi öncesindeki bütün politik ve sosyal devrimleri kastetti, ve proleter devrimini «devraldığı devlet aygıtını kıran parçalayan devrim» olarak ayırt etti. Bu bakımdan, açıktır ki, proleter devrimi kavramı, burjuva çağının politik veya sosyal devrim kavramlarının ikisinden de farklı bir devrime işaret etmektedir.

Gerçekten de, proleter devrimleri çağına kadar bütün toplumların değişimi esas olarak eski toplumun biçiminin altında filizlenmiş, devrimler bunların egemen olmalarını sağlayan katkılar olmuştur. Marx'ın «yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık şartları eski toplumun bağrında çiçek açmadan asla gelip yerlerini almazlar» derken hatırlattığı da budur. (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz, Sol yay. Birinci baskı, s.24)

Oysa kapitalizmden yeni ve üstün üretim ilişkilerini ifade eden bir toplum biçimi olarak, sınıfsız toplum eski toplumun bağrında çiçek açmaz. Aksine, bu ilişkilerin çiçek açabilmesi için eski ilişkilerin tasfiye edildiği «steril» bir ortam gerekir. Geçiş döneminin zorunluluğu ve işlevi bunu sağlamaktan ibarettir. Demek ki, sınıfsız toplumun ve onun dayanacağı üretim ilişkilerinin kapitalist toplumun bağrında çiçek açabileceğini düşünen sosyal demokrat ya da yeni sosyal demokratlardan kendilerini ayırt edenler, Marx'ın «Katkıya Önsöz»deki sözlerini «kapitalizmden komünizme geçiş hariç» ilavesiyle okumalıdır.

Devlet, siyaset ve devrim hakkındaki bu saptamaların ardından artık, özgürlüğe giden yolda muhakkak parçalanması gereken devletin nasıl bir şey olup hangi biçimlere büründüğüne; ve aynı yolda geçilmesi zorunlu bir konak olarak «yıkılması için bir başka devrime hacet olmayan devlet»in nasıl olması gerektiğine geçebiliriz.

5. Burjuvazinin Hakimiyeti Ve Biçimleri

Ücretli emekle sermaye arasındaki çelişkinin damga vurduğu çağımızda, devlet burjuva hakimiyetini sağlayan ve koruyan burjuva diktatörlüğüdür.

Burjuva devletinin büründüğü farklı biçimler, aynı zamanda da sınıf mücadelesinin uluslararası düzeydeki özgül tarihinin ve seyrinin izlerini taşımaktadır. Bu olgu elbette farklı burjuva toplumları arasında bir karşılıklı etkileşim yaratarak, ortak özellikler gösteren devletlerin şekillenmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, burjuva hakimiyetinin şu ya da bu toplumda, şu ya da bu tarihsel evrede büründüğü bir biçimi (örneğin parlamenter demokrasi) bu hakimiyetin «doğal» ya da evrensel biçimi olarak tanımlamak doğru değildir.

Burjuva hakimiyeti de tarihsel özgünlüklere göre farklı biçimlere bürünmüştür ve bürünmektedir. Burjuva hakimiyetinin farklı biçimleri, bir yandan burjuvazinin (ya da sömürücü sınıflar ittifakının) kendi katmanları arasındaki uzlaşmayı, ara sınıfların (geleneksel ve yeni küçük burjuvazinin) düzene hangi yollardan bağlandığını yansıtır. Bu farklı biçimler, bir yandan da hakim sınıfla karşıt sınıf(ların) burjuva toplumu çerçevesinde kazandıkları mevzilerin ya da aldıkları yenilgilerin damgasını taşır.

Burjuva devletinin üzerinde yükseldiği üretim ilişkileri, dünya çapında yayılmış olan kapitalist üretim ilişkileridir. Emekle sermaye arasındaki mücadele de uluslararası bir düzeyde cereyan etmektedir. Bu nedenle, kökeni itibariyle Avrupa'da doğan ve ulusal bir devlet olarak şekillenen burjuva devleti yerel bir olgu olarak kalmamış, dünya çapında bir gerçeklik haline gelmiştir.

Burjuva Hakimiyetinin Zorunlu ve Evrensel Bir Biçimi Yoktur

Her toplum burjuva devletine varırken, aynı tarihsel evrimi göstermediği gibi, her burjuva toplumunun zorunlu olarak aynı tarihsel

duraklardan geçmesini beklemek de doğru değildir. Zaten tarih hiç de böyle bir çizgide gelişmemiştir.

Her toplumun aynı tarihsel duraklardan zorunlu olarak geçtiğini ve geçeceğini varsayan marksizmin çarpıtılmış yorumları da toplumların evrimine ilişkin bir yanılgıyı yansıtırlar. Bu yanılgıdan, toplumların baskıcı rejimlerden demokrasiye doğru doğal ve kaçınılmaz bir evrim geçirdiği ve geçirmek zorunda olduğu gibi bir safsata üretilmektedir. Bu, burjuva devletinin nihayet insanlık tarafından bulunmuş en rasyonel devlet biçimi olduğu yanılgısına dayanan burjuva ideolojisinin temel çarpıtmasıdır. İşçi hareketi içinde türlü oportünist akımlar da aynı yanılgıyı paylaşmakta ve yaymaktadırlar.

İkinci Enternasyonal geleneğine sinmiş olan bu evrimci ve determinist marksizm çarpıtması, Lenin sonrasında dünyada bir çok akım tarafından devralınmış ve misli görülmemiş bir ölçekte yaygınlaşarak bugüne kadar sürdürülmüştür; hala aynı yanılgıyı sürdürenler yok değildir.

Burjuva demokrasisinin her toplumun evriminin zorunlu bir uğrağı olduğunu savunan her türden oportünist eğilimle devletin leninist kavranışı arasında kalın ayrım çizgileri vardır. Komünistler, sınıf mücadelesinin Avrupa'daki özgün seyri içinde şekillenmiş olan burjuva demokrasisinin, çok özgün geçiş biçimleri içinde hızla, ya da hiç yaşanmadan aşılabileceğini kavrayarak siyasal mücadelelerini bu kavrayışın ışığında yürütmelidir.

Burjuva Devleti En Gelişkin Sınıfsal Baskı Aracıdır

Her ne kadar burjuva devleti insanlığın bulup bulacağı en rasyonel ve kaçınılmaz toplumsal örgütlenme biçimini temsil etmiyorsa da, burjuva devleti sınıflı toplumlar içinde en rasyonel ve en gelişkin devlet biçimidir. Bunun kaynakları, burjuva sınıfının hakimiyetini sağlayan üretim ilişkilerinde aranmalıdır. Burjuva hakimiyeti daha önceki sınıf hakimiyetlerinden birkaç bakımdan önemli farklılıklar arz eder.

a. Burjuvazi En Zengin ve Kalabalık Egemen Sınıftır.- Burjuvazi uzun bir tarihsel süreç boyunca oluşmuş bir birikime hükmeden en zengin egemen sınıftır. Bu olgu burjuvaziye gerek kendi bünyesindeki çatışmalarda, gerekse de diğer sınıflarla ilişkilerinde geniş bir iktisadi manevra alanı ve pazarlık gücü sağlar. Keskin bunalım dönemleri dışında, bu etken burjuvazinin hakimiyetinin önemli yapı taşlarından birini oluşturur. Bu sayede kapitalistler toplumun küçük bir azınlığı olmakla birlikte, oldukça geniş ve sermaye güçlendiği oranda genişleyebilen bir toplumsal kesim aracılığıyla hakimiyetini sürdürür. Bu anlamda burjuvazi bir bakıma görece en kalabalık hakim sınıfı oluşturur.

b. Burjuva Toplumunda Meta İlişkileri İçselleşmiştir.- Kapitalizm tüm toplumsal yaşamı parçalayan genelleşmiş meta üretimine dayalı tek toplumsal örgütlenme biçimidir. Değer yasasının ve piyasa kurallarının günlük hayat üzerindeki amansız hakimiyeti, herkesin birbirini «geçinmek için bir şeyler satmak zorunda olan özgür ve eşit bireyler» olarak görmesini, insan ilişkilerinin genel şeyleşmesini (meta ilişkileri gibi görünmesini) sağlar.

Meta ilişkilerinin içselleşmesiyle, sermayenin hakimiyetinin en elverişli biçimini sunan burjuva demokratik kurumlar aracılığıyla içselleşmesi arasında ilişkiler ve benzerlikler vardır.

Tıpkı herkesin pazarda kendi malını eşit şartlarda mübadele ettiğini sanması gibi, burjuva demokrasisi de herkesin aynı bütünün (ulus) aynı hak ve özgürlüklere sahip eşit parçaları olarak, kendi yöneticilerini seçtiğine ve kendi kendini yönettiğine inanmasına dayanır. Burjuva demokrasisine güç veren rızanın kaynağında bu yabancılaşma yer almaktadır. Burjuva demokrasisinin asli kurumları da bu olguya sıkı sıkıya bağlı özellikler taşır.

Burjuva toplumunda meta ilişkilerinin genelliğinin ve sürekliliğinin kabullenilişi, ideolojik hegemonya ve baskı aygıtlarının rolünden ayrı bir etken olarak, genişletilmiş yeniden üretimin olağan işleyişi koşullarında burjuvazinin hakimiyetinin başlıca dayanağıdır.

c. Kapitalist Sömürü Biçimi İktisadi Zora Dayanır.- Her ne kadar kapitalist üretim ilişkilerinin filizlenmesi, yerleşmesi, gelişmesi ve sürekliliğinin korunmasında devletin ve baskı aygıtlarının fiili müdahaleleri olmaktaysa da, kapitalist sömürü biçiminin daha önceki sömürü biçimlerinden farklı bir özelliği vardır. Kapitalist sömürü mekanizması bir yandan üreticilerin üretim araçlarından kopuşuna, diğer yandan da bu üretim araçlarının önceden biriktirilmiş bir servetin sahibi olan kapitalist sınıfın mülkiyetinde bulunuşuna dayalıdır.

Bu bakımdan kapitalist sömürü ilişkilerinin temelinde, bir iktisadi zor unsuru yatmaktadır. Bir kez emekçilerin üretim araçlarından koparılışı ve kapitalistlerin üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkı meşru kabul edildikten, ya da ettirildikten sonra, burjuvazinin hakimiyeti üretim ilişkilerinin içinde sağlanır ve yeniden üretilir. Nitekim, liberal burjuva ideolojisinin «devletin giderek küçülmesi», hiç değilse ekonomiye müdahale etmemesi doğrultusundaki temel tezleri bu olgudan hareket eden bir yanılsamayı ifade eder ve onun yayılmasına hizmet etmektedir. Devletin ortadan kalkabileceğine dair düşüncelerin de burjuva çağının şafağıyla birlikte belirmesi de bir tesadüf değildir; bu gelişme aynı yanılsamadan destek alır.

Ama bunun ideolojik bir yanılsama olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Zira gerçekte, burjuvazinin ekonomik hakimiyeti elde edip hakim sınıf haline gelmesi için olduğu gibi, bu hakimiyetini sürdürebilmesi için bile devlete ve özellikle onun zoruna hayati bir ihtiyacı vardır; devletsiz yahut devletin marjinalleşeceği bir burjuva toplumu olabileceği düşüncesi bir ütopyadır hem de gerici bir ütopyadır.

d. Burjuvazi Hükmeder Ama Yönetmez.- Burjuvazi doğası gereği kendi içindeki rekabetle parçalanmıştır. Bu nedenle hiçbir kapitalist ya da kapitalist grubu sermayenin bütününün çıkarlarını yalnız kendisinde cisimleştiremez. Bu olgu görece özerk bir devlet aygıtını ve onu oluşturan unsurların görece özerkliğini gerektirir. Böylelikle burjuvazi hükmeder ama yönetmez. Köleci sınıf, yahut aristokrasi sömürdükleri yığınların karşısına bizzat devlet biçiminde örgütlenmiş

olarak çıkarlarken, bir sınıf olarak burjuvazi ile devleti arasında böyle birebir bir ilişki yoktur.

Burjuvazinin başkaları tarafından yönetildiği zaman bile hükmeden bir sınıf olabilmesi burjuva hakimiyetine aldatıcı bir görünüm sağlar. Örneğin Britanya'da kraliyetin neredeyse yüzyıllardır şeklen değişmeksizin hüküm sürmesine rağmen, hakim sınıfın burjuvazi olduğundan kuşku duymak abestir. Rusya'da da hiç değilse on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, Çarlık rejiminin altında, burjuvazinin üretim ilişkilerine hakim olan sınıf haline gelmiş olduğu ve Çar yönetimine kendi çıkarlarını dayatmakta zorluk çekmediği de açıktır.

Bu olgu, aynı zamanda, ciddi toplumsal bunalım koşullarında devlet aygıtının büsbütün özerkleşmesine ve burjuvazinin görünüşte «politik bakımdan mülksüzleşmesine» rağmen, (bonapartizm ve faşizmde olduğu gibi) hakimiyetini sürdürebilmesine olanak tanır. Ayrıca aynı olgu toplumun hatırı sayılır bir kesimi (özellikle kapitalizmin gelişmesiyle birlikte doğup bu rejime bağlı olarak gelişen «yeni orta sınıflar») için itibarlı bir geçim yolu olanakları ve toplumsal «terfi» umutları yaratması bakımından da burjuva hakimiyetinin pekişmesinde rol oynamaktadır.

Burjuva Hegemonyasının En Gelişkin Ve En Elverişli Biçimi Burjuva Demokrasisidir

Bu esaslar üzerinde burjuva egemenliğinin en elverişli biçimi burjuva parlamenter demokrasisidir. Bu nedenle, burjuvazinin egemen olduğu her toplumda, bu toplum bir parlamenter burjuva demokrasisi ile idare ediliyor olmasa da, en belirgin ifadeleri bu rejimde görülebilen bazı ortak yanılsamalar burjuva hakimiyetinin sürdüğü her toplumda mevcuttur. Bunlar şöyle özetlenebilir:

* Gerçekte sınıf eşitsizlikleriyle ve başka kökenli eşitsizliklerle parçalanmış olan toplumda herkesin doğuştan eşit olduğu yalanının kabulü;

* İşçi sınıfı için geçerli olmasa da, ara sınıf ve tabakalar için «fırsat eşitliği» yanılsamasıyla beslenen bir «sosyal terfi» olasılığının korunması (hatta bu sınırların işçi aristokrasisi ve işçi bürokrasisine kadar uzatılabilmesi) sayesinde dayanışmanın yerine rekabetin geçmesi;

* Biçimsel bir evrensellik taşıyan kimi hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanılabilir gibi görünmesi (seyahat özgürlüğü, basın yayın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, girişim özgürlüğü vb.);

* Dolaylı temsil, yöneten/yönetilen ayrımı, yasama/yürütme ayrımı, baskı grupları vb. aracılığıyla bir yandan geniş kesimlerin siyasal etkinliğe katılmalarının sağlanması, bir yandan da aynı kurumlar sayesinde gerçek siyasal hayatın dışında tutulmaları.

* Bunların yanı sıra, her sınıflı toplumda olduğu gibi burjuva toplumunda da egemen ideoloji, egemen sınıfınkidir. Bu burjuva toplumunun mezar kazıcısı olabilecek tek sınıf olan işçi sınıfına egemen olan ideolojinin de burjuva ideolojisi olduğu anlamına gelir. ışçi sınıfı kısmi mücadeleler içinde bu ideolojinin sınırlarını aşamaz. Aksine onun kısmi ve ulusal mücadeleleri burjuva ideolojisinin yeniden üretimine ve kendisi üzerindeki hegemonyanın pekişmesine varır. Bu olgu da burjuva hakimiyetine önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

* Öte yandan, burjuvazi hüküm sürerken, yalnızca kapitalistlerden ibaret bir azınlığı ifade etmemektedir. Burjuva toplumunda artıdeğerin bölüşümünden kısmen de olsa pay alan ya da almayı umut eden genişçe bir kesim bulunmaktadır. Kapitalizmin gelişmesiyle kökleri geçmişte olan geleneksel küçük burjuvazi, yani küçük esnaf ve zanaatkar, küçük üretici köylüler vb. çözülmekte ve ayrı bir toplumsal kategori olarak yok olmaktadırlar. Bununla birlikte, doğrudan doğruya burjuvazi ve işçi sınıfı arasında ayrışmakta değildirler. Aksine sermayenin yeniden üretiminin olağan işleyişi koşullarında burjuvazi zenginleştikçe burjuva toplumunun ihtiyaçlarına göre biçimlenen bir «yeni orta sınıf» doğmakta ve genişlemektedir. Bu «yeni orta sınıf» yeni küçük burjuvaziyi ve «uşaklar kesimi»ni içermektedir. Bu kesim,

aynı zamanda aydınları, sanatçıları, işçi bürokrasisini de içine alır; hatta unsurları geçici olsa bile, kendisi sürekliliğe sahip bir toplumsal kesit olan ve zaten bu kesimin unsurları olarak yetiştirilmekte olan öğrenci gençliği de içerme eğilimindedir.

Kapitalist olmadıkları gibi, doğrudan doğruya burjuva sınıfına mensup olmayan bu kesimler, kendileri için değilse bile çocukları için (çocukları için sosyal terfi umudu artık çalışamayacak yaşa geldikleri zaman kendileri için de bir güvence demektir), bugün için değilse bile gelecek için bir «sosyal terfi» umudunu yitirmemektedir. Bu kesim özel mülkiyet hakkının ve burjuva toplumsal ilişkilerinin savunusunda kendi çıkarları gereği burjuvaziye toplumsal destek sunan önemli bir toplumsal tabaka oluşturmaktadır.

Kapitalizmin çöküş evresi içine girmekle birlikte yıkılmayışı sayesinde gelişmesini sürdüren bu kesimin varlığı ve çıkarlarını kapitalizmin çıkarlarıyla bütünleştirmesi burjuvazinin toplum üzerindeki hegemonyasının önemli unsurlarından biridir.

A. Burjuva Demokrasisi Burjuva Diktatörlüğüdür

Sık sık ve hatalı bir biçimde demokrasi diye tanımlanan devlet biçimi burjuva hakimiyetinin biçimlerinden biri, yani burjuva demokrasisidir. Parlamenter demokratik burjuva cumhuriyeti, en geniş halinde siyasal demokrasiyle (yani muhalefet etme hakkıyla) sınırlı, sınıfsal ve toplumsal eşitsizliklere dayanan biçimsel bir demokrasidir. Bu özellikleriyle de burjuva demokrasisi, genişletilmiş yeniden üretimin olağan koşullarında kapitalizm için mümkün olan en elverişli hakimiyet biçimidir. Burjuva demokrasisi de sermayenin hakimiyetinin değişmezliğinin ve doğallığının kabulü ana fikri üzerine kuruludur ve bu çerçevede hiçbir kişi, kurum ya da parti değişikliği (üretim ve mülkiyet ilişkilerine müdahale etmedikçe) bu hakimiyeti değiştiremez. Aksine, burjuva demokrasisinin bu «değişebilirlik» özelliği onun gücünü ifade eder.

Yine de burjuva demokrasisinin gücünü sağlayan ortak maddi temel aynı zamanda onun mutlak bir güvenceye ve sürekli bir istikrara sahip olamayışının ortak nedenlerini bağrında taşır. Bu olgunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

* Burjuva demokrasisinin politik istikrarı genişletilmiş yeniden üretimin «olağan» işleyiş koşullarında pekişen «meta ilişkilerinin içselleşmesi»ne bağlı rızaya dayanır. Kapitalizmin gelişme yasalarının olağan öğelerinden biri olan bunalımlar ise bu rızanın sarsılmasının koşullarını kaçınılmaz olarak yaratır.

* Yine kapitalizmin olağan bir parçası olan ve hem konjonktürel hem de yapısal bunalımlarda şiddetlense de bunlardan bağımsız olarak da ele alınması gereken elementer sınıf mücadelesi, genişletilmiş yeniden üretim sürecinin olağan işleyişini tehdit eden bizatihi bir etkendir.

* Uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarından ayrı olarak, çıkarları kapitalizmle temelden çelişmeyen sınıf ve tabakalar her somut ülkede, her zaman ve her koşulda kapitalizmle barışık bir biçimde yaşamamaktadır. Aksine, bu kesimlerin burjuvaziyle sert çatışmalar içine girebilmesi de, burjuva demokrasilerinin mutlak ya da sürekli bir güvenceye sahip olamayışının nedenleri arasındadır.

* Çürüyen kapitalizm koşullarında, burjuvazi kolaylıkla önünü alamadığı ve geniş kesimlerin muhalefet hareketlerine neden olan bir dizi sorunu (enflasyon, işsizlik, savaş, çevre sorunları vb.) kaçınılmaz olarak üretmektedir; bu olgu da burjuva demokrasilerinin dayandığı zemini sarsan bir etkendir.

* Bütün bunların yanı sıra, burjuvaziyle uzlaşmaz sınıf karşıtlığı içinde olan ve uluslararası bir sınıf oluşturan işçi sınıfının (bizatihi bilinçli bir öznel etken olarak ve burjuva demokrasisinin olanaklarını da kullanarak) müdahale kapasitesi, burjuva demokrasisini tehdit eden önemli bir etkendir.

Bu nedenlerle en demokratik burjuva cumhuriyeti dahi, geniş yığınları «siyasal hayata katarak» düzene bağladığı demokratik kurum-

larla, ideolojik aygıtlarıyla ve üretim ilişkilerinden doğan rızanın güvencesiyle yetinemez. Bunlardan ayrı ve bağımsız olarak kurulmuş bir baskı ve idare aygıtına (ki bu aygıt geçmişten devralınarak mükemmelleştirilmiştir); bu aygıtın zaman zaman veya sürekli müdahalesine ihtiyaç duyar. Bu anlamda, burjuva demokrasisi de, yalnız burjuvazinin hakimiyet biçimlerinden biri olmakla kalmaz, aynı zamanda ve her zaman bir burjuva diktatörlüğüdür.

Burjuva demokrasisinin de bir burjuva diktatörlüğü oluşunun saptanması, devrimci marksizmi küçük burjuva demokratlarından, merkezcilerden, eski ve yeni tip revizyonistlerden ayırt eden bir mihenk taşıdır.

Kaldı ki, eski ve yeni liberallerin iddialarının aksine, kapitalist üretim ilişkilerinin devletin küçülmesini ve ekonomiye müdahale etmemesini gerektirdiği bir safsatadır. Ekonominin «arz talep kanunu» gibi sözümona doğal kanunları, yahut «gizli el» gibi tılsımlı yardımcıları yoktur. Aksine, hem ilkel sermaye birikiminin sağlanması aşamasında hem de sermayenin olağan genişletilmiş üretimi koşullarında, bir devletin varlığı ve iktisadi hayata müdahalesi şarttır. Demek ki, sınıf mücadelesinin zorunlu kıldığı işlevlerden bağımsız olarak, sermayenin kendi hizmetinde bir devlete onun müdahalelerine ve korumacılığına her zaman ihtiyacı vardı ve olacaktır.

Öte yandan, kapitalist üretim ilişkileri emperyalist safhaya geçtiği andan itibaren, yani geçen yüzyılın son çeyreğinden beri, hem burjuva devletinin toplum ve ekonomi üzerindeki kontrolü artmıştır; hem de bu devletin finans kapitalin denetimi altına girişi kesinleşmiştir. Üstelik bu sadece en eski burjuva devletlerine özgü bir gelişme değildir; emperyalizm çağında, emperyalist hiyerarşi içindeki konumu ne olursa olsun, bütün burjuva devletleri ortak özellikler göstermektedir. Hatta, eşitsiz gelişmenin bileşik karakteri nedeniyle, en yeni burjuva devletleri bu modele daha uygun olarak şekillenmektedir.

Bu bakış açısıyla komünistler, en demokratik burjuva devletlerinin aygıt ve kurumlarının da kapitalist sınıfın iktidarını ve yönetimini

sürdürmeye hizmet ettiğini, buna uygun bir işleyiş ve biçime sahip olduğunu savunurlar. Bu yüzden bu kurumlardan herhangi birinin (ordu, parlamento vb.) burjuvazinin sınıf iktidarının devrilmesinde ve iktidarın kapitalistlerden sömürülen sınıflara aktarılmasında bir araç olamayacağını öne çıkarırlar. İşçi sınıfının iktidarı ele geçirebilmesi ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırabilmesi için, önce bunun bekçisi olan burjuva devlet aygıtının ve ilk planda da burjuvazinin baskı aygıtlarının tümüyle parçalanması, ortadan kaldırılması gerektiğinde ısrarlı olmak gerekir.

Burjuva Demokrasisi

Esas Olarak Sınıf Mücadeleleriyle Biçimlenmiştir

Bugün «demokrasi» deyince, yaygın bir ölçekte akla kimi burjuva cumhuriyetleri, ya da monarşik bir süsü muhafaza etmekte mahzur görmeyen Avrupa'daki kimi emperyalist burjuva devletleri gelmektedir. Bu olgu hem burjuvazinin kendisi tarafından, hem de sözümona onun alternatifi olarak kendini sunan kimi akım ve rejimler tarafından beslenen bir yanılsamanın sonucudur.

Burjuva demokrasisinin böyle görünebilmesi ve böyle sunulabilmesi, bu rejimin her sınıf için aynı anlama gelen demokratik kurumlara sahip olduğunun, burjuvazinin demokrat olma özelliğine sahip olduğunun, ya da, sınıfsız ve özgür bir toplum hedefinin yerine geçebilecek sınıflarüstü evrensel bir demokrasi formülünün nihayet bulunduğunun işareti değildir. Aksine burjuva demokrasilerinin çelişkili öğeleri içinde barındırması nedeniyle sorun bu biçimde ortaya çıkabilmektedir.

Burjuva demokrasisi tüm bir tarihsel-kültürel birikimin ve ezilen*sömürülen yığınların mücadelelerinin sonucu olan kimi kazanımları* gerçekten içerip, bu mücadelelerin izlerini taşımaktadır. Ama aynı zamanda da bu kazanımlar burjuva hakimiyetinin aracı olan devletin doğasına aykırı olmayan bir biçimde, onun temel ve vazgeçilmez kurumlarının yanı sıra kurumlaştırılmıştır; biçimseldirler ve salt siyasal bir

nitelik taşımaktadırlar. Bu biçimleriyle, asli işlevi üretim araçlarının özel mülkiyetinin, kapitalist sömürü ilişkilerinin ve burjuvazinin hakimiyetinin güvence altına alınması olan burjuva devleti tarafından massedilmiştirler. Bu diyalektik olgu burjuva demokrasisine çelişkili, ikili bir karakter vermektedir. Bu olgu birkaç yönüyle irdelenebilir:

Burjuvazinin kendisi için anlamlı olan kimi hak ve özgürlüklerin burjuvazinin tüm fertleri tarafından kullanılabilmeleri için bile genel ve soyut bir karakter taşımak zorundadır. Ama bu nedenle de bu haklar şeklen herkesin kullanabileceği biçimde kurumlaşmak zorundadır; basın-yayın özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, toplanma özgürlüğü vb. bunlardandır. Bu anlamda burjuva demokrasisi siyasal demokratik bir rejim oluşturmak eğilimindedir; bu siyasal demokrasinin sınırlarını sosyal ve ekonomik hayatta sermayenin egemenliği sayesinde çizmek koşuluyla...

Bu biçimsel demokratik yönüyle burjuva demokrasisi her ne kadar herkes için demokrasi anlamına gelmiyorsa da, köleci egemen sınıfla köleler arasında yasal ve hukuki çitler çeken köleci demokrasiden ayrılmaktadır.

Böylelikle, her ne kadar toplumsal ve sınıfsal eşitsizlik çitleri nedeniyle herkesçe kullanılması fiilen mümkün olmasa bile, evrensel haklar olarak tanımlanmış olan demokratik hakların zaman zaman ya da kısmen ezilen ve sömürülen kesimlerin şanslı ya da ayrıcalıklı kesimleri tarafından kullanılabilmesi burjuva demokrasisinin temel aldatıcı yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Burjuva demokrasilerinin kimi «demokratik» kurumları ve kimi hak ve özgürlükleri de doğrudan doğruya ve yalnızca burjuvazinin tarihsel ihtiyaçlarından doğmamıştır. Aksine burjuva demokrasilerinin içerdiği kimi demokratik öğeler farklı sınıfsal ve tarihsel köken ve mahiyetlere sahiptir. Bu anlamda sermaye bütün bir tarihsel dönem boyunca oluşmuş maddi zenginlikleri kendi tekeline aldığı gibi, bu sayede insanlığın kültürel birikiminin tamamına da el koymuş, bunları kendi hizmetine sokabilmiştir.

Burjuvazinin Geçmişten Devraldığı Demokratik Kurumlar. Burjuva demokrasisini «demokratik» yapan öğelerin arasında birçoğu burjuvazi tarih sahnesine çıkmadan önce şekillenmiş ve bir bakıma insanlığın evrensel kazanımlarını ifade eden, kimi dar anlamda hukuk kuralları ve haklar vardır; bedenin dokunulmazlığı, suçun şahsiliği, vb. bunlardandır. Bunların kaynaklarında patrisyenlere karşı pleblerin, krallara karşı küçük soyluların, kilise ve papalığa karşı kilisenin alt tabakalarının, engizisyona karşı dinden bağımsız sanatçı aydın ve zanaatkarın, büyük mülk sahiplerine karşı küçük mülk sahiplerinin mücadeleleri yatmaktadır. Soyluluğa karşı mücadelesinde burjuvazinin elindeki bayrak kendi icadı olan renklerle değil, bu mücadelelerden kopya ettiği renklerle bezenmiştir.

Ezilenlerin Mücadelelerinin Ürünü Olan Haklar. Yine aynı şekilde, burjuva demokrasisi sonradan ve yine genellikle ezilen sömürülen kesimlerin kendi mücadeleleriyle dayattıkları kimi kazanımları da içermektedir; ulusların kendi kaderini tayin hakkı, genel ve eşit oy hakkı, kimi kadın hakları, kimi sosyal haklar vb. bunlardandır. Bunlar da aslında burjuvazinin kendiliğinden ve cömertçe sunduğu haklar değildir; aksine zorlu mücadeleler sonucunda burjuvazinin kabullenmek zorunda olduğu ilkeler ve haklardır.

İşçi Sınıfının Kazanımları. Nihayet burjuva demokrasileri doğrudan doğruya işçi sınıfının bu devlet çerçevesinde kendine edindiği «mevzi»leri de içermektedir; sendikalar, işçi partileri, kooperatifler vb. bunlardandır.

Öte yandan Ekim Devrimi sayesinde kurumlaşan kimi sosyal ve demokratik kazanımlar da, burjuva devletleri üzerinde basınç uygulayan bir etken olarak rol oynamışlardır. Bu basıncın etkisiyle, bir çok burjuva demokrasisi kimi sosyal ve demokratik hakları kurumlaştırmak zorunda kalmıştır; bu basıncın ortadan kalkmasına koşut olarak söz konusu haklar da burjuva demokrasilerindeki iğreti yerlerini terk etmektedirler.

Aslında kendi malı olmayan, ama sermayenin gücüyle kendine

mal ettiği bu hakların sonuçta burjuvazinin insanlığa bir hediyesi gibi sunulması ve görülmesi burjuva demokrasisi hakkındaki yaygın yanılsamaların önemli bir nedenidir. Burjuva demokrasisinin bu özellikleri çalışan yığınların bilincinde ve kimi sosyalistlerin bu «demokrasi»yi kavrayışlarında da yansıyan bir çelişkidir.

Burjuva demokrasisinin bu özelliklerinin saptanması, burjuva demokrasinin erdemlerini teslim etmek üzere değil, işçi hareketi içindeki demokratik yanılsamalara karşı sağlam ve etkili bir ideolojik mücadele yürütebilmenin ideolojik politik araçlarını yaratmak için ele alınmalıdır.

Bu saptamalar burjuvazinin ilericiliğini ve demokratikliğini vurgulamak için değil, tam tersine bunun burjuvazinin bir özelliği olmadığını ortaya çıkarmak içindir. Ancak bu takdirde bu çaba, burjuva demokrasisine karşı mücadelesinde işçi sınıfının öncüsünü devrimci bir bilinçle silahlandırıp, bu silahları mülksüzleştirenlerin her alanda mülksüzleştirilmeleri mücadelesine bağlayan bir köşe taşı oluşturacaktır.

Burjuva Demokrasisi Çerçevesinde Kurumlaşmış Demokratik Haklar Bu Rejimin Vazgeçilmez Unsurları Değildir

Burjuva demokrasisinin beşiği olan Batı Avrupa'da, işçiler yıllarca süren mücadeleler içinde, burjuva demokrasisini istismar ederek ve onunla savaşarak burjuva devleti çerçevesinde kendilerine bir dizi mevzi edinmiştir. Bu mevziler bir bakıma «burjuva demokrasisi içindeki proleter demokrasisi üsleri»dir.

Öte yandan işçi sınıfının burjuva demokrasisi çerçevesindeki bu kazanımları giderek hem başka ezilen sömürülen yığınlar tarafından da kullanılan mücadele araçlarına dönüşmüş, hem de başka ülkelerin işçi sınıfları için birer mücadele hedefi haline gelmiştir.

Bununla birlikte burjuva demokrasisi çerçevesinde kazanılmış mevzilerin sınıf mücadelesinde işçi sınıfı için ne denli önemli avantajlar sunduğu ve onun bilinçlenme sürecinde oynadığı rol bir an olsun unutulmaksızın bir başka gerçeğe de dikkat çekmek gerekir. Burjuva demokrasisi çerçevesindeki kazanımlar çelişkili bir mahiyete ve nesnel sınırlara sahiptir. Bu noktada «kazanım», «üs» yahut «mevzi» kavramları üzerinde dikkatle durmak gerekir. Zira mücadele içinde ve hem burjuvaziden hem de onun devletinden özerk olduğu müddetçe ve ölçüde «mevzi» sayılabilecek olan bu tür kurumlar, burjuva devletinin kurumları haline geldiği andan itibaren tersine bir anlam ve işlev kazanmaktadır; bu mevzileri yaratanların bağrında burjuvazinin birer «Truva atı»na dönüşmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadarki İkinci Enternasyonal tarihi, Avrupa ve ABD'de bu mevzilerin yaratılmasının ve aynı zamanda nasıl işçi hareketini burjuva düzenine bağlayan birer kurum haline geldiğinin ibretle görülebileceği bir tarihtir. Bu kritik sorunla ilgili olarak birkaç temel nokta ayırt edilebilir.

a. Burjuva Demokrasisinde Kurumlaşmış Kazanımlar Yanılsama Kaynağıdır.- Burjuva demokrasisi altındaki kimi kazanımların burjuva parlamentosu, düzenli ordu, polis ve istihbarat teşkilatı, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin dokunulmazlığı vb. kurumların yanı sıra kurumlaşmış oluşu geniş yığınların bilincinde burjuva demokrasisi hakkında yanılsamaların yeşermesine yol açmaktadır. Böylelikle de bu kurumlar burjuva demokrasisinin aşılması yönünde bir araç olmak yerine, bunu güçlendiren kurumlara dönüşebilmektedir. Bu tipik bir yabancılaşma olgusudur. Bu olgu söz konusu hakların doğrudan doğruya kitlelerin mücadelesinin ürünü olarak şekillenmediği, «ithal edildiği» toplumlarda daha da güçlü bir etkendir. İşçi hareketi içindeki burjuva ve küçük burjuva eğilimlerin ideolojik kaynağında da çoğu kez bu yabancılaşma olgusu bulunabilir.

b. Burjuva Demokrasisindeki Proleter Mevzileri Tutucu Bir Bürokrasi Üretir.- Her ne kadar işçi sınıfı ve ezilen yığınlar burjuva

toplumu içinde belli mevziler edinmişlerse de, bu mevziler bu toplumun çerçevesi içinde kalmaktadır. Bu mevziler bağımsız sosyalist adacıklar değildir ve olamaz. Aksine burjuva toplumu çerçevesindeki örgütsel mevziler kapitalist ilişkilerin ve burjuva toplumunun basıncı ve nüfuzu altındadır. Bu yalnızca ideolojik bir basınç değil toplumsal bir etkendir. (Bir başka ölçekte tecrit olmuş bir proleter devleti de benzer etkilere maruzdur.)

Temelinde burjuva toplumunun eşitsizlikleri ve rekabet ilişkilerinin yer aldığı bu etken, işçi örgütlerinin içinde ayrıcalıklı bir katmanlaşmanın bir tür yeni küçük burjuva kesimin (işçi aristokrasisi, ve sendika bürokrasisi gibi) doğmasına yol açar. Hatta bu örgütlerin içinde yer alanlarla almayanlar arasında bile, başlı başına eşitsiz bir ilişki mevcuttur (sendikalılarla sendikasızlar ve işsizler arasındaki gibi). Üstelik, en gelişmiş burjuva toplumlarında bile, bu örgütsel mevzilerden yararlanabilenler hep işçi sınıfının küçük bir azınlığı olmuştur.

Bu işçi bürokrasisi, kendisine hayat veren kurumları sürekli kılma, yani aslında ayrıcalıklarını koruma yönünde tutucu bir eğilime sahiptir. Kuşkusuz bu eğilimin siyasal olarak işçi sınıfı içinde burjuva demokrasisinin savunuculuğunu üstlenmesine de şaşmamak gerekir.

Demek ki burjuva demokrasisi hakkındaki ideolojik yanılsamaları yeniden üreten sadece burjuvazinin ideolojik araçları ve burjuva toplumunun temel kurumları değil, burjuva devleti içinde kurumlaşmış olan bu örgütlerin kendi sosyal yapılarıdır da.

O halde, komünistler açısından mücadele konusu olan yalnızca, burjuvazi ve onun kurumları değil, burjuva ideolojisini bir biçimde yeniden üreten bu ayrıcalıklı tabakalar da olmaktadır. Başka akım ve eğilimler ise, mücadelenin bu boyutunu es geçmekte hatta kimi durumlarda bu ayrıcalıklı tabakalardan medet uman bir tutumu benimseyebilmektedir.

c. Burjuva Demokrasisi Kendi Kurumları Aracılığıyla Yıkılamaz.- Burjuva demokrasisinin en demokratik kurumları dahi, aslında burjuva diktatörlüğünün kurumlarıdır. Bu bakımdan bunlardan her-

hangi birine dayanarak ve bunlar aracılığıyla kapitalist sömürü düzeninin alaşağı edilmesi, siyasal iktidarın ele geçirilmesi mümkün değildir. Bunun için burjuva devletinin baskı aygıtlarıyla açık bir çatışmayı göze alan ve mülkiyet ilişkilerine köklü bir müdahaleyi hedefleyen bir sosyal devrim yoluna girmek gerekecektir. Çünkü hem burjuva devleti bu kurumlardan ibaret değildir ve bu demokratik kurumlardan ayrı, onların denetiminden uzak başka aygıtlar (baskı ve idare aygıtlarının yanı sıra ideolojik aygıtlar) vardır; hem de burjuvazinin hakimiyeti salt siyasal ve idari kurumlar aracılığıyla değil, hatta bundan bağımsız olarak doğrudan doğruya mülkiyet ve üretim ilişkileri içinde sağlanmakta ve yeniden üretilmektedir.

Reformistler burjuva demokrasisi çerçevesindeki «demokratik» kurumlara dayanarak ve bunların sağlayacağı reformlar aracılığıyla «demokrasiye» sosyalist bir içerik kazandırmayı hayal etmeleriyle komünistlerden ayrılırlar. Sivil toplumcu ütopyacı akımlar ise burjuva devletinin sivil toplum örgütlenmeleri tarafından kendi içinden kuşatılarak zaptedilmesini savunurken, daha ince bir yoldan aynı yere varmaktadırlar. Bu eğilimler aslında kapitalist üretim ilişkilerinin özüne ve burjuva düzenine dokunmaksızın bunun sonuçlarına karşı mücadele etmeyi hayal etmektedirler. Bir bakıma burjuva düzeninin ıslahı için çalışmaktadırlar.

d. Demokratik Kazanımlar Burjuva Demokrasisinin Vazgeçilmez Unsurları Değildir.- Burjuva demokrasisi çerçevesindeki kazanımlar, bu devletin vazgeçilmez, onsuz olunmaz özellikleri olmadığından, onun asıl vazgeçilmez özelliği olan kapitalist sömürü ilişkilerinin varlığı tehlikeye girdiği anda baskı aygıtlarının müdahalesiyle ortadan kaldırılabilir ya da askıya alınabilirler. Bu nedenle, söz konusu mevziler burjuva hakimiyetini ortadan kaldırma yolunda bir araç oluşturmadıkları gibi, bunların burjuva demokrasisi çerçevesinde bir kurumsal güvencesi de yoktur. Bu mevzileri korumanın biricik güvencesi onları burjuva demokrasisine şırınga eden yığınların aktif ve kitlesel öz-savunma mücadelesi olmak zorundadır. Reformistler burjuva demokratik kurumların güvencesini burjuva yasallığında aramak bakı-

mından bu gerçeği göz ardı ederler ve komünistlerle aralarındaki en önemli ayrımlardan biri de burada yatar. «Ancak kendi mücadelemizle kazandığımız ve öz-örgütlenmelerimizle bekçiliğini yaptığımız haklar ve özgürlükler kalıcı olacaktır» şiarı komünistlerin bu alandaki temel kılavuzu olmalı.

Burjuva Demokrasisinin Aşılması İçin Mükemmelleştirilmesi Şart Değildir

Reformistlere göre, işçi sınıfının olgunlaşması, gelişmesi, örgütlenip sosyalist bilincini geliştirmesi için en elverişli ortamı burjuva demokrasisi sunmaktadır. Aslında, burjuva demokrasisi reformistlerin gelişmesi için en elverişli ortamı sunmaktadır; nitekim Rusya'da demokrasi kıtlığı bolşeviklerin gelişmesine engel olmamıştır.

Bu bakış açısı, toplumların tarihsel evrimiyle sınıf bilincinin evrimini birbirine karıştıran bir yanılgıyla maluldür. Yığınlar esas olarak, sınıf mücadelesinin pratik süreci içinde bilinçlenir. Bu süreçse, zorunlu olarak Batı Avrupa'da kapitalizmin görece hızlı ve güvenlikli bir biçimde geliştiği bir dönemde yaşandığı gibi gelişmek zorunda değildir. Aksine, pek çok örnekte görüldüğü gibi sınıf mücadelesi başka ülkelerde çok uzun zaman dilimlerine yayılmış bir biçimde yaşanan deneyimleri çok kısa ve yoğun süreçlere sıkıştırarak tarihsel aşamaları hızla geçmektedir; yeter ki işçi sınıfının önderliği sınıf mücadelesinin önüne soyut teorik mülahazalardan türetilmiş aşamalar çıkararak sınıfın öncüsünü silahsız bırakmasın.

Reformistlerle enternasyonalist-devrimciler arasındaki önemli ayrımlardan biri, işçi sınıfının uluslararası ve tarihsel mücadele içinde edindiği örgütsel deneyimlerin ve bunların sayesinde şekillenen devrimci bilincinin evrensel bir karakter taşıdığı noktasındadır. İşçi sınıfının uluslararası öncüsü tarafından kaydedilip taşınabilen bu deneyim ve bilinç sayesinde işçi sınıfının herhangi bir ulusal kesiminin burjuva demokrasisini aşma yeteneğine sahip olduğunun kabulü ya da reddi bu

konuda başka akımlarla komünistlerin ayrıştığı bir kilit sorun oluşturur.

Burjuva devleti çerçevesindeki kısmi ve demokratik kazanımları yüceltmek, bunlara sarılıp onlarla yetinmek bir yaşlılığın bir çürümenin belirtisi ise, bunların küçümsenmesi ya da reddi de işçi hareketinin bir çocukluk hastalığıdır. Her ne kadar burjuva demokrasisi çerçevesindeki kazanımlar işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi için elverişli ve yeterli dayanaklar oluşturmuyorsa da, bunların sınıf mücadelesi içindeki önemini reddetmek gerekmez.

Kuşkusuz, sendikal örgütlenmenin varlığı, işçi partilerinin serbest oluşu, sınırsız grev hakkı, toplantı ve gösteri hakkı, işçi basınının serbest oluşu vb. haklar kapitalist sömürüyü sınırlama, hiç değilse buna mevzi ölçekte karşı koyabilme açısından bunların olmadığı koşullara kıyasla tartışmasız avantajlar sağlamaktadır. Dahası bu kazanımlar sınıf bilincinin olgunlaşması, kitlesel düzeyde bu bilincin sürekliliğinin korunabilmesi, sınıfın örgütlenme deneyimlerinin gelişmesi, hatta ruşeym halinde bile olsa öz-yönetim konusunda bir çıraklık evresinin yaşanması bakımından da hatırı sayılır avantajlar sunmaktadır. Bunların yanı sıra, söz konusu mevzilerin varlığı işçi sınıfının diğer müttefikleri ile ilişkilerinin gelişmesi onların da örgütlenmesi bakımından ek olanaklar sunmaktadır.

Bu nedenle her tarihsel dönemde ve her ülkede, işçi hareketi önüne bu hedefler doğrultusunda mücadeleyi koymuştur. Bunların reddini savunan sol sekter akımlarla komünistler arasında her zaman en az bunları yüceltenlerle olduğu kadar net bir ayrım olmuştur. Burjuva devleti çerçevesindeki kazanımların önemini göz ardı edilmemeli ve küçümsenmemeli; ama bunlarla yetinilmemesi gerektiği de sürekli vurgulanmalıdır. Burjuva devleti çerçevesinde onu aşmak, ileri sıçramak perspektifiyle mevziler açmak ve kazanımlarını kendi örgütlenmeleriyle korumak için mücadele anlayışı, komünistleri hem reformistlerden hem de «sol» tutumlardan ayırt eder.

İşçi Sınıfı Saflarında Burjuva Demokrasisinin Yüceltilmesi Burjuvazinin En Önemli Dayanaklarından Biridir

Burjuva demokrasisi hakkındaki yanılsamaların kaynağında yer alan bir diğer politik etken ise, kendilerini bu rejimin alternatifi ve aşılması olarak sunan akımların ve rejimlerin (SSCB'nin 1936 Anayasası «dünyanın en demokratik anayasası» olarak kutsanmıştı) kaderiyle ve sosyalizm adına savunusu yapılan bürokratik sekter ve ikameci ideolojilerle ilgilidir. Bu akımların varlıkları ve mücadeleleri paradoksal bir biçimde burjuva demokrasisinin güçlenip yüceltilmesine hizmet etmektedir. Nitekim SSCB'nin dağılmasına varan süreç bu olgunun trajik bir ilanıdır.

a. Burjuva Demokrasisinin Biçimsel Karakterinin Bürokratik Eleştirisi.- Marksist teoride burjuva demokrasisinin en fazlasıyla salt siyasal bir demokrasi oluşu vurgulana gelmiştir. Bu demokrasinin «sosyal ve ekonomik bir demokrasi»olamayacağı, zira sosyal ve ekonomik eşitsizlikler üzerine ve bunları sürdürüp muhafaza etmek için kurulu olduğu söylenmiştir. Yine bu nedenlerle, burjuva demokrasisinin içerdiği hak ve özgürlüklerin biçimsel karakteri sık sık vurgulanmıştır. Kuşkusuz bütün bunlar doğrudur. Özellikle de emperyalist burjuva demokrasisinin saflarına geçen İkinci Enternasyonal geleneğine karşı mücadelede önemli ve etkili bir silah olmuştur. Sosyaldemokratların yeni türlerinin her yanı sardığı günümüz koşullarında bu eleştiri hala bu özelliğini korumaktadır.

Ancak bu vurgulamalar ve saptamalar, burjuva demokrasisinde ne varsa bunların tümden ortadan kaldırılmasına bir gerekçe oluşturması için değildir. Menşevizmin, onun okulundan yetişmiş kimi merkezci ve ulusal popülist akımların marksizmin bu eleştirisinden çıkardıkları yanlış ve işçi sınıfının politik bilincini körelten sonuç tam da bu yönde olmuştur.

Oysa devrimci-marksist eleştiri, tam aksine bu sınırlı özgürlüklerin biçimsel kabuklarının parçalanıp, gerçekten uygulanabilir hale gelebilmesinin imkanlarına ve maddi koşullarına işaret etmek için yapıl-

mıştır. Bu nedenle bir sosyalist demokrasi yalnızca burjuva demokrasisinin değil, tüm insanlık kültürünün içerdiği gerçekten demokratik ne varsa bunları kapsayarak aşan bir karakter taşımak zorundadır.

b. İşçi Hareketinin Bürokratik Kalıplara Sıkıştırılışı.- Tarihte hiç bir hareket demokratik ilişkilere işçi hareketi kadar gerçekten ihtiyaç duymamıştır. İşçi sınıfının burjuva diktatörlüğü altında demokratik hak ve özgürlükler için mücadelesi kapitalizmi alt edebilmek için başvurulan bir taktik gereği değil, işçi hareketinin toplumsal yapısına, tarihsel ihtiyaçlarına ve düşünüş tarzına en uygun biçimlerin demokratik bir karakter taşımak zorunda oluşundandır.

«İşçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır» sözü hoşluk olsun diye söylenmemiştir. Bu, gerçekliğin uyması gereken bir ilke değildir; aksine varolan gerçek hareketten çıkarsanmış bir sonuçtur.

İşçi sınıfı içinde bu hareket üzerinde kendi egemenliklerini sağlamak ve sürdürmek için öz-örgütlenme eğilimlerini ve inisiyatiflerini köreltmeye çalışan, onu ikame ederek burjuva egemenliğinin yıkılmasının ya da sınıfsız topluma geçişin önünü tıkayan akımlar hep olmuştur. Bunlar her zaman burjuvazinin ve küçük burjuvazinin işçi sınıfı içindeki bilinçli ya da bilinçsiz ideolojik politik ajanları olmuşlardır. Komünistler ise oldum olası, sadece burjuvaziye karşı değil, onun işçi sınıfı içindeki bu ajanlarına karşı da bir mücadele içinde olmuşlardır ve olacaklardır.

c. İşçi Hareketindeki Burjuva ve Küçük Burjuva Akımların Olumsuz Etkisi.- İşçi hareketi içinde, eski ideolojilerin taşıyıcılığını yapan akımlar baştan beri olmuştur. Nitekim Komünist Manifesto'da (Babeuf geleneği ve dolayısıyla Blankistler ayırt edilerek) o dönemin bu türden tipik akımları tarif edilmiş ve komünistlerin ayrım çizgileri çekilmiştir. Komünist Enternasyonal'in ilk kongrelerinde de bunların yüzyılın başındaki türleri sıralanmıştır.

Bugün ise, bu türden akımlar sayılamayacak kadar çok çeşitlilik kazanmıştır. SSCB ve Doğu Avrupa'daki resmi çizgilerden, onların çeşitli ülkelerdeki kopyalarına, Çaru Mazumdar hareketinden, Pol

Pot'a ve Aydınlık Yol'a uzanan çeşitlilikleriyle bu hareketler varlıklarını sürdürmektedir. İzerinde yaşadığımız topraklar da, bu çeşitlilikleri yeniden üretmek bakımından geri kalmamıştır.

Bu akımların burjuva siyaset tarzından kopya ederek benimsedikleri ve hem uluslararası işçi hareketi içinde, hem de sosyalist akımlarla ilişkilerinde başvurdukları sekter ve bürokratik tutumlar da işçi sınıfının bilinci üzerindeki olumsuz etkiyi pekiştiren bir etken olmuştur. Bugün kapitalist ülkelerde işçi hareketi içinde ve kimi muhalif akımlar arasında burjuva demokrasisine ve onun erdemlerine ilişkin yanılsamalar bu tür burjuva siyaset tarzlarının etkisine paralel bir biçimde, hatırı sayılır ölçüde yaygınlaşmaktadır.

Ne var ki, ancak sermayenin ve burjuva demokrasisinin uşakları işçi hareketi içinden çıkan bürokratik akımların olumsuz etkisine bakarak, burjuva demokrasisinin üstünlüklerini saptamaya varabilirler. İşçi hareketi içinde bu bürokratik ve sekter eğilimlere karşı mücadelenin bugün burjuva demokrasisinin yüceltilmesine varmasını işçi sınıfının burjuva demokrasisine olan eğilimi ve yatkınlığı ile açıklayanlar da burjuvazinin aynı uşaklarıdır.

Komünistler ise, bu olgunun nedenlerini işçi hareketinin içinde ve onun sorunları temelinde kavrarlar. Bu bakış açısıyla, bugün burjuva demokrasisinin yüceltilmesinin kaynağında öncüsü devrimci komünist fikirlere kazanılmamış işçi hareketinin kaçınılmaz olarak ve önünde sonunda burjuva ideolojisinin çerçevesine hapsolacağı gerçeğinin bir kez daha doğrulanışı bulunmaktadır.

Burjuva Hakimiyetinin Özgünlüklerinden Çıkartılması Gereken Sonuçlar

Burjuva hakimiyetinin özgünlüklerinden şu sonuçları çıkarmak gerekir:

* İşçi sınıfı bu hakimiyete son verebilmek için, yalnızca kendi

gücüyle yetinmeyip, eski ve yeni küçük burjuvazinin geniş kesimlerini yanına çekmek ya da hiç değilse tarafsızlaştırmak zorundadır.

* İşçi sınıfı yalnızca siyasal iktidarı eline geçirmekle yetinmeyip, üretim sürecinde sermayenin hakimiyetini ortadan kaldırabilmek için zorunlu olan mülksüzleştirme tedbirlerine derhal girişmek zorundadır. Bu da yetmez, burjuva ideolojisinin yeniden üremesini sağlayan küçük üretimi ve piyasa mekanizmalarını denetim altına alacak tedbirlere muhakkak yönelmek zorundadır.

* Bunları gerçekleştirebilmek için burjuva devlet aygıtını zaptetmek değil, ele geçirip parçalamak gerekir. Parçalanan burjuva devlet aygıtının, sermayenin hakimiyetinin damgasını taşıyan kurumlarının yerine bunlardan nitel olarak farklı olan işçi sınıfınınkilerin geçirilmesi zorunludur. Bununla birlikte, burjuvazinin hakimiyetinin siyasal bir hakimiyetten ibaret olmadığının bilinciyle, işçi sınıfı ekonominin yönetimini de bilfiil kendi öz örgütlenmeleri aracılığıyla ele geçirmek ve burjuva hakimiyetinin damgasını taşıyan fabrika örgütlenmesini ve üretim teknolojisini de devrimci bir dönüşüme uğratmak zorundadır.

Hem burjuva hakimiyetinin özgün yönlerinin kavranmasından, hem de işçi sınıfı hareketinin tarihsel deneyimlerinin sunduğu derslerden çıkarsanan bu zorunlulukların kabulü, devrimci-marksizmin başlıca ayrım çizgilerini oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, burjuva diktatörlüğünün en önemli silahı kendi kendine yıkılıp gitmeyişinde yatmaktadır. Burjuva toplumu kendi kendine iç çelişkileriyle çürüyüp kokuşsa da, nihai darbeyi almadığı sürece her türlü «muhalif» akımı orta ya da uzun vadede kendi kurumları içinde massetme kapasitesine sahiptir. Böylelikle burjuva diktatörlüğü parçalanmadığı sürece zaman zaman kendisini tehdit eden akımlar dahi burjuvaziye kan veren unsurlara dönüşebilmektedir.

Bu nedenle, burjuva diktatörlüğüne nihai olarak son verebilecek tek toplumsal güç olan işçi sınıfı hareketi, bir «toplumsal muhalefet» hareketine, bir baskı grubuna indirgenemez. Aksine, «siyasi iktidarı ele geçirmek bugün artık işçi sınıflarının büyük görevi olmuştur» (Marx); ve bu çoktan beri böyledir.

İşçi sınıfının sınıfsız topluma geçişi sağlayacak bir egemen sınıf haline gelmesi için mücadele, komünistleri bütün başka anti-kapitalist akım ve hareketlerden ayırır. İşçi hareketini bir anti-kapitalist muhalefet hareketine indirgeme yönündeki eğilimlere karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmek vazgeçilmez bir görevdir. Aynı eğilimin «azgelişmiş ülkeler»de kendini «anti-emperyalist», «anti-faşist», «anti-feodal» vb. muhalefet hareketleri olarak ifade etmesinin ise, bir yanda bu ideolojik ortak paydalarla bir yandan da söz konusu toplumsal formasyonların özgünlükleriyle ilişkisi vardır.

B. «Azgelişmiş» Ülkelerde Burjuva Demokrasisinin Sınırları Vardır

Kapitalizmin eşitsiz gelişimi burjuvaziyi her ülkede farklı sınıf ve tabakalarla özgün ilişkiler içinde gelişmek zorunda bırakmıştır. Bundan dolayı her burjuva demokrasisinin kendine özgü bir biçimlenişi ve sınırları vardır. Bu biçimleniş ve sınırlar her burjuva demokrasisinin göreli dayanıklılığının ya da dayanıksızlığının da nedenidir.

Kapitalizmin dünya ölçeğinde eşitsiz ve bileşik gelişmesinin ürünü olan «azgelişmiş» ülkeler, sömürge ya da yarı-sömürge ülkeler yalnızca bir tarihsel geri kalmışlığı yansıtmazlar; bu ülkeler gerilikle en modern ilişkilerin bileşimlerini içeren özgün toplumsal oluşumlardır. Ancak, bu toplumsal oluşumların gelişmesinin bileşik karakteri onları emperyalist metropollere benzeştiren kimi özellikler oluştursa da, aralarında özellikle burjuva demokrasisinin imkanları bakımından önemli ayrımlar vardır.

Bu ülkelerde nüfusun çoğunluğu her zaman ve sürekli bir biçimde bir genelleşmiş meta üretimiyle bütünleşmiş değildir. Bu nedenle meta ilişkilerinin yaygın bir içselleşmesinden bu ülkeler için söz etmek mümkün değildir. Aynı nedenle rıza temelinde güvenceli bir burjuva demokrasisinin maddi temelleri bu ülkelerde görece zayıftır. (Küreselleşme sayesinde bu zaafın aşılması hedeflenmektedir; bu ise bu

ülkelerdeki liberal demokrat akımların hem iştahını kabartmakta hem de onların göreli olarak güçlenmesine hizmet etmektedir.)

Öte yandan, bu ülkelerin toplumsal yapısındaki hızlı evrim sınıf bileşimlerinin ve dengelerin de hızla değişmesine yol açmaktadır. Gerek emperyalist sermaye ile yerli sermaye, sanayi burjuvazisiyle ticaret burjuvazisi, burjuvaziyle pre-kapitalist mülk sahibi sınıflar arasındaki dengeler; gerekse de bütün bunlarla sömürülen ezilen yığınlar arasındaki ilişki ve çelişkiler keskin dönüşlerle ve kaçınılmaz çatışmalarla değişmektedir. Zira, söz konusu ilişki ve çelişkiler aslında tarihsel olarak devrimlerle çözülmüş olan çelişkilere karşılık düşer. Bu keskin ve hızlı değişimler de, söz konusu ülkelerde yalnızca mülk sahibi sınıflar arasındaki bir uzlaşma anlamında bile, bir burjuva demokrasisinin istikrarlı olamayışının önemli bir nedenidir.

Nihayet, bu ülkelerde, kapitalizmin görece gelişkin olması halinde dahi, yerli kapitalistlerin sömürülen ezilen yığınlar karşısında görece güçsüz oluşu ve ara sınıfların önündeki «sosyal terfi» olanaklarının kısıtlılığı da bu ülkelerde burjuvazinin demokratik hakimiyet biçimlerinin olanaklarını kısıtlayan nesnel etkenler arasında yer alır.

Bütün bu nedenlerle, söz konusu ülkelerde ortak ve çarpıcı bir özellik olarak devlet aygıtının nispeten özerk ve «güçlü» yapısı dikkati çekmektedir. Açıktır ki, bu olguyu «emperyalizmin silahlanma eğilimiyle ve silah tekellerinin teşvikleriyle», ya da «kitle hareketinin yükselişine bir tepkinin sonucu» olarak açıklamak daha işin elifbasında hataya düşmek olur. Bu kolaycı pozitivist (olgucu) yolu bir kenara bırakıp, daha karmaşık olmakla birlikte devrimci eyleme kılavuzluk edecek yegane yolu, yani devrimci-marksist devlet tahlilini kullanmak gerekir. Bu tahlilde devletin görece özerk ve güçlü bir karakter almasına yol açan eğilimler ya da bunu sağlayan etkenler şu şekilde belirtilmiştir:

* Rekabet olgusu, yani sermayenin ancak birbirinden ayrı ve birbiriyle «mücadele» içinde tek tek sermayeler halinde (tekelci kapitalizm bu olguyu ortadan kaldırmamış yüksek bir düzeye çıkartmıştır)

varolabilmesi, devlet aygıtının görece özerkliğini belirleyen temel etkenlerden biridir. Rekabet, tek tek özel sermayelerin karşıt çıkarlarının doğurduğu çatışmaları kısmende olsa aşabilecek ve «ideal kollektif kapitalist» olarak hareket edebilecek bir devleti zorunlu kılar.

Bu eğilimin varlığı soyut bir «su katılmamış kapitalizm» için doğruysa, somut ve belirli toplumsal formasyonlarda, özellikle de sık sık çekişen çıkarlara sahip prekapitalist, kapitalist unsurların ve bizzat emperyalist sermayenin bir arada bulunduğu ülkelerdeki hakim sınıflar blokunun varolduğu koşullarda daha da şiddetle geçerlidir.

* «Azgelişmiş» ülkelerde meta üretiminin hakim olmayışı, burjuvazinin klasik kapitalist egemenlik biçimlerini kullanmasına, yani iktisadi ilişkilere dayanan bir egemenlik biçimine egemenlik tanımamaktadır. Bu ülkelerde, dolaysız şiddete olan ihtiyaç egemenlik biçimini belirlemektedir. Dolayısıyla, bu olgu da «azgelişmiş» ülkelerde devlet aygıtının güçlendirilmesinde rol oynayan bir etken olarak önem taşımaktadır.

Oysa, «azgelişmiş» ülkelerin burjuvazisinin bağımlı karakterinin ve ekonomik güçsüzlüğünün yanı sıra, ideolojik bakımdan da metropol ülke burjuvazilerinin bir dönem yararlandıkları avantajlardan yoksun bulunmaktadır. «Azgelişmiş» ülkelerde burjuvazinin ulusun önderi olarak bir ulusal davanın bayraktarlığını yapmadıkları ölçüde, burjuvazinin hakimiyetinin demokratik yöntemlerle sağlanması güçleşmektedir. Bu ülkelerin burjuvazilerinin bu ideolojik ve politik güçsüzlüğü de söz konusu eğilimi güçlendiren etkenlerden biridir.

* Bunların yanı sıra, devletin «üretimin genel koşullarını yaratma» işlevi de «azgelişmiş» ülkelerde özgül bir biçimde devlet aygıtının özerk karakterini belirlemektedir. Günümüzde özellikle emperyalist sermayenin egemenliğinin belirlediği bağımlılık ilişkileri çerçevesinde, «azgelişmiş» devletlerin üretimin genel teknik koşullarını yaratma ve ilkel sermaye birikiminin yetersizliğini telafi etmede özgün bir yerleri vardır.

* Bunların yanı sıra, «azgelişmiş» ülkelerde gelişmiş kapitalist

ülkelerdekinden farklı bir toplumsal piramit vardır; gelişmiş ülkelerde burjuvazi ile orta sınıfları birbirine bağlayan bağlayıcı doku söz konusu ülkelerde yoktur veya çok zayıftır. Keza, bu ülkelerde burjuvazinin politik güçsüzlüğü de, küçük burjuvaziye ondan kopuk davranma serbestliği vermekte, büyük sermaye ile küçük burjuvazi arasındaki çelişkilerin görece keskinliği ve bu bağlamda burjuvazi açısından uzlaşmanın maddi koşullarının bulunmayışı da küçük burjuvaziyi daha çok proletaryanın yanına itmektedir.

«Azgelişmiş» Ülkelerde Demokrasi

Proleter Devriminin Sorunudur

Esas olarak, bu nedenlerle, söz konusu ülkelerde burjuva parlamenter cumhuriyetler olsa dahi burjuvazinin ya da mülk sahibi sınıflar ittifakının demokratik hakimiyet biçimlerinin olanakları son derece kısıtlıdır. Aksine, burjuva parlamenter kurumların varlığı halinde bile, bonapartist, yarı-bonapartist rejimler, askeri diktatörlükler zaman zaman ya da uzun sürelerle parlamenter işleyişlerin önünü tıkamaktadır.

Bu ülkelerde sınıf mücadelesinin barındırdığı özgül potansiyel baskı aygıtlarının ve idare aygıtının göreli özerkliğinin emperyalist metropollere kıyasla belirgin bir ağırlık kazanmasına ve dolayısıyla daha sık ve denetimsiz müdahale olanaklarının doğmasına zemin hazırlamaktadır.

Kuşkusuz, söz konusu ülkelerin siyasal yapısı, toplumsal dokularının metropollere yakınlığı ve uzaklığına bağlı olarak değişen bir çeşitlilik göstermektedir. Ancak, her halükarda kendi aralarında ortak ve klasik burjuva demokrasilerinden farklı genel özellikler bu ülkelerin siyasal yapısına damga vurmaktadır.

Enternasyonalist-devrimciler açısından, bağımlı ülkelerin bu özgünlüğünün saptanması, ne olduğu belirsiz "demokrasi güçlerinin" bu ülkelerde emperyalist metropollerdekine benzer bir burjuva demokra-

tik rejimin yerleşmesini sağlamasının mümkün ve zorunlu olduğuna ilişkin hayallerin reddini gerektirir.

Özellikle bu ülkelerde sık sık rastlanan askeri diktatörlüklerden ya da bonapartist rejimlerden çıkış sürecinde, gerek burjuva partilerinin gerekse de işçi hareketi içindeki oportünist ve popülist akımların yaydıkları bu hayaller, ezilen sömürülen yığınların boynuna bir sahte demokrasi boyunduruğunun geçirilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Her seferinde, sosyalist demokrasiye açılabilecek proleter devrim fırsatlarının «demokrasi» uğruna feda edilmesine varan bu sınıf uzlaşmacı küçük burjuva siyasetleriyle komünist siyaset arasında temel bir ayrım vardır. Aynı ayrım burjuva devletinin başka türlerinin ele alınışında da kendini gösterir.

C. Bonapartizm ve Marksist Teoride «Bonapartizm» Kavramının Yeri

«Bonapartizm» dendiğinde, daha düz ve aşina kavramları kullanmaya alışkın olanların genellikle yüzü asılmaktadır; «her yerde bonapartizm görenlerin» «troçkist» olduklarından şikayet edenlerin sayısı az değildir; üstelik bu tür tepkilerin hepsi bugün ortaya çıkmış değildir. Aslında bu itirazlar, daha çok tarih hakkında yüzeysel bilgilerle yetinip, tarihsel maddeci yöntemin temel kavramlarını kullanmaya alışkın olmayanların itirazlarıdır. Bu itirazları öne sürenler, örneğin «demokrasi», «diktatörlük» ya da «faşizm» gibi; «şovenizm», «ekonomizm», «sendikalizm» gibi; yahut «sınıf» hatta «devlet» gibi bir çok genel ve kimisi de analojik köklere sahip kavramı kullanmakta tereddüt etmemektedirler. Demek ki asıl sorun genel ve analojik terimlerden çok «bonapartizm» kavramıyla ilgili bir alerjiyle ilgilidir. Bu alerjinin ardında ise marksist siyasal analiz yönteminin bu önemli kavramının Marx'tan sonra büyük ölçüde hasır altı edilmiş olmasının önemli bir payı vardır. Bu yüzden bu kavramı kullanmadan önce bazı hatırlatmalar yapmakta yarar var.

Her şeyden önce, «bonapartizm» kavramı, bir seferlik ve bir özgül olayı açıklamak için başvurulmuş geçici bir kavram değildir. İsim babası kendisi olmadığı halde ve Napolyon Bonapart'ın yükselip yokoluşundan çeyrek asır sonra bu kavramı bir tahlil aracı olarak ilk kullananlardan biri, Marx oldu. Marx Louis Bonapart'ın rejimini «bonapartizm» kavramıyla açıklarken, kuşkusuz Louis Bonapart'ın asıl Bonapart'ın yeğeni olduğu hakkındaki kuşkulu iddialarının etkisi altında değildi. Aksine, birinci Bonapart'la onun karikatürü arasındaki benzerlik ve ayrılıkları göstererek somut bir siyasal olguyu açıklamaya çalışmaktaydı. Aynı zamanda da, o sıralar Almanya'da yaygın olan bir başka kavramla bu kavram arasındaki ayrımlara dikkat çekmeye özen göstermişti:

> *"Nihayet, son zamanlarda özellikle Almanya'da pek revaçta olan skolastik bir deyimin, sezarizm denilen şeyin kökünü kazımakta kitabımın bir katkısı olacağını umuyorum. Bu sığ tarihi benzetmede esas nokta unutuluyor -eski Roma'da sınıf mücadelesi yalnız imtiyazlı bir azınlık içinde, özgür zenginlerle, özgür yoksullar arasındaydı; buna karşılık nüfusun büyük üretici çoğunluğu köleler, bu savaşanlar için sadece pasif bir taban oluşturuyordu. Birçokları Sismondi'nin şu anlamlı sözünü unuturlar: Roma proletaryası toplumun sırtından geçinirdi, oysa çağdaş toplum proletaryanın sırtından geçinmektedir. Kadim ve çağdaş sınıf mücadelelerinin maddi, ekonomik koşulları arasında böylesine tam bir ayrılık varken, bu koşulların ürünü siyasi kişilikler arasında da Canterbury Başpiskoposu (İngiliz Kilisesi'nin başı-OD) ile Baş Rahip Samuel (Tevrat'ta adı geçen bir ibrani ulu kişisi -OD) arasında ne kadar benzerlik varsa ancak o kadar benzerlik olabilir."*
> (K.Marx, "Louis Bonapart'ın 18 Brumer'i"nin ikinci baskısına Önsöz'den)

Kuşkusuz Marx'ın «sezarizm»in tarihsel koşulları ile «bonapartizm»inkiler arasında yaptığı ayrım ve buna bağlı olarak kavramları ayırt etme gayreti önemlidir. Ama olsa olsa kimi düz kafalılar

bundan «bonapartizm» teriminin son kez Marx tarafından ve Louis Bonapart için kullanılması gerektiği sonucunu çıkarabilirler. Aslında, Marx'ın kendisi de aslında tarihsel koşulları bakımından oldukça farklı olan iki rejimi benzeştirmektedir. Neredeyse bütün Avrupa'nın aristokrasinin hakimiyetinde olduğu bir dönemle, Avrupa'nın proletaryanın mücadeleleriyle sarsılmakta olduğu bir dönem arasındaki büyük farktır bu. Üstelik Marx'ın kitabının başlığında geçen 18 Brumer tarihi (Napolyon Bonapart'ın iktidarı ele geçirdiği tarih) bile tarihsel bir çağrıştırmadan ibarettir: gerçekte Louis Bonapart darbesini bu tarihte yapmadığı gibi, Brumer ayı da çoktan takvimlerden kalkmıştı.

Ne var ki, «bonapartizm» kavramının Marksist teoride «iki Bonapart» arasındaki benzeştirmeyle başlayan serüveni burada kalmamıştır. Daha sonra Marx ve Engels'in Bismarck rejimini bonapartist olarak tanımladığını, hatta Engels'in şunu söylediğini biliyoruz:

> "*Bugünlerde bütün hükümetler şöyle ya da böyle bonapartist olmaktadır.*" (Sorge'a 12 Nisan 1890 tarihli mektup).

Bu durumda, artık söz konusu olan elbette Bonapart'ların soyağacının takip edilmesi değildir. Besbelli «bonapartizm» kavramı bir benzeştirme olmaktan çıkmış, tıpkı «demokrasi», «diktatörlük» vb. gibi belirli bir siyasal durumu ve buna karşılık düşen bir olguyu tanımlayan bir tahlil ögesi haline gelmiştir. Bismarck'la Bonapart'lardan herhangi biri arasında bir «benzerlik» olmadığı gibi, tarihsel koşullarının benzemediği de açıktır. Zaten sorun da benzerlikler aramak değil, sınıflar arasında belirli ilişkileri, bunların hayat verdikleri belirli siyasal biçimleri birbirinden ayırt etmek, bunları tanımak barındırdıkları dinamikleri kavramak ve dolayısıyla bunlara ilişkin siyasal tutumlar oluşturmaktır. Nitekim hakim sınıfın siyasal iktidar üzerindeki hakimiyetinin zayıflamasıyla yakından ilişkili olan «bonapartizm» olgusunun bu alanla ilgili hayati bir önemi olduğu, 1917 şubatı ile ekimi arasındaki süreçte meydana çıktı; ve bolşevikler de bu konuda önemli dersler sundu.

Bonapartizm Kavramının

Devrimci Taktikler' Açısından Önemi

Lenin ve Troçki, 1917 temmuzunda kurulan Kerensky hükümetini «bonapartist» olarak tanımlarken bir fantezi peşinde koşmuyorlardı. Aksine, iki Rus devrimi arasında Kerensky hükümetinin rolünün kavranması ve ayırt edilmesi bolşeviklerin yönelişinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştı. Lenin «Bonapartizmin Başlangıcı» başlıklı ve 29 Temmuz 1917 tarihli makalesinde şunları söyledi:

"Kerensky hükümeti tartışmasız bir biçimde bonapartizmin ilk adımlarıdır. Bonapartizmin başlıca tarihsel karakteri burada açık biçimde doğrulanmaktadır: askeri güruh (ordunun en berbat unsurları) üzerine yaslanan devlet iktidarı iki sınıf arasında ve şöyle böyle birbirini dengeleyen düşman güçler arasında gidip gelmektedir.

Burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi keskinlik bakımından en üst düzeye çıkmıştır: 20-21 nisan, sonra da 3-5 temmuz arasında ülke iç savaşa kıl payı mesafedeydi. Bu ekonomik ve toplumsal etken bonapartizmin klasik temelini oluşturmuyor mu? " (Toplu Eserler Fransızca baskı, c.25, s.241)

Lenin «Kerensky bonapartizmi»nin ortaya çıkışının kimi başka nedenlerini ve koşullarını açıkladıktan sonra, bu kavramda ve bu tahlilde ısrar edişinin siyasal sonuçlarını ve hedefleri bakımından önemini vurguladı:

"... burjuva karşı-devrimiyle mücadele açık görüşlü olmayı, görmesini bilip gördüğünü söylemeyi gerektirir.

Rusya'da bonapartizm bir tesadüfün eseri değildir; yeterince gelişmiş bir kapitalizme ve devrimci bir proletaryaya sahip olan bir küçük burjuva ülkede sınıf mücadelesinin gelişiminin doğal bir meyvesidir....

Eğer Rusya'da karşı-devrimin geçici olarak zafer kazandığını

söylemekle yetinseydik, bu saptamamız sorumluluklarımızdan kaçmaktan başka birşey olmazdı.

Ama eğer, bonapartizmin doğuşunu tahlil ediyorsak, ve eğer hakikatle yüzleşmekten çekinmeksizin işçi sınıfına ve bütün halka bonapartizmin Rusya'da gerçekten meydana çıktığını söylüyorsak, bunu yapmakla ciddi ve inatçı, geniş siyasal kapsamlı ve derin sınıf çıkarlarına dayalı bir mücadeleyi bonapartizmi alaşağı etmek üzere başlatmış oluyoruz." (aynı yerde s. 242 ve 243)

Bu vurgunun peşi sıra gelen açıklamada ise, Ekim Devriminin ve bolşevik taktiklerin anahtarı yatmaktadır: Lenin, Kerensky bonapartizminin köylülüğün ve işçi sınıfının güvenine sahip uzlaşmacı önderliklerin desteği üzerinde durduğunu ve önünde henüz çözülmemiş temel sorunlar bulunduğunu («Toprak sorunu ve ulusal sorun etrafındaki mücadele yeni yeni alevlenmektedir») hatırlattıktan sonra, işçi sınıfının önündeki temel sorunun bonapartizme bu fırsatı tanımamakta yattığını saptadı. Lenin'in bu tahlili daha sonra «Devrimin Öğrettikleri» başlıklı ve eylül 1917'de yayınlanan broşüründe geliştirdiğini biliyoruz.

Aynı tarihlerde artık bolşeviklerin merkez komitesinde yer alan Troçki de «Proletarii»de Kerensky bonapartizmini açımlamak üzere şunları yazdı:

"İşte bu şartlarda kuruldu «Kerensky hükümeti» olarak vaftiz edilen son bakanlar kurulu. Küçük burjuva demokrasisinin ürkek kararsız kudretsiz rejimi, kişisel diktatörlüğe dönüştü....

Bir sürü sıkıcı doktrinsel yüke sahip olmayışı Kerensky'ye burjuva hükümetine giren ilk «sosyalist» bakan olma imkanını sağlamıştır.....Ve tarih boş kalan hakemlik görevini doldurmak zorunda kalınca, Kerensky'den daha uygununu bulamadı.....

Yeni çarlık varlığı için gerekli desteği, köylülüğün sessizliğinde, pasifliğinde arıyor: disiplinli bir orduya dayanan bonapartizmin en önemli aygıtı.... İşçilerle kapitalistler, köylülerle toprak sahipleri, askerlerle Genel Kurmay, ezilen uluslarla merkezi iktidar

arasındaki mücadele, hükümet kaderini bu kavga halindeki güçlerden birine dayandırmaya karar vermedikçe, hiçbir durağanlık unsuru getiremez. Tarım devriminin tamamlanmasına kadar diktatörün «sınıflar üstü» girişimleri ancak geçici olur....

Kerensky, demokrasiyi karşı-devrim yardımıyla, karşı-devrimi de demokrasi yardımıyla korkutmak sonra da kitlelerin hiçbir iyilik görmeyecekleri kişisel diktatörlüğü sağlamak istiyor. Fakat evdeki hesap çarşıya uymaz. Devrimci kitleler henüz son sözlerini söylemediler." (Ya Şimdi? 1917 derlemesi içinde, Köz yay. s.41, 42, ve 48)

Bu örneklerde bolşeviklerin «bonapartizm» kavramından yalnızca bir tahlil öğesi olarak değil, aynı zamanda siyasal durumu kavrayıp değiştirmek üzere bir siyasal silah olarak nasıl yararlandıklarını görmek mümkündür. Nitekim bu kavrayış açıklığı sayesinde bolşevikler Kornilov ayaklanması sırasında Kerensky hükümeti karşısında doğru bir tutum almayı başarmışlardır. «Kornilov'a karşı Kerensky ile birlikte» demeyip «Önce Kornilov sonra Kerensky» hedefini öne çıkarmışlardır. Bolşeviklerin bu sağlam politikası «Temmuz günleri»nin ardından gelen yenilgi koşullarını tersine çevirip, iktidarla taçlanacak yeni atılımın koşullarını yaratmalarında önemli bir köşe taşı olmuştur.

Kuşkusuz «bonapartizm» kavramı ancak, bir teorik fantezi ve bir «tahlil şıklığı» değil, sınıf mücadelesinin kararsız denge koşullarında devrimci bir tutumun çizilip ilerletilmesinde hayati önem taşıyan bir politik silah olduğu kavrandığında yerli yerine oturur. Ancak benzer koşullar karşısında yaşanan somut deneyimlerle ve bu benzer durumlarda izlenen somut mücadele yollarının hatırlanması ve kavranmasıyla birlikte düşünüldüğünde işe yarar bir düşünce ve eylem aleti olarak algılanabilir. Zaten devrimci marksist teorinin bir unsuru olabilmesi için bir sözcükten başka ne beklenmeli?

Troçki «bonapartizm» olgusunun kavranmasında neden ısrar etmek gerektiğini şöyle izah etti:

"Niçin bu sorun üzerinde ısrar ediyoruz? Çünkü hem teorik hem

de politik bakımdan devasa bir önemi vardır. İki düşman kamp halinde ayrışmış sınıfların çatışması iktidar eksenini parlamentonun üzerine yükselttiği andan itibaren ülkede bir devrim-öncesi (ya da faşizm-öncesi) durumun resmen açıldığı söylenebilir. Böylece bonapartizm proletarya öncüsünün iktidarı ele geçirmek üzere ileri atılmak için hız alabileceği son dönemi belirler. Bonapartist rejimin karakterini kavramayan stalinistler «devrimci bir durum yoktur» teşhisini koymaya yönelirler. Ve böylece bir devrim-öncesi durumun yanından geçip gidiverirler." (Burjuva Bonapartizmi Sovyet Bonapartizmi, Stalinizme Karşı Bolşevizm derlemesi içinde, Ed. La Breche-Paris, s.118)

Bu sözlerle Ekim devrimine giderken yaşanan deneyimin derslerini hatırlamakta olduğunu anladığımız Troçki'nin asıl kusuru bu tahlil aracına ve onun içerdiği derslere başvurmuş olması değil, devrimci parti ve oportünizmle ayrım çizgilerinin çekilmesi konusundaki temel dersi unutmuş olmasıdır. Bu nedenle, İtalya ve Almanya'da faşizm öncesindeki hükümetlerin «bonapartist» karakterini görmüş ve bu tahlilden hem faşizmin kavranıp açıklanmasında yararlanmış olsa da, Troçki ve takipçileri faşizme karşı proleter devrimci bir mücadele çizgisinin oluşturulması doğrultusunda somut bir gelişmeye imza atabilmiş değillerdir.

Bonapartizm Kavramının Tanımlanması

ve Analojilerin Tehlikeleri

Kuşkusuz bu anlamı ve önemi kavrandıktan sonra «bonapartizm» kavramını başka analojik kökenli kavramlar gibi dikkatli kullanmak gerekir. Yine Troçki'ye kulak verirsek (ki bunda bir mahzur yoktur, aksine yarar vardır. Pek çokları asıl yararlanabilecekleri bu tür konularda değil de, devrim teorisi veya parti inşasına ilişkin yöntemler vb. konularında ona kulak vermek suretiyle baltayı taşa vurmaktadırlar) :

"*Liberalizm, bonapartizm, faşizm gibi terimler genelleme özelliğini taşırlar. Tarihsel olgular hiçbir zaman kendilerini bütünüyle*

tekrar etmezler. 1. Napolyon'un hükümetiyle karşılaştırıldığı zaman 3. Napolyon'un hükümetinin "bonapartist" olmadığını kanıtlamak zor olmazdı -sadece Louis Bonapart'ın kendisi kan bağları bakımından biraz belirsiz bir Bonapart olduğu için değil, ama aynı zamanda sınıflarla, özellikle köylüler ve lümpen- proleterlerle ilişkisi 1. Napolyon'un bu sınıflarla ilişkisiyle aynı olmadığı için. Dahası, klasik bonapartizm büyük savaş zaferleri döneminden doğmuştur; oysa ikinci imparatorluk hiç böyle şeyler görmemiştir. Ama bonapartizmin bütün çizgilerinin tekrarını arayacak olursak, bonapartizmin geçmişte kalmış benzersiz, tekil bir olgu olduğunu, yani genel olarak bonapartizm diye birşey olmadığını ama bir zamanlar Bonapart adında Korsika'da doğmuş bir generalin yaşadığını görürüz. Liberalizm ve tarihin bütün öteki genelleştirilmiş terimleri için de aynı durum söz konusudur. Bonapartizm analojisiyle konuşulduğu zaman, bu olgunun kesinlikle hangi çizgilerinin mevcut tarihsel durumda en gelişmiş ifadelerini bulduğunu da belirtmek şartır." (Alman Bonapartizmi, Faşizme Karşı Mücadele derlemesi içinde, Köz yay. s.349)

«Bonapartizm» kavramının tarihsel maddeci tahlilin bir unsuru olabilmesi ve somut bir mücadele çizgisinin oluşturulmasında işe yaraması için, hem bir benzeştirme olmaktan çıkarılıp, genel bir tanımına ulaşılması, hem benzer tarihsel olgular karşısındaki somut deneyimlerin ışığıyla aydınlatılabilmesi, hem de yeni ve benzersiz olan koşulların öncekilerden ayırt edilmesi önem taşımaktadır. Bu bakımdan önce «bonapartizm» genellemesi içinde tanımlanabilecek olgularda aranması gereken temel ortak özellikleri tanımlamakta yarar var.

* Birincisi «bonapartizm» bir şahsi diktatörlük rejimidir. «Bonapart»ın kendisi çoğu kez tesadüfi bir biçimde ortaya çıkmış olsa ve kimi durumda bir imparator, kimi durumda bir başbakan, kimi durumda da bir dini ya da «ebedi şef» şahsiyetine bürünse bile, bu şahsiyet rejimin bir teferruatı değildir; «bonapartsız bonapartizm olmaz».

* İkincisi, bu şahsi rejim askeri ve sivil devlet aygıtının, hakim sınıfın somut denetiminden kurtulup, özerk bir siyasal rol üstlenme-

siyle başkalarından ayırt edilir. Bu sayede «bonapartizm» burjuva anlamında dahi demokratik değil, otoriter ve keyfi yöntemlerle hükümet eder. Bu temel üzerinde plebisiter yöntemler ve buna uygun referandumlarla desteklenen kimi «reformlar» pasif yığınların pasif desteğinin sürdürülmesinin başlıca «bonapartist» yollarını oluşturmaktadır; ve bu yollar «bonapartizm»e sözümona «demokratik» bir çehre sunmaktadır.

* Üçüncüsü, klasik örneklerinde «bonapartizm» çatışan modern sınıflar karşısında pasif bir ağırlık oluşturan köylülüğün bu pasif desteğine dayanmışsa da, «bonapartizm» olgusunu görebilmek için önce köylülüğü aramak doğru değildir; kentli küçük burjuva yığınlar, hatta küçük burjuva demokratlarının politik nüfuzu altında felçleştirilmiş işçi yığınları da pek ala bu temeli oluşturabilirler.

* Dördüncüsü, «bonapartizm» kurnaz bir manevrayla iktidarı ele geçiren bir diktatörün marifeti değildir. Ya düşman kamplara bölünmüş ve çatışmada yenişememiş durumda olan veya henüz yeterince olgunlaşmamış oldukları için iktidarı ele geçiremeyen temel sınıfların denge durumunda devlet aygıtının derinliklerinden çıkan burjuva düzeninin bir can simidi olarak belirir. Kerameti kendinden menkul değildir, gücü temel sınıfların (kapitalizmin gelişme çağında daha çok nesnel koşullarla, kapitalizmin çöküşü ve proleter devrimleri çağında ise daha çok öznel koşullarla ilişkili olarak) tek başlarına iktidarı alamayışlarından gelir. Bu bakımdan «bonapartizm» hem bir denge rejimi, hem de bir geçiş rejimidir; kalıcı ve bağımsız temellere sahip bir rejim değildir. Bağımsız bir temeli olmadığı gibi kendine ait bir geleceği de yoktur.

* Beşincisi, «bonapartizm» çatışan düşman sınıfların üzerine yükselerek, iki kamp arasında gidip gelen bir rejim oluşturmaktadır. Ancak bu gidiş geliş başıboş bir sarkacın düzenli salınımlarına benzetilmemelidir. Aksine bu bir sarkaç hareketinden ziyade inip kalkan bir çekice benzetilebilir. Bu iki yönlü hareketin tarihsel işlevi iki temel sınıfa da vurup onları zayıflatmak değildir. Çekiç her seferinde proletaryaya vurmaktadır; aksi yöndeki hareketi, bu hareket sırasında burjuva-

ziye vursa dahi, güç alıp tekrar vurmak içindir. Bu niteliğiyle «bonapartizm» hangi koşullarda olursa olsun, proletaryanın direncini kırıp onu dağıtan bir rejim oluşturur. Bu bakımdan, her zaman hakim sınıfın bir aleti, burjuva diktatörlüğünün bir biçimidir.

* Altıncısı, «bonapartizm»in tarihsel işlevi, siyasal zemini iktisaden güçlü sınıfın siyasal iktidarına hazırlamaktan ibarettir; bir bakıma burjuva çağının bir ürünü olan «bonapartist» rejimler burjuvazinin, çöpçüsüdürler. Dayandıkları ve güçlendirdikleri aygıt hangi görünüşe sahip olursa olsun, burjuva diktatörlüğü aygıtının çekirdeğini oluşturan askeri-sivil bürokratik aygıttır. Demek ki, «bonapartizm», burjuvazinin bir sınıf mücadelesi aracı olarak devlet aygıtının gücünün yetmediği koşullarda ortaya çıkıp bunun sağlamlaşmasına, pekişmesine bazı durumlarda da (Bismarck ve M.Kemal örneklerindeki gibi) oluşmasına hizmet eder. Bu bakımdan hala pre-kapitalist mülk sahibi sınıfların bağımsız bir güç olarak varlığını koruduğu tarihsel koşullarda, «bonapartist» rejimler yerlerini biçimsel olarak krallıklara (Cromwel, Napolyon, Bismarck örneğinde olduğu gibi) bıraksalar dahi, bu krallıklar artık aristokrasinin değil burjuvazinin iktidarının organlarına dönüşmüştürler; bir burjuva diktatörlüğünün aristokratik bir süsüne indirgenmiştirler. Aristokrasinin tarih sahnesinden silinmiş olduğu kapitalizmin gelişme çağının bonapartist rejimlerinin geleceği ise, ya bir proleter devrimi ile süpürülmek (Louis Bonapart bunun ilk örneği, Kerensky de bir başka örneğidir) ya da burjuva diktatörlüğünün bonapartizmin yarattığı sınıf dengesine uygun bir başka biçimiyle yer değiştirmek (Almanya'da Papen ve İtalya'da Giolitti hükümetleri faşizme, Meksika'da Juarez'le Cardenas, Türkiye'de ise Mustafa Kemal parlamenter demokrasiye, Arjantin'de Peron Askeri diktatörlüğe yer açmıştır) olacaktır.

* Nihayet, bonapartizmin ardından gelen rejim ne olursa olsun, «bonapartların» kaderi çoğu kez aynı olmaktadır: şaşalı hükümranlıkları ile ters orantılı bir son. Nitekim Cromwel'in kemikleri, silip süpürdüğünü sandığı aristokrasinin varisleri tarafından yargılanıp idam edil-

miştir; Napolyon iki kez üst üste İmparatorluk tacını giydikten sonra, küçük bir adada ölümü bir başına karşılamıştır; Bismarck kendi elleriyle yarattığı Büyük Almanya'yı yine kendi yetiştirmesi sayılan II. Wilhelm'in ellerine bırakmak zorunda kalmış ve onun emekli bir memuru olarak ölmüştür; Papen dünyanın anahtarlarını sunduğu hizmeti karşılığında Hitler'in İstanbul konsolosluğu ile yetinmiştir; Kerensky ve Louis Bonapart ise üzerlerine sefer açtıkları düşmanlarının kucağına atlamak suretiyle proletaryanın şiddetinden kurtulmuşlardır. Aynı biçimde bonapartist rejimlerin ömrü de proletaryanın toparlanma fırsatı bulup bulmamasına ya da burjuvazinin emanetini devralacak güçte olup olmamasına bağlıdır.

Bu genel özellikleri ile «bonapartizm», burjuva toplumunun gelişme ve çöküş evrelerinde farklı biçimlere bürünse de ortak bir terim altında toplanabilecek ve birbiriyle benzeştirilebilecek sınıf dengelerine karşılık düşen ve tarihsel koşullara bağlı olarak en az «demokrasi» kadar yaygın ve çeşitli örnekleri bulunan bir burjuva diktatörlüğü biçimi oluşturmaktadır; gelip geçmiş değildir yeni durumlarda yeni baştan ortaya çıkabilen bir olgu oluşturmaktadır. Dolayısıyla en azından «demokrasi» kadar bir tahlil aracı olarak ele alınmayı hak eden bir kavramdır.

Kaldı ki, «bonapartizm» kavramının aşırı ve yersiz kullanımına itiraz edenlerden hiç biri bu olguya işaret eden özgün koşulları ve durumları tanımlamak için yeni bir kavram üretmiş değillerdir. Dolayısıyla, bu kavramın dağarcığımızdan çıkarılması yönündeki ısrarlar aslında teorinin fukaralaştırılmasına hizmet etmektedirler. Üstelik, Türkiye'de, sosyalistlerin «demokrasi», «faşizm» ve «askeri diktatörlük» kavramlarının arasında gidip gelerek, bunlara tutarsız yüklemler yükleyerek kıvrandıkları ve siyasal olguları kavramakta da, uygun siyasal çözümler üretmekte de ne kadar güçlük çektikleri göz önüne alınırsa, siyasal dağarcığımızda bu önemli kavramın yer etmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

D. Faşizm ve Faşizm Hakkındaki Yanılsamalar

«Bonapartizm» kavramına ilişkin yaygın bir alerji oluşunun aksine, faşizm kavramı tam aksi bir ferahlık ve ölçüsüzlükle başvurulan bir kavramdır. Bonapartizmin özgün ve tekrarlanmayacak bir tarihi olgu olduğunda ısrarlı olanların çoğu tam tersine faşizmin her türlü kılığa bürünerek daima belirebileceği ve her yerde (faşizmin ilk özgün biçimlerinin doğduğu emperyalist metropoller yahut sözümona «demokrasiler» hariç!) sık sık ve muhakkak karşılaşılabilecek bir rejim gibi algılamakta bir tuhaflık görmemektedirler. Hatta, öyle ki, çok özel tarihsel koşullarda belirmiş olduğu halde, bu rejimden daha az özgün ve daha yaygın olma ihtimali bulunan burjuva demokrasisinden bile daha olası bir rejim karşılığı olarak görülmektedir faşizm.

«Demokrasi» kavramına başvururken genellikle Avrupa'daki burjuva parlamenter rejimlerini adeta bir şablon gibi kullanmakta mahzur görmeyip, «demokrasi»ye ulaşmayı bu ülkelerdeki normlara ulaşmakla ölçenler, her nedense faşizm sorununa aynı bakış açısıyla yaklaşmamaktadır. Nitekim neden Avrupa'dakilerden farklı olan rejimlere «sömürge tipi demokrasi» değil de, «sömürge tipi faşizm»; «MGK demokrasisi» değil, «parlamenter faşizm» gibi sıfatlar takıldığı sorusu bu çelişkiyi açığa çıkarmaktadır. Bu çelişkiyi açıklamakta güçlük çekenler şu ya da bu ön ekli faşizmin yerine, son tahlilde şu ya da bu «demokrasi»yi getirmeyi öncelikli ödev sayanlardır.

Doğrusu bu durumun kaynağında yöntemsel bir sorun yatmaktadır; her iki kanattakiler için de faşizm sorunu somut durumun somut tahlilinden çıkarsanan bir stratejiye karşılık düşmemektedir. Aksine somut bir demokratik mücadele stratejisinin örtüsü olan özürcü bir faşizm teorisinin ödünç alınarak paylaşılması söz konusudur.

Bu teori, Komünist Enternasyonal'in yedinci kongresinde benimsenen «Halk Cephesi» politikasını gerekçeleyen ve aynı zamanda Komünist Enternasyonal'in faşizmin Almanya'daki zaferini önleyememesinin üstünü örtmeye yarayan özürcü teoridir. Bu teorinin özü Dimitrov'un ünlü «faşizm finans-kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğüdür» tezinde yansımaktadır; ama asıl esin kaynağı Manuilsky'dir.

Oysa, faşizmin hangi sınıf ya da sınıf kesiminin çıkarlarını temsil ettiği noktasından hareketle tanımlanması bir anlam taşımaktadır. Bütün burjuva diktatörlükleri temelde sermayenin çıkarlarını savunur. Sermaye de kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahip olduğu ölçüde piramidin zirvesini oluşturanların diğer kesimler üzerinde de bir egemenliği söz konusudur, sermayenin iç hiyerarşisi en güçlülerin diğerlerine oranla «kayırılmasının» maddi temelidir. Bu bakımdan (burjuva diktatörlüğünün herhangi bir biçimini olduğu gibi) faşizmi de hangi sınıfa hizmet ettiği noktasından tanımlamak faşizm hakkında hiç bir şey söylememektir.

Besbelli, faşizm ile demokrasi arasında en azından faşistlerle burjuva demokratları arasındaki ilişkiye yansıyan kadar bir çelişki vardır. Bununla birlikte, bu çelişki asla birinin sermayenin tekelci, en kanlı vs. kesimlerinin diğerinin ise sözümona serbest rekabetçi, demokratik ve eli kanlı olmayan kesimlerin iktidarı olduğu anlamına gelmez; bir ve aynı sınıfın aynı hiyerarşi çerçevesindeki egemenliğinin farklı biçimleri anlamına gelir. Bunun aksini söylemek burjuva düzeninin katarında bir vagondan diğerine geçmeyi düşünenler açısından mümkündür ancak; ılımlı yahut radikal muhalefet çizgilerinin hepsi sonuçta bu tutumda birleşir. Nitekim, faşizmi «açık diktatörlük» diye tanımlamak, niyet ne olursa olsun, burjuva demokrasisinin burjuva diktatörlüğü olduğu vurgusunu hafifletmeye doğru bir adımdır.

Bir başka deyişle, parlamenter ve faşist rejimler aynı sınıf için, yani finans kapital yahut tekelci burjuvazi için sadece farklı egemenlik araçlarıdır. Ama, bu, soruna hakim sınıf açısından bakıldığında böyledir. Proletarya açısından veya onun öncüleri açısından bakıldığında faşizmin de parlamenter demokrasinin de burjuva karakterde olduğunu söylemek neredeyse hiçbir şey söylememektir. Daha doğrusu siyasal tutum, taktikler ve eylem çizgisine ilişkin sonuçlar çıkarmaya müsait bir şey söylememek anlamına gelir. Zira, devletin sınıf karakteri hakkındaki saptamalar net ve kesin saptamalar olmakla birlikte, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi soyutlama düzeyinde olduğu gibi cereyan etmez. Toplumun değişik kesimlerinin durumu, birbirle-

riyle ilişkileri, siyasi akımların güçleri ve zaafları hesaba katılmadan, bunları değiştirme hedefini gütmeden siyaset yapılamaz, taktikler ve eylem çizgisi de bunun için ve buna göre şekillenmelidir.

Bu bakımdan, devrimci komünistler burjuvazi-küçük burjuvazi-proletarya arasındaki ilişkilere, bunlar arasındaki güçler dengesine bakarak burjuvazinin farklı egemenlik biçimlerini birbirinden ayırt etmek zorundadırlar. Burjuvazinin farklı egemenlik biçimleri sınıf karakterleri bakımından değil, bu ilişkilere yaklaşımları ve dayandıkları farklı güç dengeleri bakımından ayırt edilerek tanımlanmalıdır. Burjuva egemenliğinin «demokratik» biçimleriyle «otoriter» biçimleri arasında baskı ve «kan» bakımından farklılıklar olduğu doğru olsa bile, farklı otoriter burjuva diktatörlükleri (Bonapartizm, askeri diktatörlük, faşizm gibi) arasındaki ayrımları, «en» vurgularıyla, birbirlerinden ayırt etmek mümkün ve doğru değildir.

Faşizm kavramı genel bir tanımlama olarak kullanılacaksa, evvela bu olgunun belirli tarihsel koşullar içinde belirli bir ülkede gerçekleştiği biçimiyle ve bütün çizgilerinin tekrarlanması koşuluyla yeniden belirmeyeceğini vurgulamak gerekir. Ama, bunun hemen ardından, bu kavrama hayat veren ilk somut deneyimin kökeninde yatan ve tekrarlanabilir nitelikte olan olguların saptanması ve buradan hareketle genel çizgilerin belirlenmesi gerekir. Ancak böylelikle bir tahlil aracına ulaşılabilir. Aksi takdirde, faşizm mazide kalmış, benzersiz ve tekil bir olgu olarak kalacaktır. Birbiriyle hiçbir biçimde ilişkisi olmayan, yahut en temel ve genel özellikleriyle benzeşmekten başka benzerlikleri olmayan rejimlere aynı sıfatın yakıştırılması ise, somut birer olgu olarak bu rejimler hakkında belirli bir ifade sunamayacağı gibi, somut bir tarihi olgu olarak ilk örneğin mahiyetinin kavranmasını bile güçleştirecektir.

Bu bakış açısıyla, faşizmin tanımlanmasında öne çıkarılması gereken şey faşizmin yerine geçtiği rejim; faşizmin yerine getirdiği tarihsel işlev ve bu işlevi yerine getirirken büründüğü biçim arasındaki bağlantıdır. Kuşkusuz bu bağlantılar her ayrı faşizmin özgüllüğünü belirleyecektir.

Faşist Bir Diktatörlük Neyin Yerini Alır?

Sermayenin yeniden üretiminin ve genişletilmiş yeniden üretiminin gerçekleştiği olağan koşullarda meta ilişkilerinin toplumun çoğunluğu tarafından-otomatik bir biçimde-kaçınılmaz ilişkiler olarak kabullenmesi; meta üretiminin şeyleştirici, toplumsal pratiği-görünüşteparçalayıcı karakteri; ve sınıf eşitsizliklerin bu görünüşler ardında gizlenmesi olgusu burjuvaziye bir rıza temelinde siyasal hegemonya olanağı tanımaktadır. Burjuva demokrasisinin ve ideolojik hegemonyasının temel dayanağı bu koşullarda yatmaktadır. Ama bu egemenliğin salt ideolojik temelleri olduğunu zannetmek büyük bir yanılgıdır. Zira bu egemenlik biçiminin güçlü toplumsal dayanakları vardır.

Mali sermaye (finans kapital) ile bütünleşen büyük sermayeye dayalı üretimin yaygınlaşması giderek tekelci bir egemenlik kurması geleneksel küçük burjuvaların mahvına neden olur ve onları proletaryanın saflarına doğru sürükler. Ama, aynı süreç içinde büyük kapitalistlerin muazzam bir servete ve ölçüsüz gelişme imkanlarına kavuşarak zenginleşmesi belli bir «sosyal terfi» imkanına sahip yeni bir orta sınıfla, geleneksel küçük burjuvazinin boşalttığı alanın doldurulmasına zemin sağlar.

Ama, gelenle giden arasında sınıf mücadelesi dinamikleri açısından göz önünde bulundurulması gereken önemli bir fark vardır. Kapitalist üretim ilişkilerinin öncesinden beri var olan ve ilişkilerin gelişmesi ile tasfiye olan geleneksel küçük burjuvazi kendi emeği ve üretim imkanları sayesinde ayakta duran ve bu imkanları tehdit altına girdiği zaman bunları tehdit eden kapitalistlere karşı ilk tepki ve direnişlerin (küçük burjuva sosyalizmi) öznesi olan bir sınıftı. Komünist Manifesto'dan beri, burjuva toplumunun gelişmesinin bu sınıfın varlık koşullarını tehdit edip, ortadan kaldırdığı saptanmıştır. Buna karşılık, tasfiye olan bu sınıf ne tamamen proleterleşir ne de çoğunluğu itibariyle bir üst basamağa terfi eder. Bu sınıfın yeri, tarihsel koşullara, hakim sınıf olan burjuvazinin zenginliğine ve gücüne doğru orantılı, sınıf mücadelesinin keskinleşmesine ise ters orantılı olarak, yine Komü-

nist Manifesto'da ilk tarifi yapılan bir «yeni küçük burjuvazi» tarafından doldurulma eğilimindedir. Ama, bu «yeni küçük burjuvazi», bağımsız varlık koşulları olmayan ve tümüyle büyük sermayeye tabi, varlığı burjuva toplumunun varlığına ve gelişmesine, artı-değer sömürüsünün artarak sürmesine bağlı bir kesimdir. Bu nedenle, bütün benzerliklerine (hatta bazen aynı meslek grupları ñki meslek ile sınıfı ayırt etmek önem taşır- gibi görünmelerine rağmen) karşılık, her iki kesimin siyasi eğilimleri ve davranışları bakımından temel bir fark vardır ve olacaktır.

Kimi zaman «yeni küçük burjuvazi» diye tanımlanan bu kesim her zaman birebir örtüşmese de, «burjuvazinin paralı hizmetkarları» olarak da tarif edilen unsurları içerir. Bu kesimin bileşenleri ise köken itibariyle de farklı yerlerden gelir. Bunlar kah güçlü sınıf kardeşleri tarafından iflasa sürüklenmiş burjuvalardan (örneğin iflas eden kapitalistler ve/veya bunların varisleri); kah konum değiştirmiş küçük burjuvalardan (küçük esnaf veya küçük üreticiyken bayi vb. konumlara terfi edenler); bir de özel konumları veya özel hizmetleri nedeniyle kapitalistler tarafından özel olarak bahşişle ödüllendirilen ayrıcalıklı proleterlerden (örneğin ustabaşı ispiyon vb. özellikleri ile yahut sendikacı vb. konumları sayesinde ayrıcalıklı bir konum elde edenler bu kategoriye dahildir). Kapitalistlerden veya burjuva diktatörlüğünden başka müşterisi olmayan «mucit-bilim adamları», «sanatçılar», hizmetlerinin kıymeti sadece burjuva toplumu tarafından bilinebilen «aydınlar»; özcesi zaman zaman gözlerini kamaştıran «beyaz yakaları» nedeniyle proleter olduklarının farkına varamayıp bu körlükleri bahşişle ödüllendirilenler; doğrudan doğruya burjuva devletinin asli işlevlerinde üstlendikleri görevlerle hizmet sunup ödüllendirilenler de, bu kategorinin bileşenleri arasındadır.

Bu, aynı zamanda bu kesimin antika benzerine göre daha heterojen ve bağrında daha farklı dinamikleri barındıran bir bünyeye sahip olduğu anlamına gelir. Tek düzelik, monotonluk ve değişime karşı duruş geleneksel küçük burjuvazinin alameti farikası ise, bu kesiminki «çok seslilik, çok renklilik» ve sözümona bir değişim hevesidir.

En gelişkin haliyle burjuva toplumunun piramidi esas olarak böyle bir geniş tabana oturur. Bu hiyerarşik yapı, tek başına iktidarda tutunması mümkün olmayan burjuvaziye bir toplumsal dayanak sunar. Sanıldığının aksine bu piramidin tabanında doğrudan üreticiler yoktur. Onlar tekrar tekrar bu piramidin inşa edilmesi için çalıştırılırlar ve ücretli köle olarak çalıştıkları sürece, bu toplumun dışına itilirler. Kurtuluşları bu toplumsal kısır döngünün dışında olanlar bunlardır; diğer bütün kesimlerin arayışlarının bu toplumsal düzenin sınırları içinde olması da aynı nedenledir.

Tam da bu nedene ve bu sayede burjuvazi bu yeni orta sınıf ve onun bir kesimi dolayımıyla (işçi aristokrasisinden destek alan sendika bürokrasisi; parlamenter siyaset kanallarında tünemiş sosyal demokrat politikacılar; medyanın kalemşörleri ve laf ebeleri vb.) proletaryanın-desteğini sağlamada güçlü bir destek elde eder. Burjuva demokrasisinin temel dayanağı ve işlemesinin başlıca güvencesi burada yatmaktadır. Bu rejimin en gelişmiş halinin ve ilk şekillenişinin de emperyalist sömürü ile palazlanan metropollerde ortaya çıkması bir tesadüf değildir.

Sistemin kah sınıf mücadelesinin keskinleşmesiyle, kah sermaye içindeki paylaşım kavgasının sertleşmesiyle veya her iki etkene de ivme veren bir yapısal bunalıma girilmesiyle, sermaye egemenliğinin olağan bir seyir izlediği durumlarda kendiliğinden yeniden üretilen bu koşullar değişir. Üretim ilişkilerinden kaynaklanan rıza sarsılır; burjuvazinin siyasal hakimiyetinin üretim sürecindeki egemen rolüne dayanan yönü budanır. Bu hakimiyetin doğrudan, zorla empoze edilmesi zorunluluğu doğar. Bu, sosyal demokrat oportünizmin varlık zemini olan parlamenter demokrasinin imkanlarının da daralması anlamına gelir.

Dolayısıyla, artık-değer üretim ve gerçekleştirilme koşullarıyla birlikte, burjuva demokrasisinin temel dayanaklarının da sarsılması gündeme gelir. Bu, aynı zamanda burjuvazi ile orta sınıflar arasındaki maddi ağın çözülmesine, burjuvazi ile proletarya arasında bir sosyal

amortisör rolü oynayan bu tabakanın tedricen bağımsızlaşmasına yol açar. Kautsky'nin isabetli tespitine göre, proleterler bunalım koşullarında evvela şekilsel unsurlardan en son da ekmekten tasarruf etme eğilimindeyken; bu kesimler genellikle önce ekmekten vaz geçer ve en son kendilerini «ötekilerden» ayıran ayrıcalıklarını terk etme eğilimindedirler. Ani kriz koşulları, bu noktaya vurduğu takdirde bu kesimlerin hizmet ettikleri düzenden görece bağımsızlaşma eğilimleri depreşir. Bu da burjuvazinin siyasal hakimiyetinin sarsılmasında önemli bir etken oluşturmaktadır. İşte faşist bir diktatörlüğün ilk örneklerinin ortaya çıktığı iklim budur; ama aynı iklim bir proleter devrimi için de elverişli bir ortam sunmaktadır. Hatalı faşizm kavrayışlarının asıl körlükleri bu noktadadır.

Öte yandan, faşist hareketlerle burjuva demokrasisinin başlıca toplumsal dayanakları ve kökenleri aynıdır. Faşizmin burjuva demokrasisini ikame etmesinin veya faşizmin yerine aynı demokrasinin allanıp pullanıp geri getirilişinin ardında yatan etken de burada aranmalıdır. Faşizm ile sosyal demokrasiyi («sosyal faşizm») ikiz kardeş ilan eden teoriye paradoksal bir haklılık görünümü veren de bu etkendir.

Faşizmin Maddi Arka Planı

Bu saptamalar, burjuvazinin egemenliğinin parlamenter demokratik biçiminin liberallerin sandığı ve iddia ettiği gibi, serbest piyasa ekonomisinin otomatik bir sonucu olan sözümona doğal bir zorunluluk değildir. Aksine, ekonomik ve toplumsal güçlerin bir hayli değişken ve istikrarsız bir dengesine bağlıdır. Çünkü bu biçim, mücadele içindeki karşıt sınıfların ve bu sınıfların yer aldığı sosyo-ekonomik bütünün evriminin belirli bir tarihsel kesitte varmış oldukları durumun ifadesidir. Söz konusu denge ya ekonomik koşullardaki değişmenin (örneğin Almanya) ya da sınıf mücadelesinin vardığı yeni bir evrenin (örneğin İspanya) sonucunda, veyahut her iki etkenin bileşik etkisiyle (örneğin İtalya) bozulduğunda burjuvazinin, toplumun büyük bir çoğunluğu üzerindeki siyasal hegemonyası da kırılmıştır; yahut sarsılmış

(Örneğin 1930'ların Fransa'sı) ve faşist hareketlerin de beslendiği kaynaklardan beslenen dış payandalarla (Halk Cephesi) doğrultulabilmiştir (bazı «halk cephesi» deneyimlerinin faşizmi ikame etmelerinin bir sırrı da burada yatmaktadır; ama bu aynı zamanda bir proleter devrimini ikame etme pahasına gerçekleşebilir). Benzer koşullarda beliren ve aynı kesimlerin burjuva düzenine yeniden bağlanmasını sağlayan özgün örneklerden biri de ABD'deki «New Deal» dönemecidir. Benzer gelişmeler sonucunda başka yerlerde de burjuva toplumunun üzerinde durduğu hassas denge kırılacak, hiç değilse sarsılacaktır; nitekim öyle olmaktadır.

Bu tür durumlarda burjuvazi tarihsel çıkarlarını koruyabilmek için, siyasal iktidarı kendi dolaysız araçlarıyla kullanmaktan kaçınmamaktadır. Sosyal varlığını koruyabilmek için tek çare olarak burjuva toplumunun kendisinden (burjuvaziden) bağımsızlaşan güçlerinin harekete geçmesini sağlamak, hızlandırmak ve/veya buna boyun eğmek durumunda kalmaktadır. Söz konusu güçler;

* Sermayenin siyasal hegemonyasının kırılmasıyla boşlukta kalan, bir başka deyişle serbestleşen devlet aygıtının artan bir biçimde bağımsızlaşma eğilimi. (Bu eğilim tekelci kapitalizm çağında devletin yürütme gücünün merkezileşmesi eğilimiyle bütünleşip pekişir.)

* Burjuvazinin siyasal hegemonyasından kurtulmakla birlikte, tarihsel olarak kendine bağımsız bir yön çizme şansından yoksun bulunan ve kaderini proletaryanınkiyle birleştirmek için onda (proletaryada) toplumu yeni bir yola sokabilecek kararlılık ve gücün olduğuna ikna edilmesi gereken geleneksel ve/veya yeni küçük burjuvazi.

* Belirli güçler dengesi koşullarında belirlenen burjuvazinin siyasal hakimiyet biçimlerinden farklı olarak genel-sabit-mülkiyet ilişkilerinin kurumsal ifadesi ve bekçisi olan devlet aygıtının çözümsüz denge, ya da tarihsel boşluk anlarında, nesnel olarak belirlenmiş işlevi uyarınca, salt bir baskı aracı olarak bağımsızlaştığına pek çok kez tanık olunmuştur. Burjuva toplumunun çeşitli evrelerinde söz konusu güçlerin nasıl harekete geçtiğini ve ne tür işlevler gördüğünü tarihsel örneklerle açıklamak mümkündür.

Nitekim, bonapartizmin çeşitli türleri bunlardan birincisine örnektir ve Marx'ın tahlillerinde bu durum bonapartizm olgusunun incelenmesi sırasında tasvir edilmiştir. Ancak Marx titizlikle bonapartizmin boşlukta asılı olmadığını; o günün Fransa'sında hatırı sayılır bir toplumsal güç oluşturan geleneksel küçük burjuvaziye dayandığını vurgulamıştır. Bir başka bağlamda jakobenizm de böyle bir duruma tarihin derinliklerinde kalmış bir örnek olarak gösterilebilir.

Ne var ki, sosyal-demokrasi de, bu kez öncelikle emperyalist metropollerde türeyen yeni küçük burjuvazinin nasıl görece özerk bir toplumsal güç olarak burjuvazinin arabasına koşulduğunu örneklemektedir. Faşizm de aynı iklimde iki ihtimalin karmaşık bir bileşkesi olarak şekillenmiştir. Bir yandan tıpkı bonapartizm örneğindeki gibi, devletin yürütme gücünün artan bir merkezileşmesidir. Bir yandan da küçük burjuvazinin pasif desteğinden yararlanan ve onları pasifleştirebildiği ölçüde ayakta durabilen bonapartist rejimlerden farklıdır.

Faşist bir rejimin gerçekleşmesi için, bir denge durumu yetmez; krizin ilk kurbanları olan yeni küçük burjuvalardan başlayıp, (ki bunlar sıkıntıya düştüklerinde önce en temel ihtiyaçlarından fedakarlık etmeyle başlayıp, ayrıcalıklarını simgeleyen olanaklarından vazgeçmeyi en sona bırakma eğilimindedirler) bunlar dolayımıyla işçi sınıfının bazı kesimlerine kadar da ulaşabilen kıyaslanmayacak kadar aktif ve radikal bir kitle hareketi tarafından zeminin düzlenmesi gerekir. Bu kitle demagojik bir ideolojik kampanya sayesinde buna inandırıldıkları için, krizden doğan felaketli sonucun sorumlusu olarak gördükleri proletaryaya ve onun örgütlerine saldırdılar.

Almanya örneğinde açık seçik görüldüğü gibi saldırı hedefleri arasına «rakip sermayenin» simgesi olarak seçilenler de girebilir. (Krupps ve Thyssen'e göre Yahudi sermayesi örneğin). Ne var ki bu kitle hareketini genel olarak küçük burjuvazi diye tanımlamak, emperyalist sömürünün kırıntılarıyla beslenen yeni bir orta sınıf olduğunu gözardı etmek de finans kapitalin kurtarıcısı bir faşist kitle hareketini tarif etme konusunda güçlük ve kafa karışıklığı yaratır.

Ama, burjuva toplumunun temelinden sarsılması ve burjuvazinin siyasal hegomanyasının kırılması salt ekonomik süreçler ve burjuvazi açısından ele alınamaz. Bu yaklaşım sadece toplumu deşen çelişkili yapının sergilenmesinden öteye gitmez. Hatta, bunu bile yapamaz. Zira, faşizm her şeye kadir bir tekelci sermayenin komplosuyla açıklanamayacağı gibi, şu ya da bu nesnel sürecin otomatik bir sonucu da değildir. Burjuva toplumunu deşen. çelişkilerin aşılmasında tek etkin işlevi üstlenmesi gereken proletaryanın rolünü üstelik onun kendiliğinden bir etken olarak rolünü değil, ona siyasal önderlik eden yahut edemeyen akımların rolünü içermediği ölçüde bu tür tahliller mekanik bir çöküş teorisine ya da boş bir safsataya indirgenir.

Bu nedenle, faşizm olgusunun irdelenmesinde, faşizme hayat veren koşulların aynı zamanda da bir proleter devrimi nesnel olarak mümkün kılan koşullar olduğunu vurgulamak zorunluluğu vardır. Faşizm, burjuvazinin denetiminden kaçırdığı toplumsal güçleri dizginleme, bir toplumsal bunalımı denetleme ihtiyacına cevap olamamıştır. Böyle ele alındığında, faşizmin reaksiyoner özü, yani proletaryayı yıllar boyunca kazanılmış mevzilerden geriye itme, hatta proletaryanın bilincinde dahi çok uzun süreli yıkıcı etkiler yaratma yeteneği gözden kaçırılmış olur. Gerçekte faşizm, burjuvazinin sosyal varoluşu için tamamen pasif durumda olsa bile örgütlü bir proletaryaya tahammül edemediği koşullarda, proletaryanın örgütlü bir sınıf olarak varlığının dahi burjuva toplumunu tehdit eden bir tehlike haline geldiği anda alternatif olmaktadır. Kuşkusuz faşizmin alternatif olması proletaryanın burjuva toplumunun bu ölüm krizinin aşılmasında üzerine düşen aktif rolü üstlenmemesi ile mümkün olmaktadır.

Öte yandan, salt varlığı dahi burjuva toplumunu tehdit eder hale gelmiş bir proletaryanın burjuva toplumunun geleneksel baskı yöntemleriyle geriletilmeyeceği de açıktır. Burjuvazinin geleneksel baskı yöntemleri «...milyonlarca üyesi olan bilinçli bir toplumsal sınıfı uzun süre için parçalayacak ve yıldıracak ve bu şekilde pazar kanunlarının en basit işleyişleriyle dönemsel olarak ortaya çıkan ilkel sınıf mücadelelerinin bile yeniden belirlemesini engelleyecek olanak ve yetilere sahip değildir». (E. Mandel, Faşizme Karşı Mücadele, Köz Y. s.17).

Bunun için, bir yandan devlet aygıtının artan bağımsızlaşması, bir yandan da yukarıda belirtildiği gibi bağımsızlaşan bir küçük burjuva kitle hareketinin terörü gereklidir. Böylece, faşizmin genel bir tanımına varabilmekteyiz:

Faşizmin, kapitalizmin çöküşün eşiğine geldiği; bir proleter devriminin nesnel koşullarının olgunlaştığı, ancak öznel koşullarının olmadığı yada çürümeye yüz tuttuğu koşullarda, devlet aygıtının artan bir bağımsızlaşması ile bütün işçi örgütlerinin yıkılması ve bir küçük burjuva kitle hareketi aracılığıyla, işçilerin büsbütün atomize edilmesi sayesinde artı-değer üretim ve gerçekleştirilme koşullarının büyük burjuvazi lehine zorla değiştirilmesidir.

Bu tanımın ışığında faşizm sorununa yaklaşımda, hepsine değilse de, bazı temel metodolojik hatalara değinmekte yarar vardır.

Faşizm Hakkındaki Hatalı Teoriler

İlk olarak ele alabileceğimiz hatalı yaklaşım, faşizmi «tekelci sermayenin kuklası» olarak niteleyen yaklaşımdır; bunun güncel bir türü de faşizmi CIA'nın kuklası olarak ele alandır. Bu yaklaşım en somut ifadesini ve teorik kaynağını Komintern'in 5. Kongresinde yapılan şu tanımda bulmaktadır:

"Faşizm büyük sermayenin askeri savaş aracıdır."

Böylece faşizmin büyük burjuvazi tarafından manipüle edilen basit bir kukla olarak kavranmasına varılmaktadır. Bu yaklaşım bir yandan kadir-i mutlak bir tekelci burjuvazi miti yaratırken, diğer yandan da proletaryanın önderliğinin «ayıplarının» kapatılmasında işlev görmüştür, zaten başka bir işe yaraması da mümkün değildir. Bu yaklaşımı tamamlayan bir diğer formülasyon da, faşizmin emperyalizm çağının ve proleter devrimi tehdidinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olduğu anlayışıdır. Güya serbest rekabetçi çağa özgü olan burjuva demokrasisi tekelci kapitalizm çağında artık işlememektedir, bu çağda burjuvazinin tümünün değil bir kesiminin egemenliği söz konusudur

ve bu da faşizmle en kanlı ve en uygun biçimini bulmaktadır. Bu konuda en bilinen ve tekrarlanan tanım Dimitrov'unkidir:

> *"Faşizm, emperyalizm ve sosyal devrim döneminde kapitalist burjuvazi ve diktatörlüğünün sınıf hakimiyeti sistemidir. Burjuvazi...eski parlamenter demokrasi biçimi ve yöntemleri ile halk kitlelerini sınıf egemenliği altında tutamayacak ve kapitalist istikrar ve rasyonalizasyon görevlerini yerine getiremeyecektir. Burjuvazinin tek çıkar yolu faşizmdir. Faşizm burjuvazinin sınıf egemenliğinin son aşamasıdır. Bütün burjuva devletleri eninde sonunda ya bir hükümet darbesiyle ya da «barışçı» bir yolla ya gaddarca ya da tatlı sert bir biçimde faşizme geçer; geçiş yöntemleri önemli değildir..."* (G.Dimitrof, faşizme Karşı Birleşik Cephe, Ser Yayınları s.36)

Bu kaderci-özürcü yaklaşım faşizmin zaferinde proletarya önderliğinin sorumluluğunu örtmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu yaklaşımın bir yeni versiyonu da güncel olarak revaçtadır; Bu da faşizmin bir CIA tertibi olduğu, faşistlerin CIA'nın paralı ajanları olduğu anlayışı ve buna paralel olarak azgelişmiş ülkelerde sürekli faşist diktatörlüklerin (ister açık ister kapalı olsun) kaçınılmaz olduğu görüşüdür.

İkinci emperyalist paylaşım savaşı öncesi sosyal-demokrasiye hakim olan bir diğer hatalı faşizm anlayışı da şu cümlelerle kendini göstermektedir:

> *"Bu bolşevikperest aşırılıkların sonucunda egemen sınıfların imtiyazlarını yitirme korkuları... son derece yoğun oldular..Bu davranış olmasaydı faşist-plükrat işbirliği mümkün olmazdı diye düşünmek doğru olur."* (Turati aktaran Mandel Faşizme Karşı Mücadele.s.22).

Egemen sınıfları ürkütmemek içim ölüm-kalım savaşında proletaryaya itidal tavsiye eden bu anlayış bugün de sosyal demokrasinin izinden giden veya ona öykünme çabasında olan akımların ortak bir tutumunu yansıtmaktadır.

Ancak özünde bu sosyal-demokrat anlayışla aynı mantığın sonucu olan ama görünüşte «keskin» olan bir diğer yaklaşıma da rastlamak mümkündür. Söz konusu olan «faşizmin yükselen proleter mücadelesine karşı burjuvazinin son çaresi» olduğu hakkındaki popülist anlayıştır. Bu anlayışların malul oldukları ortak hata faşizmi proletaryanın mücadeleciliğinin (bunu birincisi olumsuz ikincisi ise olumlu olarak değerlendirmektedir.) bir sonucu olarak görmeleridir. Oysa aksine faşizm proletaryanın direnmesinin dahi asgari seviyede olacağının belli oluşuyla gerçekleşme şansı kazanmıştır.

Bunların yanı sıra, güncel olarak önem taşımamakla birlikte, Troçki'nin veya Poulantzas yahut kimi sol sosyal demokratların faşizm tahlillerinden hareketle, içine düşülme ihtimali olan bir anlayışa da değinmekte yarar vardır. Bu anlayış, faşizmle bonapartizm arasındaki benzerliklerin abartılması sonucunda iki olgu arasında bir paralellik kurmaktadır. Bonapartist bir rejimin aksine, faşizm, iki sınıf arasında bir denge durumunda ortaya çıkmaz. Tersine faşizm proletaryanın nesnel ağırlığı ile belirlenen koşullarda tarih sahnesine girmiştir; bu nedenle de temel işlevi bir denge ya da boşluk durumundan yararlanmak değil. proletaryayı ve örgütlerini ezip dağıtmaktır. Bu yaklaşımın yanlışlığının en açık kanıtı Almanya ve İtalya'da hatta Avusturya'da faşizm-öncesi bonapartist rejimlerin tutunamamış olmasıdır. Faşizm bonapartizmin geçer akça olmadığı tarihsel koşullarda gerçekleşebilmektedir. Ama bu tür tahlillerin asıl kusuru faşizm olgusunu bir teorik sorun olarak ele alıp, siyasal sonuçları itibariyle saptamalara vardıklarında bile siyasal alternatifini yaratma konusunda kusurlu olmalarıdır. Özellikle Troçki'nin faşizm teorisinin asıl kusuru, faşizmin kavranışı ve olası gelişmelerin tahlili bakımından değil, bu belayı önlemek için zorunlu olan proleter devrimine önderlik etmek üzere, proletaryanın bağımsız devrimci önderliğinin yaratılması noktasındaki merkezci tereddütlerinden ötürüdür.

Türkiye «sol»unda aşağı yukarı sergilenen tüm bu hatalı yaklaşımlara bazan özgün bileşimler halinde rastlamak mümkündür.

Faşizmin Genel Bir Tanımı Nasıl Yapılmalı?

Bütün bu saptamaların ışığında faşizm kavramı şu temel saptamalarla belirlenir:

* Kapitalizmin derinleşen bir yapısal bunalımı;

* Burjuvazinin geleneksel partileri ve reformist işçi örgütlerinin burjuva-demokratik kurum ve işleyişler içinde proletaryayı mevzilerinden geri atacak biçimde yenilgiye uğratamaması ve bonapartist, yarı-bonapartist,vb. çözümlerin de yetersiz kalışı;

* Proletarya ve önderliklerinin kapitalizmin bunalımını derinleştiren bir etken oluşturmakla birlikte, burjuvaziyi alaşağı edecek kararlılık ve gücü gösterememesi;

* Bu koşullarda küçük burjuvazinin (özellikle geleneksel olmayan kesimlerinin) bağımsız bir politikleşmeye yönelmesi;

* Küçük burjuvazinin bu bağımsız politikleşmesini anti-kapitalist bir demagojiyle işçi sınıfına ve komünizme karşı milliyetçi bir çizgide örgütlemeyi amaçlayan, eylemi ve siyasetiyle büyük sermayenin belirleyici kesimlerinin açık güven ve desteğini kazanmış militan bir faşist hareketin varlığı.

Faşist bir diktatörlük, bu koşullar üzerinde, kışkırtılmış küçük burjuva yığınlarının işçi sınıfı ve sosyalistlerin üzerine saldırtılmasıyla, kurumsallaşmış bir iç savaş koşullarında, işçi sınıfının ve tüm örgütlerinin atomize edilmesi biçiminde gerçekleşir.

Lenin'den sonraki Üçüncü Enternasyonal'in faşizm teorisi yalnız diğer burjuva rejimleriyle faşizmin ayırdedilmesine engel olmakla kalmaz; aynı zamanda burjuvazinin farklı kesimleri (tekelci burjuvazinin «en kanlı,en gerici en azgın olmayan kesimleri») arasında sınıf çıkarları bakımından farklılıklar olduğu yanılsamasını yayar. Bu teori aslında Komünist Enternasyonal'in vahim yanılgıları sonucunda gerçekleşen yenilgileri mazur göstermek ve burjuva güçlerle ittifakı öngören «Halk Cephesi» anlayışını gerekçelemek üzere yaratılmış özürcü bir teoridir.

Faşizm ve faşizm tehlikesi ancak onların döl yatağı olan çürüyen kapitalizmin mezarında kesin olarak ortadan kaldırılabilir. Bu nedenle faşizme karşı mücadele finans kapitalin iktidarı sayesinde ayakta duran burjuva toplumuna karşı bir mücadele olmak zorundadır ve bu mücadelenin devrimci bir tarzda yürütülebilmesinin birinci koşulu, işçi sınıfının büyüklü küçüklü tüm sömürücü sınıfların temsilcileriyle bağlarını koparması, ikinci koşulu ise işçi sınıfını kendi sınıf güçlerinin tümünün birleşik cephesi etrafında diğer ezilen sömürülenleri toparlayabilmesidir. Bir devrimci partinin işçi sınıfının devrimci önderliği konumuna ulaşıp ulaşmadığının başlıca ölçülerinden biri de burada yatmaktadır. Bu bakımdan faşizmin başarı yahut başarısızlığı aynı zamanda devrimci önderlik sorununun çözülüp çözülemediğine işaret eder.

E. Ulusal Devlet Efsanesi ve Ulusların Kendi Kaderini Tayin Etmesi

Burjuvazinin içinde doğup egemen sınıfı haline geldiği feodal toplumun bağrında siyasal iktidarı ele geçirme doğrultusundaki ilk adımlarından itibaren (örneğin Hollanda'nın bağımsızlığı) belirgin çizgisi, eski siyasal nitelik ve kimlikleri bir ulusal kimlikle ikame etme yönündedir (bu her zaman bir siyasal rejim değişikliği ile olmakta değildir; yine Hollanda örneği bunu göstermektedir). Bu anlamda yeni bir ulus-devlete varan ilk «modern» örnek ise, Amerika'daki kolonilerin İngiltere'den bağımsızlaşmasının ardından gerçekleşmiştir. Bu gelişmeyi bambaşka bir iklimde ama aynı zamanda bu örnekten de esinlenen Fransız Devrimi ile kurulan ulus-devlet, daha sonra da örneğin İtalya Birliği vb. örnekler izlemiştir. Güney Amerika'daki İspanyol kolonilerinin on dokuzuncu yüzyıl boyunca «uluslaşması» ise bu örneklerden esinlenip aynı yolda ilerleyen gelişmelerdir. Bu örnekler birer ulus-devletin kurulmasıyla sonuçlanmış olsalar bile genellikle (hiç değilse marksistler açısından) «ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi» olarak tanımlanmış değildir. Bu kavram özellikle birinci emperyalist

paylaşım kavgasının arifesinde şekillenecek, asıl ulusal kurtuluş mücadeleleri de bu dönemecin ardından özellikle de Ekim devriminin peşinden boy gösterdi.

«Ulusal Sorun»un Burjuva Mahiyeti Peşinen Ayırt Edilmelidir

Ulus ve uluslaşma kavramlarının burjuvaziyle birlikte tarih sahnesine çıktığı ve ulus-devlet kavramının da böylece şekillenmiş olmasından hareketle, «ulusal sorunun burjuvazinin bir sorunu» olduğuna dair bir yaygın anlayış vardır. Bu hem bir doğruya işaret eder hem de büyük bir tuzaktır. Zira, bugün kullanıldığı anlamıyla ulusal sorun esas olarak burjuvazinin hakim sınıf haline gelmesi ve kendi devletini ayrı bir ulus-devlet olarak ayırt etmesiyle beliren bir sorundur.

Bu konuda anahtar sorun ilk ulus devletlerin eski sömürgeci devletlerin temel yapısını (özellikle de sınırlarını ve sömürgeleri üzerindeki hakimiyeti) esas itibariyle değiştirmeden bu «eski makineyi» devralması hatta mükemmelleştirmesinde yatmaktadır. Bu durumda bir büyük sömürge imparatorluğunun mirası üzerinde yükselen devletlerin aynı zamanda kendilerini ayrı bir ulus olarak ayırt etmeleri haliyle sömürgelerde yaşayanlar üzerinde ayrı ve yeni bir baskı biçimini, (eskiden din, ırk, yahut kimi örflere dayalı «barbarlık» saptamalarına dayanırken) sömürgelerdekileri ayrı ve «geri» birer ulus olarak tarif eden modern ulusal baskı biçimini doğurmuştur. Sömürgeci devletlerin uluslaşma süreci ise, daha önce kolonilere yerleşen «aynı ulustan» unsurların ulusal kardeşlerini taklit ederek «uluslaşma» yahut kendi «ulus-devletlerini kurma» yönünde harekete geçme doğrultusunda dürtülemiştir. Nitekim bu dürtünün sonucunda gelişen «uluslaşma» (yani kolonilerin bağımsızlaşması) örnekleri sömürgelerdeki yerli halklara yönelik olarak bazen geçmişi rahmetle aratacak bir ulusal baskı ve kıyıma neden olmuştur. Kuzey Amerika'daki yerlilerin asıl büyük çapta katledilmesi ve asimilasyon girişimleri «ABD'nin uluslaşması»yla birlikte ivmelenmiştir. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve son-

rasında Güney Amerika'da da benzer gelişmeler olmuştur. O dönemeçten beri, dünyanın her yerinde, bir burjuva devletine varmak üzere gelişen bütün «uluslaşma» girişimleri devraldıkları mirasa bağlı olarak değişkenlik gösterse de, esas itibariyle bu çerçevenin dışına çıkmamıştır; çıkamayacaktır. Bu konuda bir ayrım getirme ihtiyacı ilk kez Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresindeki ulusal sorun tartışmaları sırasında netleşmiş ve (yapısı gereği başka emperyalist devletlerin yörüngesinde gelişen) burjuva liberal «ulusal» hareketlerle, sömürgelerdeki ezilen yığınları emperyalizme ve sömürgecilere karşı silahlandırıp ayaklandıran «ulusal devrimci» akımlar arasındaki fark belirtilmiş ve bunun gereği olan siyasal tutum netleştirilmiştir.

Buna göre, komünistler her ulusun kendi kaderini tayin hakkını (ayrı devlet kurma hakkı olarak kavrayıp) tanırken, yalnızca komünistlerin bağımsız faaliyetini engellemeyen; başka uluslar üzerinde bir ayrıcalık elde etmeyi hedeflemeyen; ve bu amaçla ezilen-sömürülen yığınları silahlandırıp ayaklandıran ulusal-devrimci akımları desteklerler.

Ulusal Sorun Kültürel Bir Boyut Taşısa da Siyasal Bir Sorundur

Ulus ve ulusallığın ne olduğu sorunu tarih/kültür alanında ele alınabilecek bir sorun olduğu gibi, salt siyasal bir sorun olarak da ele alınabilir. Hatta emperyalizm çağında komünistler tarafından siyasal bir sorun olarak ele alınmalıdır.

Siyaset devletle ve siyasi iktidarla ilgili olduğuna göre, siyasal bir sorun olarak ulusal sorun bir devletin yıkılmasına, parçalanmasına veyahut ayrı bir devletin kurulmasına ilişkindir.

Bu çerçevede ulusal takılarla göndermeler, tarih ve kültür alanına değil, yıkılan yahut kurulan devletin niteliğine ilişkindir. Örneğin 1917 Ekim Devrimi'nin «Rus Devrimi» olarak da anılıyor olmasının, bu devrimi gerçekleştirenlerin Rus olmalarından, devrimin Rus kültü-

rü ile ilişkisinden veya bu devrimle yıkılan devletin yerine bir başka Rus devleti kurulmasından olmadığı, çoğu zaman böyle sanıldığı halde açık olmalıdır.

Ekim Devrimi'nin Rus Devrimi olarak da anılmasının asıl nedeni bu devrimle yıkılıp parçalanan devletin bir Rus devleti olmasıdır. Keza 1789 Fransız Devrimi de Fransızlar tarafından yapıldığı için değil, bir Fransız devleti ile sonuçlandığı için böyle anılmalıdır.

«Proletaryanın savaşımının ilkin, biçimsel olarak ulusal çerçevede» başladığına ilişkin saptama bu vurgunun ışığında gerçek anlamını bulur.

Ulus ve uluslaşma olgularını tarihsel ve kültürel bir sorun olarak ele alan, burjuva ideolojisidir. Oysa insan topluluklarının ayrı ayrı uluslaşmak ve birer ulusal devlet kurmak üzere tarihsel bir evrime yazgılı olduğu doğru değildir. Her insan topluluğunun evrilerek bir ulus aşamasına geleceği ve bu evrimi muhakkak bir ulusal devlet kurarak taçlandıracağı fikri sadece gerçekliğe aykırı olmakla da kalmaz. Bu aynı zamanda farklı kültürleri ve insan topluluklarını bu ölçüye göre ileri yahut geri diye tasnif etmenin zeminini döşeyen, Avrupa merkezli bir emperyalist safsatadır. Bu safsata hem kaderci ve evrimci bir tarih anlayışına dayandığı için temelsizdir; hem de bütün bir tarihsel dönemin olguları ve somut gelişmeleri karşısında çürütülmüş ve çürütülmektedir.

Sosyalizmin ancak demokratik bir ulusal devletin kurulmasının ve bunun maddi temeli olarak «ulusal» bir kapitalist gelişme aşamasının ardından gündeme gelebileceği hakkındaki mekanik evrimci sosyalizm anlayışı da bu burjuva ideolojisinin beşiğinde gelişmiştir: Avrupa'nın belli başlı devletlerinin dünyayı sömürgeleştirdiği bir süreçte ve buradaki işçi aristokrasisinin üzerinde yükselen İkinci Enternasyonal marksizminin bu bakış açısının sosyalizmi de bir ulusal gelişme, toplumsal ilerleme ve iktisadi kalkınma modeli olarak kavraması şaşırtıcı değildir.

Oysa bir ulusun geri kalmışlığı ve ezilmesi kesinlikle, geniş an-

lamda tarihin bir kalıntısı, çağ dışı bir sorun, bir nesnelliğin ifadesi değildir. Aksine bu sorun sermayenin ve kapitalist üretim ilişkilerinin dünya çapındaki egemenliğinin sağlanmasına paralel bir süreçte gelişen çağdaş bir olgudur. Emperyalizm çağının açılmasıyla birlikte de, ulusal sorun ulusal devletlerin asimilasyon, baskı, imha, sömürgeleştirme ve ilhak politikalarına karşı yürütülen mücadelelerin damga vurduğu güncel ve yaygın bir siyasal sorundur. Bu süreçte bir çok uygarlık merkezinin kısa zamanda açlık ve sefalet eşiğine itilmiş olması bunun açık kanıtıdır.

Siyasal ve güncel anlamıyla uluslaşma sorunu her zaman, her yerde tarihi-kültürel ölçülerle açıklanması mümkün olmayan ve bu yönde bir arayışı gerektirmeyen bir sorundur. Ulusal devletler de uluslaşma yönündeki determinist bir tarihsel evrimin sonucu değildir. Tersine, kimi durumlarda bir ortak dili bile olmayan toplumları ulus haline getiren ya bizzat ulusal burjuva devletleridir; yahut bu hedefe yönelik siyasal hareketler/çatışmalardır.

Bu saptama sadece Batı Avrupa'da ilk ulus-devletlerin kuruluş dönemine özgü bir saptama değildir. Kapitalist üretim ilişkilerinin ulusal burjuva devletleri eliyle sömürgecilik, asimilasyon, kimi zaman kültürel bir imha hareketi, kimi zaman da açıkça bir soykırım hareketi olarak dünyaya yayılması sürecinde, ilhak edilmiş topraklardaki halkların veya sömürge halklarının bu gelişmeye karşı koyan siyasal hareketleri de onların uluslaşmasına ve ulusal devletlerin kurulmasına yol açmıştır.

Bu saptamanın çarpıcı bir tanığı ABD'nin kurulmasına varan bağımsızlık savaşıdır; ortada tarihsel ve kültürel bir olgu olarak Amerikalılar diye bir ulus olmadığı açıkken, başka ulusları yahut farklı tarihsel kültürel oluşumları ifade eden toplulukları içine alan, yahut ezen bir Amerikan devleti yaratılmıştır. Avrupa'nın ilk ulusal burjuva devletleri kurulurken, bu devletlerin sınırları içinde yaşayanların çoğunluğunun ortak bir dilinin bile olmadığı bilinmektedir. Keza Hindistan'ın, Pakistan'ın kuruluşu, Afrika ve Amerika kıtalarındaki devletlerin he-

men hemen hepsinin oluşması bu biçimde olmuştur. Bu gelişme de daha sonra farklı ulusların şekillenmesiyle sürmüştür, sürmektedir.

Bu bakımdan komünistler açısından bir topluluğun ulus olup olmadığının kavranışı, tarihi, kültürel ve kimi nesnel ölçüleri de içerse bile bunlardan çok, öznel/siyasal ölçülerle ilişkili olmalıdır. Bu demektir ki, herhangi bir topluluğun bir ulus oluşturup, oluşturmadığının ölçütü onun tarihi/kültürel özelliklerinden ziyade, bir devletin ulusal baskısına karşı ayrı bir devlet oluşturma yönündeki siyasal iradesinde, bu yöndeki hareketinde aranmalıdır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı kavramının asıl çerçevesi de bu biçimde belirlenir.

Bu kavramın ilk unsuru nesnel ölçülerle tanımlanmış bir ulusun varlığından çok, ulusal baskıya maruz kalan bir topluluğun varlığıdır. İkinci unsur ise, bu topluluğun başkalarından ayrı yaşama isteğini ifade eden siyasal hareketidir. Üçüncü ve diğerlerinden önemsiz olmayan unsur ise, bu hareketin somut zemini olarak toprak/ülke zemininin tanımlanmasıdır; topraksız bir ulus bir tür kültürel gettoya, ülkesinden kopuk bir ulusal hareket de bir kültürel akıma dönüşmeye mahkumdur.

Milliyetçilik ve Enternasyonalizmin Ulusal Soruna Farklı Yaklaşımları Olur

Ulus ve uluslaşma sorunlarının bu kavranışı aynı zamanda milliyetçilik ve enternasyonalizm kavramlarının şekillenmesine de damga vurmaktadır. Bu anlamda, genel ve evrensel bir milliyetçilikten söz edilmesi, ulusların eşitmişler gibi ele alınması doğru değildir.

Milliyetçilik her zaman ezen ulusların şoven milliyetçiliği ve ulusal baskıya başkaldıranların milliyetçiliği birbirinden ayırt edilerek kavranmalıdır. Enternasyonalizm de, her şeyden önce kendi devletinin ulusal niteliği ile ezen ulus milliyetçiliğine karşı; ve ulusal baskıya başkaldıranların kurtuluş mücadelesinin yanında bir duruşla tanımlanabilir; ama bununla kalmamalıdır.

Milliyetçilik ve uluslaşmanın bir siyasal hareketle ilişkili olması gibi, enternasyonalizm de bilinçli bir tercih ve irade sorunudur. Enternasyonalizm hakim ulusların milliyetçiliğine karşı; ulusal nitelik taşımayan bir devlet için somut bir siyasal mücadeleden ve bu mücadelenin vazgeçilmez bir aracı olarak enternasyonalist bir devrimci partinin yaratılması/yaşatılması mücadelesinden ayrı düşünülemez.

Nasıl ki, somut bir siyasal mücadeleden ve toprağından kopartılan ulusal mücadeleler bir kültürel mücadeleye indirgeniyorsa, dünya devrimi zemininden; uluslararası bir sovyet cumhuriyetleri birliği için mücadeleyi ilk siyasal hedefi olarak benimseyen bir devrimci enternasyonal için mücadeleden kopartılmış enternasyonalizmin de bir kültürel akıma indirgenmesi işten bile değildir. Bu akımın en iyi ihtimalle anti-şöven ve halkların kardeşliğinden yana bir kültürün sınırlarında kalacağı açıktır; bu kültür de burjuva demokrasilerinin sınırları içinde yaşayabilen, yaşayabilecek olan bir kültürdür.

İrlanda'nın özgürleşmesinin İngiltere'nin ilerlemesi ve gelişmesiyle ters orantılı olduğunun ve İngiliz işçi sınıfının özgürleşmesinin de İrlanda'nın özgürleşmesine bağlı olduğunun kavranılmasıyla marksistlerin bilincinde netleşmiş olan bu yaklaşım «başka bir ulusu ezen özgür olamaz» vecizesiyle ifade bulmuştur. Fakat komünistlerin bu tutumu İkinci Enternasyonal'in yükselişi sırasında unutularak yerini sosyal-şovenizme bırakmıştır.

Komünist Enternasyonal ise bu şoven ve Avrupa-merkezli bakış açısından radikal bir kopuşun örgütsel ifadesi olarak kurulmuştur. Bu enternasyonal hem sosyal-şovenizme karşı, hem de ulusal kurtuluş hareketlerinden yana açıkça tutum alan ve bünyesinde Avrupa işçi hareketinin öncülerinin yanı sıra, sömürgelerin komünist örgütlerini de eşit haklar temelinde barındıran, proleter devrim ve komünizm çağrısını Avrupa dışına yönelten, «sarı», «kara» derili, «esmer» tenli emekçilerden de güçlü bir yanıt bulan ilk enternasyonaldir.

Bu bakımdan komünistlerin bu konudaki temel kalkış noktalarını

Komünist Enternasyonal'in ilk dört kongresi dönemindeki tezlerinde bulmaları tesadüf değildir. Aksine kalkış noktalarını burada aramak şarttır.

Bu bakış açısıyla komünistler açısından ulusların kendi kaderini tayin hakkı her zaman ayrı devlet kurma hakkı olarak kavranır. Bununla birlikte, milliyetçiliğe ve şövenizme karşı durma gereği yalnız bu durumla sınırlı değildir. Ulusal, kültürel azınlıklara yönelik ulusal baskı ve ayrımcılığa karşı durmak da, hem şovenizme karşı durmanın hem de komünist bir dünya hedefinin gereğidir.

Komünistlerin hedeflediği sınıfsız, sınırsız özgür bir dünya toplumu tek renkli ve tekdüze bir toplum olmayacaktır. İnsanlığın ortak tarihsel zenginliğini oluşturan farklı kültürlerin birikimi, geleceğin çok renkli dünya toplumunun kültürel dokusunu gönüllü ve uyumlu bir biçimde zenginleştirmelidir. Bu nedenle komünistler hakim batı-burjuva kültürünün farklı kültürleri yok ederek gelişmesini insanlığın geleceğini karartan bir gelişme olarak kabul eder ve bu bilinçle ulusal-kültürel baskı ve ayrımcılıklara karşı durmayı esas hedefleri arasında sayarlar.

Ancak azınlıkların ve farklı kültürel varlıkların savunulmasına dönük bu tutumla, ulusal kurtuluş hareketleri yahut ulusların kendi kaderini tayin hakkının benimsenmesi arasında esaslı bir fark vardır. ikinci sorun kültürel değil siyasal bir sorundur. Bu bakımdan örneğin Çerkezlerin, Abazaların yahut Çeçenlerin vb. Türkiye'de azınlık hakları konusunda demokratik bir muhalefet hareketi oluşturmaları mümkün ve anlamlı olmakla birlikte, bir ulusal bağımsızlık hareketini bu topraklarda yürütmeleri mümkün değildir. Keza Berlin'de, İstanbul yahut Londra'da bir Kürt ulusal hareketinin olması da söz konusu değildir; söz konusu olabilecek olan yine bir demokratik muhalefet hareketidir.

Bu türden kendi zemininden kopmuş-koparılmış ulusal toplulukların ulusal baskıya karşı mücadeleleri her zaman meşru olmakla bir-

likte, bu türden hareketler ulusların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde bir siyasal hareket oluşturmazlar. Bunlar meşru, ulusal-demokratik muhalefet hareketlerini oluştururlar. Komünistler bu türden hareketleri ulusal kurtuluş mücadelelerinden ayırt ederek destekler ve savunurlar; işçi sınıfı saflarındaki milliyetçi eğilimlere karşı bu hareketlerle dayanışma eylemlerine öncülük ederler.

Komünistlerin Ayırt Edici Tutumu

Ulusların kendi kaderini tayin hakkının bu kavranışı komünistlerle, bütün diğer akımları birbirinden ayırt eder. Özellikle de, emperyalist paylaşım kavgalarının veya barış anlaşmalarının sonucunda oluşturulan kendi bayrağı ve bu yolla çizilmiş bir egemenlik alanı olan yapay devletlerle (Ürdün, Kuveyt vb.), ulusal baskıya karşı ayrı bir devlet olarak varolma kavgasının sonucunda kurulan, kurulmak istenen devletlerin birbirinden ayırt edilmesinde bu ölçüt belirleyicidir.

Komünistler için ulusların kendi kaderini tayin hakkı her zaman bir ayrı devlet kurma hakkını içermekle birlikte, BM ve burjuva akımlarının savunduğu gibi, bir devletin egemenlik haklarının savunulması, içişlerine karışılmaması gibi anlamları her zaman içermek zorunda değildir. Hatta tersini söylemek mümkündür: komünistler açısından ulusların kendi kaderini tayin hakkı her zaman bazı devletlerin içişlerine karışılması ve egemenlik alanlarının sınırlandırılması anlamını içerir.

Bu açıdan bakıldığında ulusal sorunda komünistler, ayrımları büyük ulus-küçük ulus gibi koymanın şoven bir bakış açısının yansıması olduğunu gördükleri gibi; büyük devletlerle küçük devletler arasıdaki kavgaları da ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sorunu ile karıştırmamaya özen göstermelidir. Komünistler büyük ya da küçük ulusal (burjuva) devletlerle ulusal kurtuluş mücadelesi yürüten büyük ya da küçük ezilen ulusları birbirinden ayırt etmeli, birincilerin karşısında, ikincilerin yanında durmayı ilke edinmelidir.

Komünistler açısından ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının fiilen kullanılması yönündeki bir siyasal hareket, her zaman bir ulusal devletin bölünmesi, egemenlik alanının sınırlanması anlamına geldiği halde, bu hareketin her zaman bir ulusal devletin kurulmasıyla sonuçlanması gerekmez.

Hatta, proleter devrimlerin nesnel koşullarının bütün dünya için olgunlaşmış olduğu çağımızda, ulusal bağımsızlık mücadelelerinin bir ulusal devletin (yani burjuva devletinin) kurulmasından geçmeksizin, özde ulusal olmayan bir devlet biçimine sıçraması mümkündür. Nitekim, Ekim Devrimi'ni izleyen süreçte Çarlık hapishanesinden kurtulan uluslar ilk kez sovyet cumhuriyetleri olarak örgütlenmişlerdir.

Komünistler, ezilen ulusların ulusal bir devlet çatısı altında ayrı yaşama hakkını kayıtsız şartsız savunurlar (Finlandiya örneğinde olduğu gibi). Ama ezilen uluslara asıl önerdikleri şudur: Sovyet cumhuriyetleri altında ve uluslararası bir sovyet cumhuriyetleri birliği olarak birleşmek. Komünistler bunu sadece önermekle kalmaz bu uğurda fiilen mücadele ederler.

Komünistler emperyalizme, sömürgecilik ve ulusal baskıya karşı mücadele eden her siyasal hareketi meşru sayıp, bunların kendi kaderlerini tayin hakkını kayıtsız şartsız savunurlar. Ama bu, her durumda, her somut ulusal kurtuluş hareketine önderlik edenlerin kayıtsız şartsız destekleneceği anlamına gelmez.

Komünistler şovenizm ve ezen ulus milliyetçiliğine, ulusal baskılara kayıtsız şartsız karşı dururlar. Ama komünistlerin somut ulusal kurtuluş hareketlerini fiilen desteklemeleri kayıtsız şartsız olamaz. Komünistlerin bağımsız örgütlenmeleri ve faaliyetleri her zaman olduğu gibi, ulusal kurtuluş mücadeleleri çerçevesinde de temel ve vazgeçilmez bir ilkedir. Bu nedenle komünistler ulusal-devrimci hareketleri fiilen desteklerken kayıt ve koşullar koyarlar, koymalıdırlar.

Bu kayıt ve koşulların başında, söz konusu hareketlerin komü-

nistlerin bağımsız örgütlenmeleri ve faaliyetleri karşısındaki tutumunun ne olduğu gelir. İkincisi söz konusu hareketin ulusal-devrimci bir hareket olup olmadığının ölçüsü, ezilen-sömürülen yığınları silahlandırarak emperyalizme karşı bir mücadeleye yöneltip yöneltmediğinde aranmalıdır. Üçüncüsü, söz konusu hareketin kendine dönük ulusal baskıya karşı olmakla birlikte, başka uluslar yahut ulusal azınlıklar karşısında ayrıcalıklar peşinde olup olmadığı önemlidir. Bütün bu koşulların varlığı durumunda dahi, komünistlerin bu harekete destek sunuşu, o zeminde faaliyet gösteren komünistlerin bağımsız örgütlenmesi ve mücadeleleri vasıtasıyla olmalıdır; ya da asıl anlamını bu takdirde bulur.

Komünistler farklı ulusların burjuva devletleri altında birlikte yaşamak zorunda bırakılmalarına karşıdırlar. Ama bu, bütün ulusların ayrı ayrı ulusal devletler halinde yaşamalarından yana oldukları anlamına gelmez. Aksine komünistler bütün dünya uluslarının sovyet cumhuriyetleri olarak birleşmesini hedeflerler. Bu, sınıfsız/sınırsız ve gerçekten özgür dünya topluma ulaşmanın vazgeçilmez adımıdır.

Bu hedefe ulaşmanın bir koşulu, her zaman ve her yerde ezen ulus milliyetçiliğine, şovenizme karşı tavizsiz bir ideolojik tutumu ortaya koymak, ulusların kendi kaderini tayin hakkının kayıtsız şartsız savunusunu üstlenmekse; bir diğer koşulu da bu mücadeleyi, hem ezen ulusların, hem de ezilenlerin işçi sınıfları içinde kök salmış örgütlerin demokratik merkeziyetçi birliğini ifade eden ve bayrağında komünist bir dünya yolunda uluslararası sovyet cumhuriyetleri birliği hedefi yer alan devrimci bir enternasyonalin yaratılmasıdır. Tam bu noktada bu iddia ile ortaya çıkan bolşeviklerin önderliğinde kurulan SSCB'nin ve Komünist Enternasyonalin akıbetine bakmak gerekir. Zira bu deneyim ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ile devletin ortadan kaldırılması hedeflerinin siyasal bakımdan ve devlet modeli çerçevesinde nasıl çözülebileceğine dair en zengin ve ne yazık ki başarısız olmuş tek deneyimdir.

Ulusal Devletin Alternatifi Olarak Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Ya Da SSCB Ne Zaman Tek Ülke Oldu?

Ekim Devrimi'nin kazanımlarının çeşitli yönleri hakkında, bunların ne zaman, nasıl kaybedildiği hakkında pek çok tartışma oldu. Özellikle SSCB'nin çözülüşüyle birlikte, Aynı geleneği paylaşsalar da paylaşmasalar da, bambaşka programatik temellerden hareket etmiş olsalar da dünyanın her köşesinde bir çok devrimci, bu gelişmenin aslında tek ülkede sosyalizm ütopyasının çeşitli türlerinin (yahut daha temkinli olanların ifadesiyle «sosyalizm denemesi/girişimi»nin) iflası ya da yenilgisi olduğunu haklı olarak saptadı. Ne var ki bu saptamalarda ve tartışmalarda daha çok «sosyalizm» boyutu ve buna ilişkin tartışmalar öne çıktı. SSCB'nin ne zaman ve neye göre «tek bir ülke» haline geldiği konusu pek tartışılmadı.

Çar Nikola'nın tahtından feragat etmesiyle doğan boşlukta bir ikili iktidar doğdu ve ikili iktidar döneminin ardından, bir yıla varmadan, emperyalist devletlerin dört bir yandan kuşattığı muazzam Rusya toprakları üzerinde bütün iktidar sovyetlerin eline geçmişti. Ekim Devrimi'yle Rusya'da proleter devrimin zaferi ilan edildiğinde, kurulan yeni devletin neye benzeyeceği mart ayından beri biliniyordu. Ama sınırlarının nereye kadar uzanacağı belli değildi ve henüz bir ismi yoktu. Bu devletin ilk anayasası sayılabilecek olan Emekçi ve Sömürülen Halkın Haklar Bildirgesi, bir devlet ismi içermiyordu.

Genç proleter devletin ismi ilk kez Ocak 1918'de kondu: tüm Rusya Sovyetleri Üçüncü Kongresi'nde, «Rusya Cumhuriyeti'nin Federal Kurumları Hakkında» bir karar benimsendi. Karar taslağını sunan Milliyetler Halk Komiseri Stalin'di; bu kararda:

> "*Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Rusya halklarının gönüllü birliği temelinde, bu halkların sovyet cumhuriyetlerinin bir federasyonu olarak kurulmuştur.*" (bkz. E.H. Car, Bolşevik Devrimi, s.121, Metis Yayınları)

Aynı yılın yazında yine Tüm Rusya Sovyetlerin Dördüncü Kong-

resi 'nde benimsenen anayasa metniyle, «Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti»ilan edildi. Bu federasyon henüz Rus çarlığının topraklarının tümünü kapsamıyordu; hatta iç savaş sırasında bu devletin fiili egemenlik alanı zaman zaman daralarak eski Moskova prensliği sınırlarına kadar indi.

İç savaşın sona erdiği 1920 yılı biterken, eski çarlık Rusya'sı topraklarının siyasal şekillenmesi de netleşmekteydi. Polonya'nın çarlık egemenliği altındaki bölümü, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya, Besarabya, Kars-Ardahan artık bu sınırların dışındaydı. Bu gelişme bolşeviklerin ayrılma hakkını içerme vurgusuyla savundukları, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine içtenlikle sahip çıkışlarının çarpıcı bir ifadesiydi. Bu tarihte RSFSC, geri kalan toprakların yüzde 92'sini, nüfusun yüzde 70'ini kaplayan yirmiye yakın federe veya özerk cumhuriyeti içeriyordu. 1921 yılının sonuna kadar uzanan süreçte, RSFSC'nin yanısıra, Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (Aralık 1919) , Beyaz Rusya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (Ocak 1921), Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (Aralık 1920), Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (Şubat 1921), Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (Eylül 1920) peşpeşe kuruldu. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan sovyet cumhuriyetleri, 1922'de Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetini (TSFSC) oluşturdular.

1922 Aralık'ında Tüm Rusya Sovyetlerinin Kongresi, Rusya Federasyonu, Transkafkasya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya Cumhuriyetlerinin birleşerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturmasına karar verdi. SSCB anayasasının resmen sovyetler tarafından onaylanması ise Lenin'in ölümünden sonrasına (31 Ocak 1924) kaldı.

Ne var ki 7 Kasım 1917'den bu tarihe kadar gelişen süreç, sadece iç savaşın yarattığı sıkıntılara tanık olmadı. Proletarya diktatörlüğünün nasıl örgütleneceği ve eski Rusya topraklarının üzerinde nasıl bir coğrafya şekilleneceği konusundaki tartışmalar da, bu sürecin önemli ve sancılı bir boyutu oluşturdu. Lenin'i son günlerinde meşgul eden so-

runların başında proletarya diktatörlüğünün nasıl örgütleneceği konusu geliyordu. Hem dış ticaret tekeli hakkındaki tartışmalar, hem de Gürcistan sorunuyla ilgili «özerklik» tartışmaları bu bağlamdadır.

Milliyetler Halk Komiseri olan Stalin Rusya Federasyonu'na dahil olmayan, ama iç savaş süreci içinde birer sovyet cumhuriyeti olarak ortaya çıkan Rus ımparatorluğu bileşenlerinin, Rusya federasyonuna katılmasını öneriyordu. Lenin ise buna karşı çıkarak, Çarlık Rusyası topraklarında beliren sovyet cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu'yla aynı statüde ve ayrılma hakkına sahip sovyet cumhuriyetleri olarak bir birlik oluşturmalarını önermekteydi. Bu birliğin adının da Avrupa-Asya Sovyet Cumhuriyetleri Birliği olmasını ve birlik başkanlığının dönüşümlü olarak Rus, Gürcü, Ukraynalılardan oluşmasını önermişti.

SSCB, esas olarak bu önerinin benimsenmesiyle kuruldu. SSCB dünya devriminin ilk mevzisiydi ve her şeyden önce ulusal bir devlet olmayışıyla ayırt edilmekteydi. Öyle ki, federasyon ismi taşıdığı zaman bile üniter veya federal biçimde örgütlenmiş ulusal burjuva devletlerinden kökten farklı bir nitelik taşıyordu. Zira İsviçre Konfederasyonu'nun özgün yapısı bir istisna olarak ayrı tutulursa, federal burjuva cumhuriyetleri tek bir ulusal devletin idari bakımdan federal örgütlenmesini ifade ederken, Rusya Federasyonu da, Transkafkasya Federasyonu da, SSCB de bunlardan farklı olarak ayrı ve ayrılma hakkına sahip cumhuriyetlerin birliğini oluşturmaktaydı.

Özcesi bir «uluslar hapishanesi» diye anılan çarlık Rusyası, tek bir devlet iken, birkaç ayrı devlete ve sovyet cumhuriyetleri biçiminde yeni tipte bir oluşuma hayat vermişti. Ama sovyet cumhuriyetleri birliği şeklindeki bu oluşumun Rusya'nın özgüllüğü ile ilişkili olduğu doğru değildir. Çünkü daha SSCB oluşmadan önce, iç savaşın kaderi henüz belli değilken, Komünist Enternasyonal II. Kongresi'nde benimsenen tüzüğün amaç maddesinde tarif edilen hedef de buydu:

"Bu hedef: kapitalizmi yıkmak, sınıfların tamamen ortadan kaldırılmasının ve komünist toplumun ilk evresi olan sosyalizmin ger-

çekleşmesinin önünü açacak olan proletarya diktatörlüğüyle, bir uluslararası sovyetler cumhuriyeti kurmaktır." (Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal, c. 1, s. 127, MAYA yayınları)

Bu açıdan bakıldığında bu uluslararası sovyetler cumhuriyeti şu ya da bu biçimde örgütlenmiş bir federal devletten ziyade, Birleşmiş Milletler, Avrupa Topluluğu gibi devletler arası nitelik taşıyan örgütlerin muadili, daha doğrusu alternatifi olan bir yapıyı ifade ediyordu. Zaten Birinci Paylaşım Savaşı'nın ardından ayrı devletlerin uluslararası plandaki birlik girişimlerinin tek örneği Sovyet Cumhuriyetleri Birliği değildi. Galip devletlerin girişimiyle başlayıp genişleyen Milletler Cemiyeti de, burjuva devletlerin uluslararası örgütlenmesi anlamında bir girişimdi. Komünist Enternasyonal'in Birinci Kongresi bu oluşumu şu sözlerle tanımladı:

"*...Milletler Cemiyeti basit bir biçimde işçilerin devrimini bastırmak için kapitalistler arasında bir kutsal ittifak rolünü üstlenecektir; yahut teorik olarak üstlenmek zorundadır. Milletler Cemiyeti'nin kurulması işçi sınıfının devrimci bilincini bulandırmak için en iyi yoldur. Devrimci işçi Cumhuriyetlerinin Enternasyonali şiarının yerine, proletaryayla burjuva sınıfların koalisyonuyla ulaşılacak sözde demokrasilerin uluslararası birliği önerilmektedir.*

Milletler Cemiyeti, uluslararası sermayenin emriyle sosyalist hainlerin proletaryanın güçlerini bölüp emperyalist karşı devrimi hızlandırmakta kullandıkları bir sahte tedavidir." (Antant İlkelerinin Politikası ve Uluslararası Durum Hakkında Tezler, Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal, c.1, s. 95, MAYA Kitapları 2)

Besbelli ki Milletler Cemiyeti ve Sovyet Cumhuriyetleri Birliği birbirleriyle bağdaşması mümkün olmayan aksine birbirlerinin alternatifi oluşumlar olarak şekillenmekteydi. Bu nedenle, SSCB ilk şekillenişinden itibaren «Avrupa'nın milyonlarca emekçisini çarmıha germeye uğraşan bir soyguncular birliği» diye tanımladığı Milletler Ce-

miyeti'ne katılmayı tartışmadı bile. Hatta bu bir yana Komünist Enternasyonal'e Katılmanın 21 Koşulu'ndan altıncısı, Milletler Cemiyeti'nin bu niteliğinin teşhirini şart koşmaktaydı:

> *"Kapitalizm devrimci yoldan yıkılmadıkça ne uluslararası hakem mahkemelerinin,. ne savaş silahlarının sınırlanmasına ilişkin anlaşmaların, ne de Milletler Cemiyeti'nin «demokratik» tarzda düzeltilmesinin hiçbir zaman yeni emperyalist savaşları önleyemeyeceğini işçilere sistemli biçimde anlatmalıdır."* (Bkz. Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal, c.1, s. 101, MAYA Kitapları 2).

Diğer dünya devletleriyle genç proletarya diktatörlüğünün ilişkileri yerleşik uluslararası hukuk çerçevesi ve alışkanlıklarını sık sık zorlayan bir nitelik taşıdı. Burjuva devletleri RSFSC'yi de SSCB'yi de öyle olmadıkları halde, tek bir devlet gibi, örneğin ABD gibi mütalaa etmek isterlerken sovyet cumhuriyetleri, hiç değilse başlangıçta buna itiraz ettiler. Ama SSCB'nin emperyalist devletlerin bu yöndeki basıncına karşı direnci uzun sürmedi.

Kuruluşunun onuncu yılında SSCB bir devletler topluluğu oluşunu fiilen ört bas ederek adeta herhangi bir federal devletmiş gibi mütalaa edilmeye razı oldu: 1934 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Komünist Enternasyonal'in «soyguncular çetesi» dediği Milletler Cemiyeti'ne tek oy sahibi olarak katıldı.

1943 yılında, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Prezidyumu, «komünistler hiç bir zaman gününü doldurmuş örgütsel biçimlerin ayakta tutulmasından yana olmadılar» (Bkz. Üçüncü Enternasyonal Belgeler, Belge Y., s. 284) diyerek, Komünist Enternasyonal'in tasfiye edilmesini önerdiği zaman da örgüt içinden buna itiraz gelmedi. Tüzüğünün amaç maddesindeki uluslararası sovyet cumhuriyetleri birliği hedefine henüz ulaşılmamış olduğuna göre, bu örgütün «gününü doldurmuş olması» ne anlama gelebilirdi? Besbelli ki bu hedeften vazgeçilmişti; o zaman da elbette bu örgüte ihtiyaç yoktu, bilakis ayak bağı olurdu. Zaten söz konusu karar metni de «Komünist Enternasyonal'in» «ulusal işçi partilerinin daha fazla güçlenmesinin

önünde bir engel haline geldiğini» açıkça söyledi. (aynı yerde s.283) Nitekim, bu «öneri»nin kabul edilmesinin ardından, bir çok ülkede «iyice güçlenen» bazı «ulusal işçi partileri» siyasal iktidarı ellerine geçirmeyi başardılar. Doğu Avrupa'da, Çin'de vs. iktidarı alan bu partilerin hiç biri, sovyet cumhuriyetleri birliğine katılma konusunda, bir Başkırt Cumhuriyeti kadar bile istekli olmadı. Komünist Enternasyonal ile birlikte onun amaç maddesinde söylenen Sovyet Cumhuriyetleri Birliği hedefi de ortadan kalkmış gibiydi. Bu ülkelerde iktidarı alan partiler bir sovyet cumhuriyetleri birliğinin çatısı altında birleşmek yerine, ayrı ayrı ama «enternasyonal dayanışmayı asla ihmal etmeden» «kendi sosyalizmlerini» kurmaya koyuldular. Bu devletlerin her biri zamanla örnek aldıkları ve yolundan gittikleri modelle aynı kaderde buluştu; buluşmak üzereler.

Bir sovyet cumhuriyetleri birliği çatısı olmasa bile, ikinci paylaşım savaşının ardından kurulan ve kendilerini «halk cumhuriyeti» olarak vaftiz eden bu devletlerin ilk paylaşım savaşının ardından doğan SSCB ile buluşabilecekleri bir uluslararası platform vardı: Birleşmiş Milletler Teşkilatı yaratılmıştı. Elhak, bir sovyet cumhuriyeti için çabalamayan söz konusu devletler bu kuruluşa girebilmek için elbirliği ile epeyi zorlu bir çaba gösterdiler.

Bu arada SSCB de kurulduğu gibi kalmadı; 1924'te birliğe katılma kararı alan Özbekistan ve Türkistan Cumhuriyetlerinden başlayarak genişlemeye devam etti. Daha sonraki yıllarda da, Sovyet Cumhuriyetleri Birliğine katılımlar sürdü. SSCB Rusya imparatorluğunun eski sınırlarına (Finlandiya, Polonya ve Kars-Ardahan hariç) ulaşıncaya kadar genişledi; orada durdu, BM'nin en güçlü bileşenlerinden biri oldu. Bugün, SSCB'nin kendisi yok olduysa bile, mirasçıları bu «kazanım» sayesinde hala «yaşıyor, savaşıyor»!

Uluslararası Sovyet Cumhuriyetleri için mücadeleye önderlik etmek üzere kurulmuş olan Komünist Enternasyonal'in tasfiye edilmesinden iki yıl sonra; SSCB Birleşmiş Milletler'in kurucularından biri olmuştu. Milletler Cemiyeti'nin devamı olan ve güya dünya barışını

korumak iddiasıyla kurulup, hala bu dava uğruna «hizmet vermeye» devam eden bu emperyalist kuruluş yaratılırken; Milletler Cemiyeti'nin komünist alternatifi olarak kurulan Komünist Enternasyonal'in mirasçısı olma iddiasıyla birbiriyle yarışan ve çatışan akımlardan hiçbirisi Komünist Enternasyonal'e katılabilmek için gerekli koşullardan altıncısını hatırlamadı, hatırlatmadı.

Besbelli ki, Komünist Enternasyonal'in kapatılmasıyla birlikte, buna karar verenler de, makul kabul edenler de bu örgütün kuruluş amaçlarıyla ilkelerinin de gününün dolduğuna kanaat getirilmişti.

SSCB kendini bağımsız cumhuriyetlerin oluşturduğu özgür bir birlik olarak dünyaya dayatacağı yerde tek bir devletmiş gibi (sanki bir kinaye gibi onun yıkıntıları üzerinde şekillenen devlet Bağımsız Devletler Topluluğu adını aldığı halde selefi gibi tek bir devlet olarak mütalaa edilmektedir; öyledir de zaten) davrandığı andan itibaren asıl mahiyetinin değiştiği de tescil edilmiş oldu. Hem ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının ve özgür ulusların özgür birliğinin cisimleşmiş bir ifadesi olmaktan çıkıp, yeni bir ulusal baskının öznesi oldu; hem de sınıfsız sınırsız bir dünya toplumuna giden yolda yeni bir devrimle yıkılması gereken bir devlet haline gelip, devletsizliğe geçişin bir biçimi olmaktan çıktı.

F. Yıkılması için Bir Devrime Gerek Olmayan Devlet: Sovyet Demokrasisi

Komünizm hedefi, sınıfların, sömürünün, her türden eşitsizlik ve ayrımcılığın, bütün hükmetme biçimlerinin alaşağı edildiği, ulusal sınırların ortadan kaldırıldığı birleşmiş üreticilerin özgür toplumunu ifade eder. Ama anarşistlerden, eski ya da yeni türden ütopyacı anlayışlardan farklı olarak, komünistler bu hedefe ulaşma yolunda bir geçiş döneminin zorunluluğunu kabul ederler.

"Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, kapitalist toplumdan komünist topluma devrimci dönüşümler dönemi yer alır.

Buna devletin proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamayacağı siyasal bir geçiş dönemi karşılık düşer." (Marx, Gotha Programının Eleştirisi'nden)

İşte bu saptama, her ne kadar «proletarya diktatörlüğü» kavramının isim babası Babeuf olsa da, marksizmi anarşizmden, ütopyacılıktan ve oportünizmin tüm çeşitlerinden ayırt eden başlıca saptama olarak belirmişti; hala da öyledir.

Ama kapitalizmden komünizme geçişte proletarya diktatörlüğünün zorunlu oluşunun kavranması marksizmi «devletçi» yapmaz. Aksine, proletarya diktatörlüğü için mücadele, aslında devletin sahiden ve kesin olarak ortadan kalkması için verilen ve verilebilecek olan yegane somut mücadeledir. Bu bakımdan devrimci-marksistler anarşistlerin iddialarının aksine ve sosyal-demokratların, ulusal-sosyalist ya da başka ulusal/devletçi popülist akımların çarpıtmalarına rağmen, devletin ortadan kalkması için sürekli ve tutarlı bir mücadelenin öncüleridirler. Komünistler bütün çarpıtmalara karşı, marksizmin «devletçi» bir doktrin olmadığını açıkça savunmuşlardır; ve savunmaya devam etmelidir; zira devletin sahiden ortadan kalkması yolunda başka bir eylem kılavuzu yoktur.

Her şeyin soysuzlaşıp çürüdüğü,
yaşamın anlamsızlaştığı,
araçlarla amaçların yer değiştirip
ters yüz olduğu,
bilim olarak sunulanın
bilimin inkarına dönüştüğü,
"neden" sorusunun
sözlüklerden kovulduğu,
sadece "nasıl"la yetinildiği,
bir tarihsel dönemde
Özgür Üniversite'nin
çabalarına katılınız,
destekleyiniz!

Unutmayınız ki,
haysiyetli insanlar olarak yaşamak
bizim irademiz dahilinde olan bir şeydir.

ISBN 975-8449-04-4